

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Diplomová práce

2014

Bc. Jiřina Burešová

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra sociální pedagogiky

Sociální opora jako součást péče o klienta v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Autor: Bc. Jiřina Burešová

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika

Vedoucí práce: Mgr. Gabriela Slaninová

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Zadání diplomové práce

Autor: **Bc. Jiřina Burešová**
Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika

Název závěrečné práce: **Sociální opora jako součást péče o klienta
v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc**

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Sociální opora – vymezení, druhy sociální opory. Období dětství – vymezení, akcent k psychické stránce osobnosti dítěte a adolescenta. Náročné životní situace – rozlišení, specifika prožívání u dětí a adolescentů v kontextu potřeby sociální opory. Cílem práce je popsat a analyzovat sociální oporu jako součást péče o klienta v zařízení a zjistit, jak je u dětských klientů sycena potřeba sociální opory. Kvalitativní výzkumné šetření soustředí pozornost k postupům práce s klientem ve vztahu k poskytování sociální opory. Metodou sběru dat budou rozhovory, kazuistiky a rozbory obrazové metody klientů.

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky

Vedoucí práce: Mgr. Gabriela Slaninová

Konzultant práce:

Oponent práce: Mgr. Leona Stašová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 5. 1. 2012

Datum odevzdání závěrečné práce: 7. 11. 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Bílé Třemešné dne 7. listopadu 2014

.....
Jiřina Burešová

Poděkování

Děkuji Mgr. Gabriele Slaninové za odborné vedení práce, poskytování rad a trpělivosti. Dále bych chtěla poděkovat paní ředitelce a pracovníkům zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc za umožnění výzkumného šetření. A v neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině za trpělivost během psaní diplomové práce.

Anotace

BUREŠOVÁ, Jiřina. *Sociální opora jakou součást péče o klienta v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2014. 95 s. Diplomová práce.

Diplomová práce se zabývá sociální oporou u dětí, které prošly náročnými životními situacemi. Cílem práce je popsat a analyzovat sociální oporu jako součást péče o klienta v zařízení a zjistit, jak je u dětských klientů sycena potřeba sociální opory. Teoretická východiska práce vychází z tématu sociální opory, dospívání a náročných životních situací. Práce se věnuje základním informacím, které se týkají sociální opory, jejím druhům a teoriím. Dále práce charakterizuje období dospívání a náročné životní situace. Kvalitativní výzkumné šetření soustředí pozornost k postupům práce s klientem ve vztahu k poskytování sociální opory. Metodou sběru dat jsou rozhovory, kasuistiky a rozborů obrazové metody klientů. Závěr práce uzavírá interpretace zjištěných dat. Součástí práce jsou přílohy, které se skládají z obrázků a kasuistik respondentů.

Klíčová slova: sociální opora, děti, dospívání, náročné životní situace, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Annotation

BUREŠOVÁ, Jiřina. Social support as a part of caring client in children`s sanatorium. Hradec Králové: Pedagogical Faculty, University of Hradec Králové, 2014. 95 pp. Diploma Dissertation Degree Thesis.

This thesis deals with social support for children who have gone through difficult life situations. The aim is to describe and analyze social support as part of care for the client in the device and determine how saturated with pediatric clients need social support. The theoretical basis of the thesis based on the theme of social support, adolescence and difficult life situations. The thesis deals with basic information concerning social support, types and theories. Further work characterizes adolescence and challenging life situations. Qualitative research focuses attention on aspects of work with the client in relation to the provision of social support. Method of data collection are interviews, case reports and analysis of visual methods clients. Conclusion The work concludes interpretation of the data. Part of this work are attachments that consist of images and case reports of respondents.

Keywords: Social support, children, adolescence, difficult life situations, institute for children requiring immediate assistance.

OBSAH

ÚVOD	10
1 Sociální opora	12
1.1 Obecná charakteristika sociální opory	13
1.1.1 Základní pojmy a definice sociální opory.....	13
1.1.2 Druhy sociální opory	15
1.1.3 Sociální síť	17
1.1.4 Implementace sociální opory	18
1.2 Teorie sociální opory	19
1.2.1 Teorie pojetí sociální opory jako nárazníku	19
1.2.2 Teorie sociálního připoutání	20
1.2.3 Teorie podpůrných sociálních vztahů	21
1.3 Selhávání sociální opory	21
1.3.1 Možné přístupy ke zkoumání obtěžující opory.....	22
1.4 Pohled na sociální oporu u dětí.....	23
1.4.1 Sociální opora poskytovaná dítěti.....	24
1.4.2 Příprava dítěte na poskytování sociální opory	25
1.4.3 Sociální opora poskytovaná dítětem	26
2 Dospívání z pohledu vývojové psychologie	29
2.1 Vymezení pojmu dospívání	29
2.2 Vývojové změny	31
2.2.1 Biologické hledisko dospívání.....	31
2.2.2 Vývoj inteligence v dospívání	32
2.2.3 Emoční vývoj v dospívání	33
2.3 Socializace v dospívání.....	34
2.3.1 Rodinné vztahy u dospívajících	35
2.3.2 Vztahy dospívajících ke škole	36
2.3.3 Vztahy dospívajících k vrstevnické skupině.....	37
2.3.4 Vztah dospívajících k zájmové činnosti	39
2.4 Vývoj sebepojetí dospívajících.....	39
3 Náročné životní situace.....	43
3.1 Běžné typy náročných životních situací	43
3.1.1 Konflikt.....	44

3.1.2	Frustrace.....	45
3.1.3	Stresové situace.....	46
3.2	Copingové strategie	48
3.3	Techniky sloužící k vyrovnání se s náročnými životními situacemi	49
3.4	Význam náročných životních situací pro pedagogiku	52
3.5	Sociální opora jako pomoc při zvládnání náročných životních situací	53
4	Výzkumný design	56
4.1	Cíl výzkumu a výzkumný problém.....	56
4.1.1	Výzkumné otázky	57
4.2	Výzkumný plán.....	58
4.3	Strategie výzkumu	59
4.4	Metody výzkumu	59
4.5	Charakteristika výzkumného vzorku	60
4.5.1	Popis výběrového souboru.....	61
4.6	Získávání dat a vedení rozhovoru	62
5	Interpretace získaných dat	64
5.1	Interakce s prostředím.....	64
5.2	Opora poskytovaná společenstvím	65
5.3	Emoční opora u dětí.....	66
5.4	Informační opora.....	68
5.5	Zpětná vazba	69
5.6	Sociální síť	70
6	Diskuse.....	74
	Seznam použité literatury	80
	Seznam příloh	83

ÚVOD

V dnešní postmoderní době nám naše společnost umožňuje využívat širokou síť sociálních služeb pomocí, nichž se nám daří zabezpečit každého člověka v různých životních etapách a situacích. V současné době se daří pomocí systému sociálního zabezpečení zabránit lidem pádu na dno, pod hranici chudoby. Určitý stav blahobytu v západní společnosti odstranil bídu a umožnil lepší kvalitu života, ale projevil se na vztazích v rodině, která je pro stát základním kamenem.

Často zmiňovaným tématem v současné době je zdravý vývoj dítěte, který je nejlépe uskutečňovat v biologické rodině. Avšak někdy se stává, že vlivem náročných životních situací nemůže rodina poskytnout zcela funkční a bezpečný domov svému dítěti. Následně přichází role státu, který se musí o tyto děti postarat. Jednou z možností je umístění do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, zde jsou děti umístěny v řádu dní až měsíců. Do těchto zařízení přicházejí děti s nejrůznějšími osudy, které mají různorodé problémy zdravotní, psychické či socializační. A tak se ukazuje, že dětství a dospívání nemusí být vždy jednoduché a šťastné období života. I přes nepřízeň osudu se většina zaměstnanců snaží v takových to zařízeních co nejvíce zpříjemnit dětství či dospívání všem klientům, pokud je to v jejich silách.

Poskytnout tu správnou a konkrétní pomoc dětem či dospívajícím, kteří ji potřebují, se ukazuje jako velmi náročný úkol. Sociální opora se v takovém to zařízení může ukázat jako významná a důležitá pro správný duševní vývoj a zdraví dítěte.

Téma diplomové práce jsem si vybrala zejména, protože se již několik let pohybuji mezi dětmi a dospívajícími, kteří se nacházejí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Pobyť v takovém to zařízení je velmi psychicky náročný pro všechny zúčastněné, ať už máme na mysli samotné klienty či zaměstnance. I přes náročnost tohoto povolání je velmi důležité, aby zaměstnanci zachovali svoji profesionalitu a empatii za jakékoliv situace. Tato skutečnost hodnota se ukazuje jako jedno důležité, co děti potřebují a nejvíce ocení.

Tato práce je náhledem do tématu sociální opory u dětí, které si prošly náročnými životními situacemi ve své rodině. Takovéto děti mohou být umístěny do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, kde je poskytována sociálně-právní ochrana a pomoc dítěti. Dítě může být umístěno do zařízení na základě rozhodnutí

soudu, žádosti obecního úřadu, žádosti zákonného zástupce dítěte či na základě žádosti samotného dítěte.

Diplomová práce s názvem Sociální opora jako součást péče o klienta v zařízení vyžadující okamžitou pomoc se zabývá sociální oporou u dětí. Cílem práce je popsat a analyzovat sociální oporu jako součást péče o klienta v zařízení a zjistit, jak je u dětských klientů sycena potřeba sociální opory. A to za pomoci kvalitativního výzkumu, který se uskuteční v konkrétním zařízení.

První kapitola této práce se věnuje sociální opoře. Tato kapitola popisuje všechny možné druhy sociální opory. Dále se čtenář dozví, jaké jsou teorie sociální opory, a kde může docházet k selhávání sociální opory. V závěru kapitoly je věnována pozornost sociální opoře u dětí.

Druhá kapitola se věnuje období dospívání z hlediska vývojové psychologie. Čtenář se dozví, k jakým vývojovým změnám dochází v období dospívání. Nemalá pozornost je věnována socializaci v dospívání a vývoji sebepojetí u dospívajících.

Třetí kapitola objasňuje téma náročných životních situací. Zprvu charakterizuje obvyklé náročné životní situace, dále také copingové strategie. Tato kapitola věnuje pozornost schopnosti, jak se vyrovnat s náročnou životní situací. Kapitola popisuje, jaký mohou mít význam náročné životní situace pro pedagogiku. V závěru této kapitoly se čtenář dozví, jak může sociální oporu využít ke zvládnutí náročných životních situací.

Čtvrtá kapitola s názvem výzkumný design popisuje kvalitativní výzkumnou strategii. Dále tato kapitola zahrnuje výzkumný plán, strategii výzkumu a metody výzkumu. Nezapomíná se na charakteristiku výzkumného vzorku a popis získávání dat a jak byly vedeny rozhovory.

Pátá kapitola interpretuje sebraná data. Šestá kapitola s názvem diskuse se snaží popsat výsledky a zařadit je do kategorií.

1 Sociální opora

V České odborné literatuře se problémem sociální opory zabývá mnoho odborníků. Sociální oporou u dětí a dospívajících nejvíce zkoumá Jiří Mareš, autor mnoha publikací a výzkumů týkající se daného tématu. Mezi jedny z prvních odborníků u nás, kteří upozornili na pojem sociální opora, byli Vladimír Kebza společně s Ivou Šolcovou. Dále pak nesmíme zapomenout na Jara Křivohlavého, který se významně podílel na rozvoji tohoto pojmu především v psychologii zdraví.

Již zmiňovaný Jiří Mareš vysvětluje ve své knize sociální oporu výstižnou citací z knihy Karla Čapka: „Dobrý skutek. Dej almužnu shrbené babičce, odval z cesty kámen, pomoz mravenci nebo ptáčeti v nebezpečí: každý dobrý skutek se ti odplatí velkou a tajemnou odměnou ve chvíli, kdy tohoto budeš nejvíc potřebovat. Ale vždyť i my si chceme naklonit osud svými dobrými skutky; cosi v nás praví, že nám to snad bude připočteno k dobru při nějaké příležitosti, že jsme snad přivodili jakousi příznivou změnu ve vesmíru nebo ve svém vlastním životě. Není to vypočítavost, nýbrž tichounký hlas důvěry; je to jeden z pravých pohádkových pocitů, které zažíváme v tomto střízlivém světě (Mareš, 2002, s. 27).“

Sousloví sociální opora je analogií k pojmům – pomoc v nouzi, soudržnost rodiny či sousedská výpomoc. Nezištná pomoc lidem v nouzi se odedávna vyskytuje ve společnosti. Mareš ve své knize shrnul všeobecný pohled na sociální oporu: „V současném světě, tolik charakteristickém nestálostí, proměnlivostí a nečekanými zvraty, se potřeba solidarity a mezilidské pomoci jeví významnou snad více, než tomu bylo v letech minulých. Filozofové a politologové hovoří o době postmoderní, o vlivu globalizace či střetu kultur, aniž by ale až na výjimky navrhli konkrétní možné postupy, jak v našem světě posílit známky lidskosti a udržet přežití lidského druhu na naší planetě. Uprostřed všeho dění však zůstává člověk se svými blízkými a s vrozeným puzením učinit svůj život smysluplným. Někdy však nepřízeň osudu maří naše plány a nutí nás své představy o budoucnosti pozměnit. Ne vždy je to lehký úkol. Naopak, v mnohých případech se i odolní jedinci neobejdou bez různých forem opory či profesionální pomoci (Mareš, 2002, s. 136).“

Sociální integrace člověka do společnosti patří mezi významné sociální determinanty zdraví, které též ovlivňují psychickou pohodu člověka. Prostřednictvím sociálních vazeb je umožněna sociální opora s druhými osobami, skupinami i s širší

společností. Sociální oporu můžeme nazvat jako sociální fond, na který se jedinec může obrátit v případě životní krize. Prostřednictvím tohoto fondu získává člověk pomoc a podporu, kterou potřebuje k překonání životní krize. (Kebza, 2005, s. 151)

„Bylo zjištěno, že sociální vztahy mohou poskytnout zdroj identity, pozitivního hodnocení reality nebo sebeuplatnění a přispět ke všeobecnému zdraví (Kebza, 2005, s. 155).“ Tyto informace nás mohou přesvědčit, že sociální opora přispívá k dobrému zdravotnímu stavu, proto téma sociální opora můžeme najít v psychologii zdraví. Ukazuje se, že sociální opora může z velké části ovlivnit pohodu a celkový psychický stav člověka.

Existuje řada výzkumů, které ukazují pozitivní vliv sociální opory na zdraví člověka. Dobrou prognózu vidí psychiatři u nemocných depresí. Sociální opora se také osvědčuje v případě mimořádných událostí např. přírodních katastrof, havárií aj. V takových to situacích se může vyvinout až posttraumatický stresový syndrom. (Kebza, 2005, s. 156-157)

1.1 Obecná charakteristika sociální opory

„Sociální opora je jedním z nejvýznamnějších faktorů ovlivňujících nejen vlastní sebepojetí a kompetence při zvládání běžných životních situacích. Významným způsobem ovlivňuje i prožívání a zvládání složitých situací (Mareš, 2001, s. 81).“

Jedním z prvních faktorů moderujících vliv nepříznivých životních situací na psychickou pohodu a zdraví člověka byla sociální opora (Šolcová, Kebza, 1999, s. 20).

1.1.1 Základní pojmy a definice sociální opory

Pojem sociální opora se v odborné literatuře existuje několik desítek let. I přesto se ukazuje, že se nedá zcela jasně a stručně definovat. Důvodem nejspíš bude skutečnost, že se dotýká několika vědních disciplín, například: filozofie, psychologie, lékařství, sociologie, pedagogiky a dalších (Mareš, 2001, s. 66).

Definice o sociální opoře nalezneme celou řadu. Jednou z nejsrozumitelnějších a často používanou je definice od Křivohlavého: „Definice sociální opory: Sociální oporou v širším slova smyslu se rozumí pomoc, která je poskytována druhými lidmi člověku, který se nachází v zátěžové situaci. Obecně jde o činnost, která člověku v tísní jeho zátěžovou situaci určitým způsobem ulehčuje (Křivohlavý, 2003, s. 94).“

Hlavní myšlenkou sociální opory je pomoc postiženému člověku zdat zátěžovou situaci a ochránit ho před jejími následky (Mareš, 2003, s. 162). Takovou to pomoc poskytují odborníci (lékaři, psychologové, terapeuti, sociální pracovníci, pedagogičtí pracovníci či zdravotní pracovníci), ale i laici z řad veřejnosti např. pomoc přáteli v nouzi.

Sociální opora je sociální proces, který je vztahem dvou osob či celé skupiny lidí. Vzájemný vztah je charakterizován důvěrou, přilnutím, solidaritou, sociální blízkostí, sdílením a vzájemností. Daný vztah mohou osoby vnímat jako ochotu pomoci v případě potřeby. Tato charakteristika se ukazuje jako podstatná pro efektivní sociální oporu. (Křivohlavý, 2002, s. 341)

Sociální opora může mít různý rozsah. Je možné ji rozdělit na tři pojetí. Širší pojetí neboli také makroúroveň, kde je sociální opora vnímána jako pomoc společnosti, konkrétně jejím znevýhodněným členům. Ať už jde o podobu ekonomické podpory či zajištění určitých výhod. Do užšího pojetí, které také nazýváme mezoúroveň sociální opory, zahrnujeme pomoc a podporu, jenž poskytují členové určitých organizací (občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti, nadace či náboženské společnosti). Za nejužším pojetím nebo též mikroúrovň spatřujeme pomoc a podporu poskytovanou člověku v nesnázích jeho blízkými (rodinou, přáteli, známými či kolegy). (Slezáčková, 2012, s. 118).

Odborníci se též zabývali vztahem mezi sociální oporou a zvládním zátěže. Dle Mareše (2001, s. 6) jde o čtvrtý vztah: 1) Sociální oporu ovlivňuje zvládní zátěže. Člověk v zátěžové situaci pocítuje oporu a díky tomu lépe zvládá zátěž. Sociální opora se podobá pomoci při zvládní; 2) Zvládní zátěže ovlivňuje sociální opora. Způsob jakým člověk zvládá zátěž, naznačuje jeho okolí, zda potřebuje pomoc, popřípadě jaký typ pomoci potřebuje; 3) Sociální opora a zvládní zátěže neovlivňují jeden druhého; 4) Sociální opora a zvládní zátěže se ovlivňují navzájem.

Morgan sociální oporu popisuje jako poskytování verbální či neverbální informace, rady, materiální pomoci nebo přímého jednání, které vychází od jedince, skupiny nebo instituce a je příjemcem vnímáno jako prospěšné a užitečné (Mareš, 2002, s. 136).

Typickým znakem sociální opory je skutečnost, že vychází z interakce, která probíhá mezi druhými lidmi, jenž jsou vázáni k příjemci. Nejčastěji patří do jeho sociální sítě, kterou tvoří rodina, přátelé, spolupracovníci, sousedé, atd.

Jiří Mareš (2003, s. 199) ve své publikaci rozděluje sociální oporu do několika směrů dle aspektu: psychologicko-medicínského, sociologického a sociální interakce, což je subjektivně viděná pomoc od druhých lidí.

Jestliže chceme, aby byla sociální opora efektivní, musí k tomu být příznivé podmínky, k nimž patří existence empatického vztahu mezi poskytovatelem a příjemcem sociální opory. (Mareš, 2003, s. 16)

Obecně považujeme za důležité rozlišovat sociální oporu očekávanou (anticipovanou) a získanou. Za očekávanou sociální oporu pokládáme naše přesvědčení, že blízké osoby nám jsou připraveny pomoci, budeme-li potřebovat. Získaná sociální opora poukazuje na konkrétní projevy podpory a pomoci, je založena na konkrétní zkušenosti (Slezáčková, 2012, s. 119).

Potřeba sociální opory se vyskytuje především tehdy, kdy jedinec či rodina se dostává do náročné životní situace. Mezi tyto situace můžeme pokládat například ztrátu blízké osoby, smrt v rodině, těžké onemocnění, přechod z jednoho vývojového stádia jednotlivce do druhého, aj. Dané okolnosti mohou u člověka vyvolávat pocity viny, strachu, smutku, bezmoci, zoufalství, odmítnutí či opuštění. Aby k těmto emocím nedocházelo, je potřeba poskytnout sociální oporu. Pomoc při zvládnutí náročných životních situacích jedinci či rodině mohou poskytovat osoby blízké, ale i profesionálové. Správná podpora může jedinci či rodině vrátit pocit pohody, zdraví a životní spokojenosti, což se v odborné literatuře též nazývá well-being. (Mareš, 2002, s. 137)

1.1.2 Druhy sociální opory

V současné době se o sociální opoře uvažuje v mnoha souvislostech. Na tomto místě uvedeme nejrozšířenější dělení sociální opory dle Mareše (2002, s. 38).

- Emocionální opora – daná opora je poskytována lidmi v blízkém okolí nejčastěji přítelem, kamarádem či rodinou. Příjemci bývá poskytnuta opora ujišťující o úctě nebo o důležitosti člověka. Tato opora probíhá mezi osobami, které spolu mají důvěrný vztah. Poskytovatel nabízí příjemci, aby si mohl popovídat o svých pocitech, které ho trápí v bezpečném prostředí. Laskavým jednáním je mu naznačena náklonnost. Pokud sociální opora proběhne tak, jak má. Měla by veškerá snaha vést k posunu či ke změně v jedincově hodnocení míry svého ohrožení událostmi. Dále by měla posílit sebedůvěru

a sebehodnocení a zároveň snížit úzkost či depresi. Emocionální opora by měla člověka nadále motivovat ke zvládnání zátěžových situacích.

- Instrumentální opora – tato opora se vyznačuje poskytnutím hmotné pomoci. Nejčastěji se jedná o materiální pomoc, pomáhající chování či praktickou oporu. Konkrétně se jedná o příklady, kdy poskytovatel poskytne či obstará příjemci peníze, věci do domácnosti, zajistí dopravu, hlídání dětí, apod. Daná sociální opora by měla jedinci pomoci řešit praktické problémy a v neposlední řadě by měla posílit jeho snahy zvládat zátěž.

- Informační opora – daná opora jedinci poskytuje informace, rady či doporučení, které mu mohou být nápomocny v tíživé situaci, ve které se nachází. Formou opory může být reflexe, zhodnocení či posouzení situace. Poskytovatel pomocí této opory může příjemce nasměrovat k důležitým zdrojům informací, nebo též doporučit alternativní způsoby činnosti. V případě, že byla tato opora použita správně, měla by příjemci poskytnout konkrétní pomoc při získání potřebných služeb, což může vést k efektivnějšímu zvládnání úkolů.

- Opora poskytována společenstvím – tato opora vyvolává pocit sounáležitosti a začlenění. Jako konkrétní příklady můžeme uvést kolektivní druhy sportů, společné posezení v restauraci s přáteli či hromadná účast na koncertu, v muzeu, apod. Jestliže je poskytovaná opora správně vedena, může u jedince navodit kladné emoce, což mu umožní se odpoutat od zátěže.

- Opora potvrzením platnosti – též nazývána jako zpětná vazba. V praxi daná opora může ukázat příjemci vhodnost případně nevhodnost jeho chování. Nebo také vyjadřování jeho postavení v konkrétní sociální skupině. Pokud je tato opora poskytnuta správně, měla by u jedince snížit pocit, že je mimo normu a současně mu umožňuje srovnání, které na něj příznivě působí. (Mareš, 2002, s. 38)

Další možností je členění sociální opory podle Baštecké (2007, s. 86):

- Psychická (emoční) a praktická opora. Psychická opora zahrnuje kladný cit, potvrzení hodnoty, společenské začlenění a příležitost k pečování o druhého. Praktická opora je poskytována pomocí materiálních, finančních a informačních prostředků.

- Očekávaná a obdržená sociální opora. Očekávaná sociální opora je smýšlení, že v okolí jedince existují lidé, kteří mu pomáhají nebo jsou připraveni pomoci. Daná

skutečnost souvisí se sociálním zakotvením. Obdrženou sociální oporu dostává příjemce.

- Poskytovaná a přijímaná sociální opora. Poskytovaná opora se vyznačuje vším, co je dané osobě určeno. Člověk, který poskytuje sociální oporu, je nazýván poskytovatelem. Přijímaná sociální opora je charakterizována tím, co se dané osobě dostane. Ten, kdo přijímá sociální oporu, tak o něm mluvíme jako o příjemci.

Dle Křivohlavého (2001, s. 98) by jsme měli pohlížet na sociální oporu z několika pohledů. Sociální oporu můžeme posuzovat z hlediska kvantity, ale především by se mělo pohlížet na kvalitu poskytované sociální opory. Jedním z důvodů je skutečnost, že kvalita sociální opory může být různě hodnocena poskytovatelem a zcela odlišně příjemcem.

Dále různí autoři navrhuji spoustu dalších typologií podle, kterých by se dala sociální opora rozdělit.

1.1.3 Sociální síť

Baštecká (2013, s. 87) uvádí, že je pro člověka důležité žít ve skupině lidí: „Jednotkou přežití pro člověka není jedinec, nýbrž (v různých obdobích vývojové různé) skupiny „jeho lidí“, kteří jsou pro něj zdrojem sociální opory.“

Sociální opora je obvykle poskytována v páru tedy dyadicky, čímž myslíme dvojici, kde dva lidé sehrávají dvě role. Jednou z nich je role poskytovatele a druhá je role příjemce. I přesto se sociální oporou setkáváme v rámci širšího sociálního útvaru. Ten nazýváme jako sociální síť. Křivohlavý definuje sociální síť jako „soubor všech k danému jedinci zaměřených podpůrných dyadických vztahů v rámci relativně větší skupiny lidí.“ (Křivohlavý, 2003, s. 102) Příkladem může být vztah vychovatelů, pracovníků zařízení, přátel, spolužáků, rodiny a dalších k dítěti v ústavním zařízení.

Dle Baštecké (2007, s. 83) můžeme posuzovat sociální síť z hlediska: velikosti, což se řídí počtem lidí, se kterými je osoba v přímém kontaktu; hustoty, kde můžeme pozorovat četnost a rozsah kontaktů; obsahu, jak kontakt mezi členy sociální sítě probíhá; intenzity, což vidíme jako stupeň blízkosti ve vztahu; směru a určení, což je stupeň vzájemnosti mezi členy sítě.

Jedním z důležitých pojmů je osobní síť, kterou tvoří vztahy jednotlivce k druhým osobám a institucím v konkrétním sociálním okolí. Dané vztahy mohou být

přímé nebo nepřímé. Kromě těch malých sítí existují širší sítě, které nazýváme jako totální sítě, které v sobě zahrnují dílčí sítě (Mareš, 2001, s. 34).

1.1.4 Implementace sociální opory

V tomto případě nám jde o sociální oporu jako o realizaci. Proto můžeme vidět sociální oporu jako sociální proces, který je mezi několika osobami (mezi dvěma či více). Mezi těmito osobami bývá přátelský vztah založený na vzájemné důvěře, sociální blízkosti, solidaritě. Tento přátelský vztah chování a jednání dává pocit vnímané ochoty pomoci v případě nouze, což se ukazuje jako podstatné pro efektivní sociální oporu. Aby implementace sociální opory byla co nejúčinnější, je potřeba zjistit stávající sociální síť a strukturu sociální opory. Poté může sociální opora od příjemce přinést tížený efekt, který má mít. Slovem implementace rozumíme provedení, realizace či dokončení záměru. (Křivohlavý, nevedeno, http://mujweb.cz/j.krivohlavy/clanky/c_impl.html)

Podle Křivohlavého se implementace sociální opory rozděluje na tři druhy:

- Implementace sociální opory ve stávajících přirozených sociálních sítích. Znamená zlepšení vzájemných vztahů v dané síti. Především se využívá již existujících sociálních známostí a následně se vedou k usměrnění. Tedy u kladných vztahů se vede k posílení a u negativních kontaktů dochází k potlačení. U stávajících vztahů jde o obohacení a zlepšení jejich kvality. Daná činnost je poskytována laiky, kteří jsou blízcí k jedinci, nikoliv profesionály. V praxi jde o snahu učit poskytovatele sociální opory poznávat potřeby pomoci u druhých lidí. Příjemce se učí, jak si říci o sociální oporu, a jak ji přijmout. Tato forma se zaměřuje např. na sousedské výpomoci či na sociální dimenze pracovních vztahů (Křivohlavý, 2002, s. 342).

- Implementace sociální opory v dyadických formách interakce. Dyádou se rozumí dvojice (poskytovatel a příjemce), jak už víme z předešlé podkapitoly. Poskytovatelem jako hlavní jednající osobou může být např. psycholog, zdravotní sestra, sociální pracovnice, mentor, učitel, vychovatel, atd. Příjemce je člověk, který se dostal do těžké životní situace např. úmrtí či úraz blízké osoby, změna prostředí (stěhování, jiná škola, rozvod, změna zaměstnání), onemocnění. Jde o osobní vztah typu sociální opory, vycházející ze stávajícího stavu. Avšak náhle byl něčím narušen. Tuto formu nazýváme jako sociální asistence. Daná forma se vyvinula jako mentorování, kde jde o neformální vztah mezi mentorem a žákem (Křivohlavý, 2002, s. 343).

- Implementace sociální opory ve svépomocných a podpůrných skupinách. Hlavním důvodem setkávání lidí v takovýchto skupinách je podobnost jejich potřeb v utrpení a snaha si navzájem pomáhat. Nejčastěji se jedná o skupiny dospělých lidí (Křivohlavý, 2002, s. 344).

1.2 Teorie sociální opory

V odborné literatuře lze identifikovat dvě pojetí, jak můžeme pohlížet na sociální oporu. Jedním z nich je sociální opora, kterou užíváme v běžném každodenním životě. V praxi tím rozumíme pozitivní působení na jedince v rámci dobrých mezilidských vztahů. Druhý pohled na sociální oporu můžeme spatřovat jako záchranný nebo podpůrný systém při krizových situacích. V tomto smyslu můžeme rozlišit tři různé teorie sociální opory: teorie pojetí sociální opory jako nárazníku, dále teorii sociálního připoutání a v neposlední řadě teorii podpůrných sociálních vztahů. Všechny teorie jsou níže podrobně popsány.

1.2.1 Teorie pojetí sociální opory jako nárazníku

Sociální opora v životě člověka zaujímá významnou roli. Důležitou roli hraje při zvládání zátěžových situacích. Jde například o situace, kdy jedinci vážně onemocní jeho blízký, člověka zasáhne vážný úraz, atd. V některých případech mluvíme o sociální opoře jako o nárazníku či o tlumiči nárazů. Tento druh opory chrání lidi proti případnému škodlivému vlivu stresových událostí (Šolcová, Kebza, 1999, s 21).

Dle Křivohlavého (2003, s. 105) je sociální opora chápána jako efekt tzv. nárazníkového vlivu. Běžně máme na mysli pomoc druhých lidí člověku v nouzi. Úkolem poskytovatele sociální opory je pomoc, tlumit působení negativních důsledků stresového faktoru. Daný tlumivý vliv se může projevat několika způsoby:

- Ovlivnění kognitivní sféry člověka v nouzi – zde bychom mohli uvést příklad zátěžové situace, kde jsou poskytnuty informace, pomocí nichž může příjemce nabývat hlubšího porozumění o dané situace, do níž se dostal.

- Posílení sebeúcty – sociální opora může ovlivnit kladné subjektivní pojetí jedince. Poskytovatel sociální opory může přesvědčit příjemce o tom, že je schopný svými znalostmi, schopnostmi a zkušenostmi zvládnout zátěžovou situaci.

- Volbou vhodnější strategie – sociální opora může kladně působit na člověka v tísní. Díky tomu, že ho upozorní například na zdravotně vhodnější návyky.
- Snižování negativního působení stresoru na fyziologické dění – jde například o zákrok lékaře v situaci, kdy je to důležité. Což můžeme vidět jako jistý druh sociální opory a pomoci v zátěžové situaci.

1.2.2 Teorie sociálního připoutání

Danou teorii založil John Bowlby, který vidí teorii připoutání nebo také osobní vazby (aj. attachment theory) jako kvalitu vztahu, která závisí na tom, jak dokáže matka poskytovat dítěti pocit bezpečí (Pöthe, 2008, s. 30).

Dle Kebzy (2005, s. 168) hlavní myšlenkou této teorie je snaha dětí vyhledávat přítomnost blízkých osob s prožitkem jistoty a bezpečí.

Ve výzkumech bylo zjištěno, že lze rozlišit tři základní způsoby připoutání:

- Jisté připoutání, kde se ukazuje skutečnost, že chvilková nepřítomnost blízké osoby nemusí ohrožovat vztah, jelikož se rychle obnovuje.
- Nejisté připoutání, které můžeme popsat jako ambivalentní, kde děti vyhledávají kontakt s blízkými osobami a zároveň se mu brání.
- Nejisté připoutání, které můžeme charakterizovat jako vyhýbavé, kde se děti po opakovaném setkání s blízkou osobou vyhýbají dalšímu shledání.

V mnoha publikacích se upozorňuje na fakt, že neuspokojivý raný vztah mezi matkou a dítětem má pro dítě dlouhodobé důsledky. Ať už na kognitivní, sociální či citový vývoj (Kebza, 2005, s. 170).

Bartholomew našel souvislost mezi osobní vazbou a sociální oporou. Sociální oporu vidí jako pocit opory, což zahrnuje dojem, že ho ostatní lidé akceptují a mají ho rádi. Podobně chápe pevný osobní vztah, odráží pocit sebe sama, jako člověka, který je hoděn úcty a lásky jiných lidí a je jimi akceptován. Daný jedinec vnímá tyto lidi jako ty, kteří jsou připraveni mu pomoci a ochotni se pro něj angažovat (Mareš, 2002, s. 19).

„Ukázalo se, že u dospívajících a dospělých nabývá faktor sociálního připoutání na významu. Lze se domnívat, že potřeba sociální opory je do určité míry sycena právě tímto faktorem – potřebou přátel v rámci vlastní sociální sítě. Dokazují to do určité míry i studie, které sledovaly potřebu úzkých vzájemných vztahů typu sociálního připoutání v rámci celého života (Křivohlavý, 2003, s. 101).“

1.2.3 Teorie podpůrných sociálních vztahů

Tato teorie vychází z modelů vzájemných vztahů mezi lidmi v rodině. V publikaci Křivohlavého (2003, s. 101) nalezneme charakteristiku těchto vzájemných vztahů, které určují tři rysy: 1) míra pomoci, např. do jaké míry se jedna osoba může spolehnout na druhou či na kolik jedna osoba důvěřuje, že ji druhá pomůže; 2) hloubka vzájemných vztahů, např. jak je daná osoba oddána druhé osobě; 3) míra mezilidských konfliktů, především jde o zjištění rozsahu negativních faktorů, které jednu osobu ve styku s druhou osobou dráždí. Ve výzkumech se ukazuje, že děti z rodin, kde je větší míra podpůrných sociálních vztahů, mají vyšší míru vnímané sociální opory.

1.3 Selhávání sociální opory

Doteď jsme prezentovali kladnou stránku sociální opory, avšak ne vždy tomu tak je. Výzkumy prokázaly, že se ukazují případy, u kterých se poskytování sociální opory může za určitých podmínek stát mimořádnou zátěží pro poskytovatele. Tato skutečnost se nejvíce naplňuje u zaměstnání v sociální, školní a zdravotnické sféře. Díky tomuto zjištění se přišlo na to, že existuje jev, který nazýváme syndrom vyhoření (v angličtině burn out). (Křivohlavý, 2003, s. 110)

Kebza společně se Šolcovu uvedli ve svém článku skutečnost, že existuje řada interpersonálních interakcí s negativním dopadem. Jde například o tyto: nesouhlas, konflikty, kriticismus, odmítnutí, útočné aktivity, atd. Tyto interakce nazýváme pojmem sociální negativita (Československá psychologie, 1999, s. 29).

K selhávání sociální opory dle Křivohlavého můžeme považovat nadměrnou pomoc člověku v tísní. Nejčastěji se s danou sociální oporou setkáváme u starších či u hendikepovaných lidí. Velmi často jde o situace, kdy poskytovatel poskytuje přemíru pomoci. Důsledkem je skutečnost, že příjemce ztrácí schopnost postarat se sám o sebe, tak jako dříve. Což v konečném důsledku velmi poškozuje jeho kvalitu života. Nadměrná forma sociální opory může u příjemce vyvolat pocity bezmoci, které mohou dojít až k nadměrné závislosti na poskytovateli.

Další možností selhávání sociální opory může být nevhodná forma pomoci. Především jde o situaci, kdy je příjemci poskytnuta jiná forma sociální opory, než je aktuálně potřeba.

Velmi častou formou nepochopení lidem v těžkých situacích je nejspíš odlišnost představ o tom, co by bylo žádoucí. V praxi mají lidé (příjemci) určitou

představu o pomoci a sociální opoře v tísni. Avšak občas se stane, že poskytovatel špatně vyhodnotí situaci a příjemci poskytne neočekávanou sociální oporu nebo v horším případě neposkytne žádnou sociální oporu. Absence sociální opory může mít psychologické, ale také psychosomatické důsledky (Mareš, 2003, s. 110-111).

Krause uvádí: „Uvědomění si, že druzí jsou připraveni pomoci, vytváří pocit sociální jistoty, která usnadňuje podstoupení rizika a povzbuzuje jedince k tomu, aby se pokusil řešit problém samostatně.“ (Šolcová, Kebza, 1999, s. 30)

1.3.1 Možné přístupy ke zkoumání obtěžující opory

Mareš zkoumal obtěžující sociální oporu ze šesti různých pohledů (2003, s. 36-44).

- Zvláštnosti potenciálního příjemce opory. Především můžeme vidět rozdíly dané pohlavím a věkem. Pohlavní rozdíly spatřujeme různou socializací chlapců a dívek. Věkové rozdíly lze vysvětlit specifičností jednotlivých vývojových období, především jde o prepubertu, pubertu a adolescenci. Specifickou oblastí jsou lidské potřeby. Existují tři důležité potřeby: potřeba být nezávislý; potřeba někam patřit a potřeba být v něčem uznávaný. Tato skupina potřeb se nejvíce prosazuje v době dospívání. Tyto potřeby patří k častým konfliktům mezi dospívajícími a dospělými. Ke zvláštnostem můžeme zařadit i aktuální psychické stavy, jde o únavu či strach. Obtěžující sociální opora může být posuzována podle školní úspěšnosti.

- Zvláštnosti poskytovatele opory. Spatřujeme dva druhy zvláštností na straně poskytovatele sociální opory. Prvním druhem je upozorňování na zvláštnosti, které vedou k negativním důsledkům. U dětí a dospívajících vyvolávají nevhodnou a nedostatečnou oporu. Tato opora je předávána rodiči a učiteli. Negativní roli u rodičů hraje netrpělivost, projevy rodičovského vzteku či odmítání dítěte. U učitelů bylo negativně vnímáno špatné klima výuky, nemotivování studentů, závislost na učiteli. Druhou možností jsou ty zvláštnosti poskytovatele, které mají pozitivní dopad. K podporujícím charakteristikám poskytovatelů opory (především máme na mysli rodiče) spatřujeme odpovědnost, empatičnost, kvalitu pokynů a doporučení dávaných dítěti, způsob vnějšího řízení k dětské autonomii a nezávislosti. K důležitým pojmům řadí Mareš: autonomní opora či opora podporující autonomii. Za těmito pojmy můžeme vidět poskytovatele, který je připravený se podívat na problém z hlediska příjemce a pochopit komplikovanost kontextu svého jednání.

- Zvláštnosti činností, které má jedinec vykonat.
- Zvláštnosti interakce mezi poskytovatelem a příjemcem. Interakce mezi potencionálním poskytovatelem a příjemcem opory může v určitých případech nabývat obtěžující opory podoby nesouladu. Tato interakce je nesouladem mezi tím, co si přeje jedinec v krizi, které potřeby má a co čeká od svého okolí. A zároveň mezi tím, jak celou situaci vnímá jeho okolí.
 - Zvláštnosti sociální situace. Můžeme rozlišit několik úrovní zvláštností sociálních situací. První úroveň je určena všemi zúčastněnými osobami, konkrétně máme na mysli přímé aktéry. Do druhé úrovně patří další osoby, které mohou ovlivnit průběh interakce. Třetí úroveň je naplňována obsahem sociální situace.
 - Zvláštnosti životní cesty příjemce opory. Do daného problému vnášíme obecné hledisko vývojové psychologie.

Problematika obtěžující sociální opory zahrnuje mnoho psychologických disciplín: psychologii výchovy, psychologii učení, školní psychologii, poradenskou psychologii, klinickou psychologii, psychologii vývojovou i sociální psychologii.

1.4 Pohled na sociální oporu u dětí

Sociální kontext dítěte je odlišný u dospělých lidí. Hlavním důvodem je skutečnost, že dítě nemá možnost cokoliv změnit. Sociální okolí a k němu patřící veškeré vlivy, na dítě působí dlouhou dobu. (Mareš, 2013, s. 94-95)

Vztahy dítěte s vrstevníky se proměňují s vývojem dítěte. Postupem času se stávají bohatší a pestřejší. Sociální opora jako taková se objevuje přibližně okolo šestého roku života. V rozmezí 6-12 let si dítě uvědomuje, že na jeho pocity a myšlenky mohou jiní lidé pohlížet zcela odlišně. Ve stejném vývojovém období se přátelský vztah dítěte k jinému dítěti rozvíjí tehdy, když spolupracují a při tom nejsou problémy. Avšak vzájemné vztahy mezi dětmi může ohrozit chvíle, kdy mezi přáteli dojde ke sporu. V daném vývojovém stádiu se mezi dětmi vytváří partnerství. Především dochází k vytváření dvojic, které se mohou řetězovitě spojovat ve skupinu (Mareš, 2002, s. 22).

1.4.1 Sociální opora poskytovaná dítěti

U dětí vystupují rodiče jako osoby, které je ochraňují před různými riziky (např. před opažením). Rodiče se též snaží dítě chránit před dopady negativních událostí. Ten, kdo je dítěti oporou se musí vyznačovat značnými životními zkušenostmi a vhodnými osobnostními vlastnostmi.

V rodině se vyskytují dvě situace fungování. První etapa, kdy se nic neděje. V této situaci rodina funguje tak, jak je zvyklá. Druhá etapa, kdy dítě či dospívající zažívá trauma a snaží se s ním vyrovnat. Traumatická událost nejčastěji zasahuje celou rodinu. Postupem času vzrůstá napětí a postupně se objevují konflikty. Začíná se hledat viník. Jestliže situace trvá dlouho, vyčerpávají se psychické rezervy a nejenže sociální oporu potřebuje dítě, ale postupem času i dospělí. (Mareš, 2012, s. 95-96)

V zásadě nemusí jít pouze o pomáhající sociální oporu, ale též o nevhodnou rodinnou oporu, jak už jsme uvedli v podkapitole 1.3. Nevhodná rodinná opora se u pubescentů a adolescentů projevuje dvěma způsoby:

- externalizací problémů, což znamená, že se jedinec zhorší ve školním prospěchu, nedokončí školní docházku či chodí za školu. Dále může jít o druhy rizikového chování jako je: kouření, konzumace alkoholu, experimentace s drogami, agresivita vůči vrstevníkům, dopouštění se přestupků či drobná kriminalita.

- internalizací problémů, což se může projevat zvýšeným distresem. Dále zvýšeným strachem či úzkostmi, různými druhy deprese nebo sníženým pocitem sebepojetí.

Špatná sociální opora může být poskytnuta tehdy, když dochází k informačnímu šumu. Většinou se jedná o neporozumění ze strany poskytovatele. Například jde o situaci, kdy si příjemce řekne o sociální oporu. Avšak k poskytovateli dojdou zkreslené informace. Ten následně poskytne příjemci jinou sociální oporu, než by potřeboval. Vlivem špatně poskytnuté sociální opory příjemce strádá, přičemž si velmi často neuvědomuje proč. Následně si příjemce může říkat o pomoc různými somatickými obtížemi (Mareš, 2001, s. 74).

Před pár lety si výzkumníci začali více zabývat sociální oporou u dětí a dospívajících. Bylo zjištěno, že adolescenti přijímají oporu nejprve od kamarádů, případně od přítele či přítelkyně, dále od rodičů a v neposlední řadě od spolužáků. U kamarádů převládal instrumentální typ sociální opory, u kamarádů či kamarádek nebo u přítele/přítelkyně či spolužáků či spolužaček se nejvíce objevoval emoční typ sociální

opory. Učitelé a ostatní zastávali informační typ sociální opory. Všeobecně je dán trend snižování důležitosti sociální opory od rodičů a zvyšuje se u vrstevníků a dále také k partnerovi či partnerce. Ukázalo se, že pro dívky v adolescentním věku je vnímaná sociální opora důležitější než pro chlapce (Snopek, Hublová, 2008, s. 501). „Vnímaná sociální opora byla pozitivně asociována s životní spokojeností i sebehodnocením u celého souboru adolescentů, což odpovídá předpokladům“ (Snopek, Hublová, 2008, s. 507).

1.4.2 Příprava dítěte na poskytování sociální opory

Rodiče mají velký vliv na budoucí vývoj dítěte, jestliže rodič chce vychovat své dítě k ... potřeba správně připravit dítě k poskytování sociální opory, aby ji mohlo poskytovat správně. Tuto přípravu zajišťují rodiče, kteří své dítě správně vychovávají.

Za nepřímou formu výchovy můžeme pokládat vypravování nebo čtení pohádek. V pohádkách, jak jsme již uvedli v úvodu první kapitoly, můžeme spatřovat několik aspektů výchovy. V ději pohádkových příběhů se často vyskytují dobré skutky, reciprocita pomoci, změna k dobrému, kladný pocit pomáhajícího, apod. Všeobecně ve společnosti se považuje pomáhání za dobré a záslužné, proto v současné době existují a dále vznikají nadace a nadační fondy.

Mezi další nepřímé výchovné postupy považujeme: objasnění strategických úvah, kdy si rodič s dítětem povídá o tom, jak uvažuje o dané situaci. Další technikou je přesvědčování dítěte. Rodič se snaží vystupovat jako znalec určitých norem, pomocí nichž ovlivňuje samotné dítě, jeho znalosti a především jeho postoje. Další možností je zapojení dítěte do pomáhajících aktivit. Dítě tak získává přímou zkušenost se suportivním chováním, přičemž se může shledat s kladnou odezvou za své jednání (Mareš, 2002, s. 30).

Rodiče u svých dětí mohou rozvíjet prosociální chování různými výchovnými postupy. K nepřímým výchovným postupům patří dobrý vzor rodiče, který klade důraz na své prosociální hodnoty a prosociální chování. Do celkového postoje dítěte se promítnou zvláštnosti komunity, ve které daná rodina žije a příslušnost rodiny k určité kulturní, etnické či náboženské skupině. K přímým výchovným postupům patří např. formulování obecných požadavků na chování dítěte. Děti potřebují přesně definovat, co se od nich čeká či jaká jsou nastavená pravidla v rodině. Jedním z pokynů rodiče dítěti může být situace, kdy dítě dostane bonbón. Rodič vybidne svého potomka – rozděl se o

bonbón – dítě, s největší pravděpodobností, udělá to, co mu rodič řekl. Poučováním dítěte, rodiče často apelují na dětský cit pro spravedlnost nebo se odvolávají na uznávané normy či autority (Mareš, 2002, s. 29).

Aby se správně upevnilo dětské prosociální chování, je důležité, aby rodiče vždy reagovali kladně na prosociální chování svých dětí.

1.4.3 Sociální opora poskytovaná dítětem

Sociální opora poskytovaná dětmi není zcela stejná jako u dospělých. Především se týká osobnostních zvláštností dítěte.

Jak už jsme uvedli výše, tak můžeme konstatovat, že se základy vnímání sociální opory kladou v dětství. A to především každodenní interakcí s rodiči či jinými blízkými osobami, které o děti pečují. Pokud má dítě pocit, že se mu rodiče dostatečně věnují a záleží jim na něm, vzniká tak mezi nimi pocit akceptování. Tato kladná zkušenost ovlivňuje další vývoj dětského jednání s dalšími lidmi, jestliže jsou zkušenosti nadále pozitivní, pocit akceptování se upevňuje a postupně generalizuje. Dítě očekává, že pokud se dostane do nějaké nouze, bude poblíž někdo, kdo mu pomůže. Z tohoto důvodu vstupuje do nových situací s důvěrou v lidi. V pubertě se jeho pocit akceptování proměňuje, až dospěje do podoby „pracovní verze“ sociální opory. Pociť akceptování je odvozen od teorie připoutání. Vidíme, že tato teorie se snaží kombinovat jedincovy primární vztahy s jeho pozdějšími sociálními zkušenostmi. Oba konstrukty se spojují pod jeden model jedincova „já“ a další sociální vztahy, které jedince pozitivně ovlivňují ve vnímání nových informací v nových situacích (Mareš, 2002, s. 82).

Nejen dospělí, ale i děti umí být empatické, což je schopnost vcítit se do pocitů druhého člověka. „Individuální emoční charakteristikou dítěte, která spoluurčuje jeho angažování se v sociální opoře pro jiné lidi, je schopnost soucitu. Jde o jeden z druhů emocí, které patří do skupiny označované jako „já“ versus „ty“ emoce (Mareš, 2002, s. 23).“

Sociální opora poskytovaná dítětem je specifická svojí dovedností, podívat se na věc z pohledu druhého člověka. Předpokládá se, že dítě používá tři typy pohledu na jiného člověka, věc či problém: 1) percepční, kdy se dítě snaží napodobit pohled daného člověka, doslova se jde podívat na jeho místo; 2) afektivní, kdy se snaží porozumět emočním stavům druhého člověka; 3) kognitivní, kdy se snaží porozumět způsobu, jak druhý uvažuje. Dítě může správně vyhodnotit, že se jedinec nachází v zátěžové situaci.

Avšak to neznamená, že dítě dokáže poskytnout správnou sociální oporu, která by mohla zcela účinně pomoci příjemci (Mareš, 2002, s. 23).

Dle některých autorů je jednou z možností poskytnutí sociální opory dítětem, prosociální chování. Dětská osobnost se obecně vyznačuje dobrou sociální orientací. Děti, které mají rozvinutou sociální orientaci, mají rády společnost a snaží se být v kontaktu s ostatními. S tímto účelem děti či dospívající leckdy zakládají různé spolky či hnutí, které pomáhají např. dětem, starým lidem, handicapovaným osobám.

Jedním z dalších rysů osobnosti, kterou mají děti poskytující sociální oporu, je kooperativnost jedince. „Kooperativnost bývá definována, jako schopnost spolupracovat s druhými lidmi, přátelskost v jednání s lidmi, otevřenost vůči jiným lidem. Pro náš problém je podstatné, že přítomnost tohoto rysu osobnosti výrazně ovlivňuje jedincovo chování vůči druhým lidem a akceptování jedince druhými lidmi. (Mareš, 2002, s. 24).“ Dítě s tímto rysem osobnosti navazuje snadněji vztahy s jinými dětmi a nebývá konfliktní.

Dalším osobnostním rysem, který k našemu tématu můžeme zařadit, je sebeúcta a vnímaná osobnostní zdatnost. Sebeúcta se týká posouzení vlastní hodnoty, a tak dítě či dospívající se dokáže pozitivně vnímat. Vnímaná osobnostní zdatnost se vztahuje k posouzení vlastních schopností či ke snaze něčeho dosáhnout (Mareš, 2002, s. 24).

Shrnutí

První kapitola nabízí pohled současné odborné literatury na sociální oporu, která ovlivňuje celou společnost. Sociální oporu si můžeme představit jako určitý proces pomoci, které se nám dostává z různých sociálních vztahů. Daný stav může mít pozitivní vliv na naše zdraví, psychickou pohodu a zvládání zátěže. Tato mezilidská pomoc probíhá vždy ve skupině lidí, díky níž můžeme prožívat pocity soudržnosti, sebedůvěry i sebeúcty. Pomocí těchto aspektů může člověk učinit svůj život smysluplný.

Sociální opora se člení na několik druhů pomoci. Nejčastějším dělením je na sociální oporu psychickou a praktickou. Psychickou oporu můžeme vidět jako potvrzení hodnoty. Kdežto praktická sociální opora nabízí pomoc např. finanční. Dále je důležité dělení na očekávanou a získanou sociální oporu. Očekávaná opora může v člověku vyvolat pocit, že je milován či že je na světě někdo, kdo mu pomůže. Naopak získaná sociální opora představuje skutečnou pomoc, kterou jedinec obdržel a přináší mu užitek

za předpokladu, že je vyhovující. V neposlední řadě se sociální opora dělí na: poskytovanou a přijímanou.

V odborných publikacích a člancích se můžeme dozvědět o různých teoriích sociální opory. Jednou z významných teorií je pojetí sociální opory jako nárazníku. Daný jev můžeme chápat jako tlumení negativních důsledků stresu, pomáhá lidem překonat stres spojený se složitými situacemi. Teorii sociálního připoutání připisuje sociální opoře pozitivní účinek, který vzniká v raném dětství mezi matkou (příp. blízkou pečující osobou) a dítětem. Teorie podpůrných sociálních vztahů se nejvíce a nejčastěji používá mezi lidmi v rodině. Vyšší míra sociální opory bývá u rodin, kde je větší podpora sociálních vztahů.

Sociální oporu nelze vnímat jen pozitivně. Existují skutečnosti, kdy dochází k selhávání sociální opory. K negativním vlivům patří poskytovaná sociální opora v nadměrném množství, vlivem toho může být u jedince snižována schopnost samostatnosti. Naopak malá míra poskytované sociální opory taktéž škodí, člověk tak může ztratit víru v lidi. Jako problematická se jeví sociální opora, kterou si jedinec nevyžádal.

Několik let nazpátek zažila sociální opora boom. Důvodem byl nový pohled na sociální oporu, do té doby se psalo o sociální opoře u dospělých. Okolo roku 2000 se v českém prostředí objevují první výzkumy, které se zabývají dětmi a mládeží. Nejvíce se na odborném bádání podílel Jiří Mareš a jeho kolegové. Studie, které publikoval Jiří Mareš, se z větší části zabývají sociální oporou poskytovanou dítěti a poskytovanou dítětem. Výzkumníci zjistili, že děti přijímají sociální oporu nejprve od kamarádů, následně od rodičů a potom od spolužáků. Sociální opora poskytovaná dětmi je odlišná od dospělých, především se liší v osobnostních zvláštностech dítěte. Dále autor popsal jak připravit dítě na poskytování sociální opory.

2 Dospívání z pohledu vývojové psychologie

Dospívání je velmi specifické vývojové období, značnou měrou se odlišuje od ostatních vývojových etap. Z pohledu vývojové psychologie víme, že dospívání je velmi náročné, protože během krátké chvíle jedinec projde rychlou změnou, která se týká jeho těla, myslí i společenského začlenění.

Na úvod můžeme uvést výstižnou citaci k danému tématu od Karla Čapka: „Mladá generace má pocit, že s ní přichází lepší svět. Stará garda má pocit, že s ní ten lepší svět odchází.“ (Čačka, 2000, s. 336)

Jako střízlivý pohled se může zdát citace od Čačky: „Puberta začíná v době, kdy kluk nebo holka zjistí, že jejich otec nebo matka mluví jen samé nesmysly; a končí tehdy, kdy zpozorují, že rodiče udělali v poslední době přece jen určitý pokrok.“ (Čačka, 2000, s. 301)

Dospívající jedinec je v tomto období velmi zranitelný a v některých situacích má problém porozumět sám sobě a svému tělu. Sociální opora je jedna z možností, jak blízký člověk (kamarád, sourozenec, rodič) či odborník (učitel, vychovatel) může pomoci dospívajícímu se vyznat např. ve vývojových změnách, včetně pomoci při dokončení školy, rady vztahující se k profesní orientaci, pochopení změn spojených se sexualitou či jinými problémy, mezi něž může patřit osobní stres, rodinné krize a další problémy. Mezi závažné krize rodiny počítáme dysfunkci rodiny, jež se může projevit výchovným zanedbáváním či učením problémového chování ze strany rodičů.

2.1 Vymezení pojmu dospívání

Jedinec v době dospívání dokáže projít rychlou změnou během krátkého období. Hurlocková rozlišuje dvě stadia (Čačka, 2000, s. 222):

- Pubertu, dívky přicházejí do tohoto stádia v rozmezí 12-16 let a chlapci během 13-17 let.
- Adolescenci, do tohoto období dívky spadají ve věku 17-19 let a chlapci mezi 18-20 lety.

Během těchto dvou stádií se z dítěte stává mladý člověk, který se promění tělesně, fyziologicky, psychicky, společensky na mladého dospělého s vyhraněnou osobností a s ustáleným názorem na svět. Takovýto člověk by měl být připravený zapojit se do zaměstnání, správně se začlenit do společnosti, respektovat a plnit řádně

občanské povinnosti. V neposlední řadě je takovýto mladý člověk připraven k zodpovědnému manželství a rodičovství.

„Dospívání je specifickou etapou mezi dětstvím a dospělostí, můžeme je obecně charakterizovat jako přechod od nesamostatnosti k samostatnosti, od závislosti na dospělých k nezávislosti, od neodpovědnosti k morální zodpovědnosti, od konzumace společenských produktů a hodnot k jejich tvorbě; můžeme mluvit také o přechodu od učení řízeného zevnějšku ke stále výraznější míře samotného studia a sebevzdělávání, od výchovy k převaze sebevýchovy, od poslušnosti a podřizování se požadavkům k nezávislosti a individualizaci.“ (Čačka, 2000, s. 222)

Dospívající se v daném období nachází v nejisté pozici. Takovýto jedinec nechce patřit ke skupině dětí, ale zároveň není přijat, jako plnoprávný partner mezi dospělými. Jestliže dospělí budou poskytovat dospívajícím dostatek porozumění v době rozkolísanosti a proměnlivosti jeho postojů, významně ovlivní akceleraci a průběh celého procesu. Tato sociální opora ze strany rodičů může dospívajícího velmi povzbudit v jeho vývoji.

Dospívání je těžké konkrétně ukotvit. Každý autor i každá teorie uvádí jiná data o daném období. O tom nás přesvědčují různé teorie, které dospívání interpretují odlišným způsobem (Vágnerová, 2005, s. 322-323):

- Psychoanalýza spatřovala hlavní význam v pohlavním dozrání a v nastupujících sexuálních aktivitách. Freud období dospívání nazval jako genitální fázi.
- Psychosociální teorie hodnotí dospívání z pohledu psychického zvládnání a sociálních podmínek, které je mohou ovlivnit pozitivně i negativně. Toto období nazval Erikson jako model epigenetického vývoje lidské osobnosti. Pro dospívání je typické hledání vlastní identity, jde o boj s nejistotou, pochybností o sobě, o své pozici ve společnosti. V adolescenci je důležité, zda převládne pozitivní přesvědčení o sobě – sebejistota. Je kladen důraz na osamostatnění od rodiny, psychosociální aspekt.
- Teorie sociálního učení pokládají důraz na využití možnosti rozvíjet schopnosti a dovednosti. Dospívající získává ve skupině nové role a mnohé se mu změny. Mění se též i životní prostor adolescenta.

Dospívání je obtížné stádium, důvodem jsou: 1) prudké fyziologické změny, které oslabují nervovou soustavu, čímž je navozena nervová a emoční labilita; 2) pocity nejistoty, které jsou projevem hledání a faktorem vnitřních konfliktů s okolím. (Čačka, 2000, s. 223) Mezi charakteristické projevy dospívání patří: labilita nálad, nepokoj,

neklid, apatie, deprese, rozmrzelost, úzkost až deprese, neklidný spánek, zhoršení prospěchu, apod. Tyto projevy můžeme označit jako vulkanismus.

2.2 Vývojové změny

Jak jsme již poukázali v úvodu druhé kapitoly, dospívání je velmi složité období. Dospívající se musí postupně vyrovnávat s několika různými vývojovými změnami najednou, konkrétně jde o tři vývojové změny. Na pubescenta působí biologické hledisko změny. Dále se v tom to období vyvíjí inteligence dospívajícího a v neposlední řadě dochází k emočnímu vývoji, což je pro dospívajícího zcela typické a pro jeho okolí někdy dosti nepříjemné.

2.2.1 Biologické hledisko dospívání

Pro období pubescence je velmi důležité biologické hledisko. Důvodem je skutečnost, že se dítě mění v člověka schopného reprodukce. Doba tělesného dospívání je dána geneticky, tudíž u každého dítěte je věková hranice jiná. Víme, že se věková hranice dospívání za posledních sto let značně urychlila, též se zrychlil i celkový růst. Tomuto zrychlení říkáme sekulární akcelerace.

Prvním signálem dospívání je tělesná proměna. Vlastní zevnějšek je součástí identity, z tohoto důvodu je takováto změna velmi důležitá pro dospívající. Zjevná a podstatná proměna těla může u dospívajících vyvolat nelibé reakce, např. pocit ohrožení integrity své osobnosti a může vést ke ztrátě sebejistoty. Vzhled je sociálním reprezentantem naší osobnosti. Zevnějšek je první možnou informací, které si ostatní lidé všimnou. Z tohoto důvodu změna dětského těla doprovází transformaci chování lidí v okolí dítěte, se kterými se dospívající setkává. Reakce ostatních na tělesné proměny pubescenta ovlivňují jeho sebepojetí. Jestli se mladý člověk setká s mnohými negativními reakcemi, mohou mít nepříznivý vliv na další vývoj dospívajícího, což se u dospívajícího může projevat nejistotou či zhoršenou sebejistotou. (Vágnerová, 2005, s. 326)

Úprava zevnějšku a styl oblečení se stává prostředkem k vyjádření své identity. Může vyjadřovat příslušnost k určité skupině. Dospívající potřebují ukazovat svoji sociální identitu, která posiluje jejich sebeúctu. Oblečení může demonstrovat pohrdání nad normami společností. Nejčastěji se dospívající chtějí jednoznačně odlišit od

dospělých, což jim umožní vymezit si svoji identitu. Typické pro toto období je nápadnost. Jejich potřebou je na sebe upozorňovat, provokovat či získat ocenění od ostatních.

2.2.2 Vývoj inteligence v dospívání

Čačka ve své publikaci uvádí, že paměť v době dospívání vykazuje změnu poměru mechanické paměti ve prospěch paměti logické, která vyžaduje hlubší porozumění látce. Pubescenti upřednostňují především paměť logickou. (Čačka, 2000, s. 236)

Dospívající dokáží přemýšlet hypoteticky o veškerých možnostech i o těch, které reálně neexistují. Děti v tomto věku umí konstruktivně uvažovat o budoucnosti i o minulosti. Dále si osvojují abstraktní myšlení, které operuje s pojmy, symboly a jejich významy. Dané myšlení aplikuje teoretické poznatky v praktické činnosti. Rozvíjí se u nich divergentní myšlení, tedy hledání alternativních cest k řešení problému. Pubescenti jsou schopni kombinačního myšlení, které jim umožňuje řešit slovní úlohy, přičemž rozumějí vztahu příčiny a následku. V průběhu tohoto období se dospívajícím začíná měnit paměť, zvyšuje se kvantita informací uložených v dlouhodobé paměti a zvětšuje se kapacita pro zpracování informací. Pozornost se stává záměrnou, plánovitější a systematictější v důsledku všech ostatních změn. V tomto období dospívající začínají přemýšlet o svém myšlení, což odborně nazýváme metakognicí. Navíc je pro adolescenty typická vysoká intelektuální aktivita. Naopak koncentrace kolísá, projevem bývá nesoustředění v učení, střídání zájmů či emoční labilita. Velmi časté je v tomto období kritické myšlení. Toto myšlení ovlivňuje postoj k celému světu, nalézá nový způsob morálního hodnocení založeného na vlastních zvnitřněných normách a pravidlech. Mezi typický znak myšlení dospívajících můžeme zařadit variabilitu možností, díky tomu pubescent uvažuje systematictěji, mění způsob manipulace s informacemi a dokáže stanovit různé hypotézy a následně je ověřit. Dospívající dokáží experimentovat s vlastními úvahami a zaměřují se na své sebehodnocení. (Žaloudníková, 2013, s. 9)

2.2.3 Emoční vývoj v dospívání

Během vývoje prochází dospívající hormonální proměnou, která má vliv na změny v oblasti citového prožívání. Pubescenti v tomto období pociťují kolísavost emočního ladění, emoční zmatek i přecitlivělost. Dané citové stavy se mohou projevit impulzivitou a nedostatkem sebeovládání. Jde o citové prožitky, které jsou spíše krátkodobé a proměnlivé, charakteristická je vysoká labilita a náladovost. Dospívající velmi často nedokáží zcela vysvětlit jejich příčinu. Vlivem většího sebeuvědomování, nejistotou a kumulací kritických reakcí jiných lidí se mohou mladí lidé často potýkat s negativními emocemi. Nejistota se může proměnit ve špatnou náladu či v úzkost. Dospívající pociťující velmi často smutek či zlost ke všem i ke všemu včetně sebe sama. U citlivějších jedinců může docházet k poruchám soustředění, zhoršení prospěchu ve škole, snadné unavitelnosti či k úzkostem. (Vágnerová, 2005, s. 340-341)

V pubescenci dozrává temperament jedince. Pubescent prožívá silně veškeré své pocity. Velmi významné jsou projevy přátelství, lásky, empatie a vytváření vztahu, které pubescenti při neúspěchu velmi špatně snášejí. Velmi důležité pro dospívajícího je pocit přijetí a sblížení. Dostupnost a blízkost osob, ke kterým mají dospívající dobrý vztah a mají je rádi, tím máme na mysli sociální oporu. Ta je pro dospívající obzvláště důležitá.

V období dospívání vzrůstá negativismus, hostilita a agresivita. Příhoda tyto projevy nazývá vulkanismem: „Každá tendence tu má vyšší teplotu než v dětství i v následujících obdobích. Všechno chování pak tvoří charakteristický celek, v němž převládá nevyrovnanost a konfliktnost.“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 147)

„Pubescentní vzpoura je ale svým způsobem naprosto „normální fázový jev“, který má svůj vývojový smysl; usnadňuje vymanění se z dětské citové závislosti a je formou ověřování vlastních sil směřující k vytvoření nového a zároveň zralejšího vztahu vůči starší generaci. Je to také součástí širšího jevu – konfliktu pokolení. ... Většina psychologů interpretuje „vzdor“ jako reakci na frustraci potřeby nezávislosti, svobody a samostatnosti probuzené v tomto období.“ (Čačka, 2000, s. 298-299)

Ke konci adolescence dochází ke stabilizaci emočního prožívání. V rané adolescenci se rozvíjejí volní vlastnosti: vytrvalost a postupně i sebeovládání. (Vágnerová, 2005, s. 342-343)

2.3 Socializace v dospívání

Z hlediska socializace je toto období významné z několika hledisek: dochází k ukončení jednoho stádia, které jedinec prožil na základní škole a volí si další vzdělání, které by ho mělo připravit na jeho budoucí profesní dráhu. Jedním z dalších mezníků je získání občanského průkazu v 15 letech, jejímž získáním se leckterým dětem zdá, že jsou již dospělí. Dospívající si velmi rádi vyměňují názory s dospělými, tím si potvrzují hodnotu jejich vlastních schopností. Pubescenti bývají k dospělým velmi přísní.

Vlivem mnoha sociálních skupin, jímž je dospívající členem, získává pubescent nové role a jiné se pouze rozvíjí a mění. Dle Vágnerové je pro mladistvého novou rolí: role dospívajícího, která je vyznačována biologicky a potvrzena pohlavními sekundárními znaky; role člena party, kde dospívající získává určitou sociální identitu; role blízkého přítele, na kterého se jedinec může ve všem spolehnout. (Vágnerová, 2005, s. 348) „Sociální role modifikují psychický vývoj svého nositele. Každá role podporuje rozvoj určitých vlastností, schopností a dovedností.“ Mezi role, které si pubescent ponechá, patří: sourozenec, spolužák, žák či kamarád. Každá role má svůj význam a je nějak hodnocena kolektivem, ve kterém se jedinec nachází. (Žaloudníková, 2013, s. 10)

Ke svému rozvoji potřebuje pubescent primární sociální skupiny a instituce, které v daném období změnil vliv.

- 1) Rodina je důležitým sociálním zázemím i přesto, že se jedinec proti ní začíná vymezovat. Dospívající se začíná vůči rodině odpoutávat, ale i přesto se domů rád vrací.
- 2) Škola působí z části jako kontrolní orgán, dohlíží na školní docházku, zda si žák plní své povinnosti tak, jak má. Pro dospívajícího je též důležitá z hlediska budoucího povolání.
- 3) Volnočasové instituce ovlivňují sociální zařazení pubescenta, rozvoj jeho schopností a dovedností. Zároveň mohou kompenzovat negativní vliv rodiny i školní neúspěšnosti.
- 4) Vrstevnická skupina pro mladistvého nabývá na důležitosti. Jedinec se identifikuje se skupinou a odměnou mu je emoční a sociální opora od skupiny. Vytváří se první vztahy typu přátelství a první partnerství. Ve skupině si dítě osvojuje normy a pravidla chování.

Tyto sociální zdroje postihují anticipovanou sociální oporu, získanou sociální oporu, sociální kontakty s rodinou a sociální kontakty s přáteli.

2.3.1 Rodinné vztahy u dospívajících

V dětském věku je rodina zcela zásadní sociální skupinou. Rodina dítěti poskytuje výchovu, začlenění do společnosti, ale také přenos kulturních vzorů. Proto se o rodině mluví jako o primární skupině, která ovlivňuje jedince na celý život. Jedinec v rodině se adaptuje a identifikuje se s rodinou. Rodina je pro dítě základem jistoty a bezpečí.

Následné odpoutání od rodiny je jedním z úkolů, které čeká každého dospívajícího. Proces je velmi složitý pro obě strany. Ať už pro rodiče, tak i pro jedince samotného. Pro osamostatnění od rodiny je typická proměna citové vazby k rodičům. Ukazuje se, že čím jsou hlubší a jistější vztahy s rodinou, tím snáze se pubescent odpoutává a nachází nové a pevné vztahy s vrstevníky a budoucím partnerem. Ze své původní rodiny čerpá vzory pro budoucí výchovu dětí a vztah k partnerovi. Vztah k rodičům může být nadále pozitivní, ale při tom se snižuje závislost pubescenta.

Rodiče mají v tomto období větší požadavky na své děti. Emoční nezralost a nevyrovnanost pubescentů posiluje potřebu formálního zdůrazňování samostatnosti. Rodiče ztrácejí výsadní postavení. Dospívající si váží na rodičích jen skutečných kvalit a autentických projevů. Často dochází k protichůdnému jednání mezi dospívajícím a rodiči: rodiče si potřebují ponechat svoji autoritu, protože usnadňuje řešení různých problémů. Kdež to dospívající se celé toto období snaží o osamostatnění. Větší toleranci v daném období musí projevit rodiče. Dospívající tráví s rodiči méně času a těž se mění kvalita jejich komunikace. Důvodem jsou rozdílné potřeby a postoje, které zauímají. (Vágnerová, 2005, s. 350-353)

Sourozenci jsou součástí primární skupiny a navzájem se ovlivňují. Vztahy mezi sourozenci závisí na pohlaví a věku. Dospívající upřednostňují sourozence stejného pohlaví a podobného věku, považují ho za zdroj opory. Staršího sourozence velmi často pubescent napodobuje, obdivuje a zároveň mu závidí větší volnost a zralost. Starší sourozenci dost ovlivňují ty mladší, protože pro ně představují vzor. Vztah pubescenta k mladším sourozencům je nepřátelský, protože starší jedinec v daném věku už si nechce hrát. Pokud jsou sourozenci podobně staří, mohou proti rodičům vytvářet

koalici, která jim pomáhá v osamostatňování. Mohou si vzájemně vyjadřovat podporu a pomoc.

Vztah k rodičům zůstává nadále pozitivní, ale při tom se snižuje závislost jedince. Rodiče by měli počítat s dočasnou opozicí svých pubescentů a brát toto období jako dočasné. Konflikty, které vznikají, nemusejí mít negativní dopad tehdy, když mladí mají pocit, že si mohou říci své názory a rodiče na ně berou ohled. Důležitá je v tomto období emoční podpora a vřelost od rodiny. Podpora v samostatnosti je důležitá, avšak na druhou stranu je vhodné učit mladé přijímat zodpovědnost za svá rozhodnutí. (Žaloudníková, 2013, s. 11)

Dle Vágnerové rodinné vztahy neprobíhají u všech jedinců ideálně za všech okolností. „Jestliže rodina neplnila dobře své funkce ve smyslu saturace potřeb a jistoty a bezpečí, bývá vazba na rodiče nějak deformovaná. Vzájemné citové vztahy jsou slabé či neadekvátní. ... Totéž se stává v případě, když rodiče s dítětem nežijí, a proto se jistoty a bezpečí ani na symbolické úrovni. Za určitých okolností může být dospívající reálně neschopen přiměřeného osamostatnění.“ (Vágnerová, 2005, s. 362)

2.3.2 Vztahy dospívajících ke škole

Pubescenti začínají uvažovat o smyslu a obsahu školní docházky a začínají chápat význam pro budoucnost. Úspěšnost ve škole je ovlivněna konkrétním osobním cílem např. přijetím na vybraný obor či odměna za dobré známky. Jedinec vynaloží větší úsilí, pokud se přesvědčí o smyslu jeho činnosti. Školní pravidla pubescenti přijímají jako danost, se kterou se nedá nic dělat. Ke škole uchovávají jedinci nadhled.

Dospívající začínají být k učitelům i ke školním normám více kritičtí. Vágnerová sestavila několik imponujících vlastností učitele, které jsou důležité pro pubescenty: stabilita názoru; stabilita emocí; spravedlnost (dospívající trvají na dodržování pravidel); profesní schopnosti (umět vysvětlit učivo). (Vágnerová, 2005, s. 366)

„Škola rozvíjí především takové schopnosti, jaké společnost považuje za důležité, to je její hlavní úkol. ... Vztah ke škole lze interpretovat jako transformovaný vztah k celé společnosti, jejím normám a hodnotám i k vlastnímu postavení, které zde jedinec zaujímá.“ (Vágnerová, 2005, s. 370)

V době dospívání se začíná slučovat dívčí a chlapecká skupina, v předešlém vývojovém období se kolektiv rozděloval. Vzájemné kontakty jsou častější a důležitější.

Zájem o druhé pohlaví může měnit vztahy ve skupině. V posledním ročníku základní školy se žáci začínají rozdělovat do skupin dle očekávaného sociálního postavení či dle dalšího studia, potenciální učňové a studenti středních škol.

2.3.3 Vztahy dospívajících k vrstevnické skupině

Snaha o osamostatnění je doprovázena hledáním jiné sociální skupiny, než je pouze rodina. Pro pubescenta jsou vrstevníci velmi důležití, protože s nimi prožívá podobné problémy, které se stávají i jemu.

Vrstevnická skupina je důležitá jako opora v procesu vzniku individuální identity. Dospívající se mohou ztotožňovat se skupinou, ke které si vytvoří vazbu. Tato skupina pubescentům pomůže překonat nejistotu v procesu osamostatňování. Ve skupině se jedinci cítí více chráněni, snižuje se individuální zodpovědnost a zvyšuje se pocit sebevědomí a sebejistoty, které by jedinec sám nedosáhl. (Vágnerová, 2005, s. 371)

Pubescent má svou pozici a roli ve skupině, díky níž se může realizovat. Ve vrstevnické skupině může jedinec testovat sám sebe i ostatní ve vzájemné interakci. Dochází ke sdílení stejných zkušeností, problémů, nejasností a nejistot. A tak v rámci vrstevnické skupiny si jedinec může ujasnit vztah k sobě samému a pocit vlastní hodnoty. Vyšší sebehodnocení o sobě většinou mají ti, kteří jsou pozitivně hodnoceni vrstevníky. V období dospívání jedinec navazuje vztahy s oběma pohlavími. Ve skupině jsou oblíbení chlapci, kteří se vnímají jako stabilní a dívky, které se hodnotí jako spolehlivé a společenské. (Žaloudníková, 2013, s. 10)

Dle Vágnerové vztahy s vrstevníky mohou uspokojovat různé psychické potřeby: Potřeba stimulace kontaktu s vrstevníky získává jedinec zážitky, které jsou pro něho důležité; Potřeba smysluplného učení, dospívající společně řeší různé společenské situace, jimiž se učí sociálními strategiím; Potřeba jistoty, jíž z větší části uspokojuje vrstevnická skupina; Potřeba být akceptován a získat nějakou prestiž v době dospívání má velký význam, protože snižuje nejistotu. (Vágnerová, 2005, s. 372)

Vágnerová uvádí, že průběh socializace vrstevnické skupiny lze rozdělit do několika fází: začíná vstupem a adaptací na skupinu; pokračuje přijetím skupinové identity, kdy se jedinec se skupinou ztotožňuje a akceptuje její pravidla; postupně dochází k odpoutání a osamostatňování, kdy dochází k větší kritičnosti ke skupinovým

názorům a normám, aktivitám a vztahům. Dále dochází ke změnám ve struktuře a hierarchii skupiny. (Vágnerová, 2005, s. 377)

V dospívání se jedinci nejčastěji sdružují do velkých skupin, ale též vytvářejí dyadické vztahy. Přátelství, které vzniká v dospívání, je velmi důležité a velmi silné. Pubescenti si hledají někoho, komu by mohli říkat své vnitřní pocity a komu by mohli důvěřovat. Takový to vztah je důležitý pro emoční vazbu, pro sebepoznání a je důležitým zdrojem opory ke zvládnutí různých problémů. Vztah s dobrým přítelem umožňuje jedinci sdílet různé pocity, názory a zkušenosti. Zjištění, že podobné pocity má i druhý člověk, pomáhá dospívajícímu se vyrovnat s vlastní nejistotou. Důvěra v přítele je důležitá, má tak možnost svěřit se se svými starostmi a případně očekávat pomoc a podporu. Počet dobrých přátel záleží na věku a pohlaví. Dívky mají méně přítelkyň, avšak jejich vztah je hlubší. Chlapci mají více přátel, ale jejich vztah je povrchnější. (Vágnerová, 2005, s. 378-79)

Přátelství potřebují všechny věkové kategorie, ale během dospívání je přátelský vztah nejintenzivnější. Dospívající potřebují projevy sebepotvrzení, úcty, uznání a naděje. Charakteristikou přátelského vztahu je reciproční otevřenost, vzájemná důvěra a preference před jinými. Jedinci, kteří mají blízkého přítele, bývají sami se sebou spokojenější. Přátelské vztahy slouží k hlubšímu porozumění lidem i sobě. (Čačka, 2000, s. 320)

Debesse odlišil pojem parta od skupiny. „Označením parta se nerozumí skupiny věnující se určité zájmové činnosti, ale „skupiny s nějakou negativní orientací“ (agresivita, alkohol, drogy, kriminalita, atp.) seskupují se v nich obvykle zanedbaní jedinci se špatným rodinným zázemím, ale mohou vznikat i kolem jednoho či více takových individuí výběrem nezralých sugestivních a jinak narušených jedinců („negativní selekcí“). Hodnoty, normy a cíle pak určuje dominantní vůdce a vyžaduje po členech obojího pohlaví bezpodmínečnou poslušnost a poddajnost. Spojuje je také postoj nepřátelství a vzpoury vůči dospělým. Větší odchylky od obecných vývojových trendů, které naznačují již vážnější poruchy, pak vyžadují až psychoterapii.“ (Čačka, 2000, s. 317)

Ve vrstevnické skupině dochází ke skupinové konformitě, tedy přizpůsobení se převažujícím názorům, požadavkům či normám skupiny. Projevuje se například na oblečení, účesu, stylu, vyjadřování či řeči. Pro dospívající je konformita formou ochrany před autoritami. (Žaloudníková, 2013, s. 10)

Na přelomu pubescence a adolescence se objevují skutečné vztahy mezi chlapci a dívkami. Jsou charakteristické nestálostí a proměnlivostí. Postupem času dozrávají adolescenti k naplnění partnerského vztahu. Stává se skutečnou potřebou, který má několik hledisek: psychický, sexuální a sociální. Partnerský vztah lze chápat jako zdroj sebezpoznání i seberealizace. (Vágnerová, 2005, s. 382)

2.3.4 Vztah dospívajících k zájmové činnosti

Zájmovou činností u dospívající se rozvíjí individuální schopnosti a dovednosti, podpora tvořivosti a nadání. Zájem ovlivňuje poznávací, citovou i volní složku osobnosti. Většina dospívající se v současné době zajímají hlavně o počítače a digitální technologie. V posledních letech mladí tráví hodně volného času s internetem a především s moderními sociálními sítěmi, mezi které patří např. Facebook, kde mají mnoho podnětů pro komunikaci i hry. (Žaloudníková, 2013, s. 11)

Všeobecně víme, že komunikace přes různé sociální sítě může přinést spoustu nebezpečí. Mezi konverzujícími může docházet ke kyberšikaně, co však nepatří zcela k tomu to tématu.

2.4 Vývoj sebepojetí dospívajících

Mladý člověk v průběhu dospívání hledá odpovědi na řadu otázek: kým jsem, kam patřím, kam směřuji či jaké hodnoty jsou v mém životě nejdůležitější. Proto je důležité, aby jedinec došel k sebezpoznání, přijetí své jedinečnosti a s některými nedostatky se pokusil vyrovnat. (Langmeier, 2006, s. 160)

Dospívající usiluje o rozvoj své identity, která by byla individuálně specifická, a tak by se jedinec odlišoval od ostatních a potvrzoval by svou osobní hodnotu. Tento proces se nazývá individuace. Josselsonová navrhla čtyři fáze individuace:

- 1. fáze diferenciacce, počátkem dospívání si jedinec uvědomuje svoji psychickou a fyzickou odlišnost od rodičů. Zároveň se mění postoj dospívajícího k rodičům či jiným autoritám. Tak dochází k deidentifikaci s rodiči či s jinými autoritami. Reakcí na danou skutečnost je odlišení se od rodičů a zpochybnění názorů, hodnot a norem uznávaných rodiči.
- 2. fáze experimentace, je charakteristická pro věk v rozmezí 14 a 15 lety. Pubescenti experimentují s vlastní emancipací. Jedinci odmítají závislost na rodině,

postupně se přesune vázanost na vrstevníky. V daném období může jedinec odmítat všechno (dobré rady, varování, atd.).

- 3. fáze postupné stabilizace, ve střední adolescenci tedy ve věku 15 až 16 let dochází k vyrovnání a stabilizaci vztahů s rodiči. Dospívající dospěl k určité samostatnosti, osvojením zralejších způsobů chování a nemá potřebu reagovat odmítavým jednáním a odporem. Na konci tohoto období si adolescent najde způsob, jak si udržet samostatnost a vycházet s rodiči.

- 4. fáze psychického osamostatnění, na konci adolescence dochází k ukončení separace ze závislosti na rodičích. Dochází tak vytvoření úplné samostatnosti a vytvoření vlastní identity, která prokazuje jedinečnost osobnosti dospívajícího. Identita může ovlivnit budoucí směřování, aktuální chování a prožívání jedince. (Vágnerová, 2005, s. 412-413)

„Nalézt vlastní jedinečnost znamená odlišit se jasně od druhých, toto nalézání je proto spojeno s již uvedenou snahou získat stále větší samostatnost, nezávislost na rodičích a společenské uplatnění. Mnohé negativní vnější projevy dospívajících i přehánění rozdílů a konfliktů s rodiči jsou projevem nejistoty mladého člověka v otázce identity a obranou proti této úzkosti. Hlavním cílem konfliktního chování je v takových případech snaha získat odezvu okolí a ujistit se o vlastní hodnotě. Této nejistotě by měl být výchovný přístup rodičů i učitelů v tomto období vždy přizpůsoben.“ (Langmeier, 2006, s. 163)

V období pubescence se mohou objevit nutkavé neurózy či depresivní stavy. U dívek se mohou vyskytovat poruchy spánku, vegetativní labilita, bolesti svalů, bolesti hlavy či neschopnost se koncentrovat. Dospívající kolem 15. roku mají sklon k sebevražedným tendencím, proto by mělo okolí dobře naslouchat. (Novotná, Hrochová, Miňhová, 2012, s. 55)

Shrnutí

Dospívání se řadí mezi jedno z vývojových období v životě člověka. Toto období je jedno s nejdramatičtějších, jelikož dochází k velkému počtu vývojových změn. Z dítěte se pomalu stává mladý dospělý. Zároveň je pro dospívajícího toto období velmi složité, protože se sám neztotožňuje s dětmi, ale na druhou stranu není ještě přijímán mezi dospělými.

Dospívání se dělí na dvě krátká období: pubertu a adolescenci. Každé období probíhá rozdílně u děvčat a jinak u chlapců. Mladý člověk se proměňuje tělesně, fyziologicky, psychicky, ale také společensky. Vlivem těchto okolností dochází k prudkým fyziologickým změnám, což se může projevat emoční labilitou. Dále se u dospívajících objevují pocity nejistoty, které se mohou projevat konflikty ve společnosti.

K důležitému průběhu během dospívání patří vývojové změny, ke kterým se řadí biologické hledisko, vývoj inteligence a emoční vývoj dospívání. Vlivem biologického hlediska dochází ke změně zevnějšku, čímž myslíme přeměnu z dětského těla na organismus, který je schopen reprodukce. Tělesné proměny pubescenta mohou vyvolat reakci, která ovlivní jeho sebepojetí. Z hlediska vývoje inteligence je nejvýznamnější okamžik, kdy dítě začíná uvažovat abstraktně. Dokáže pochopit vztah příčiny a následku. V neposlední řadě dochází k emočnímu vývoji, který má vliv na změny v oblasti citového prožívání. A tak dochází u dospívajících ke kolísavosti nálad. Chvilí pociťují velmi dobrou náladu, což se v zápětí může proměnit na špatnou náladu až úzkost. V průběhu dospívání se musí jedinci vyrovnávat s nepříjemnými pocity. K tomu slouží obranné strategie: mechanismus kyvadla, regrese či únik do fantazie.

Během socializace se jedinec dostává do několika rolí, které se odehrávají v prostředí rodiny, mezi přáteli, v partě, ve škole a v neposlední řadě ve volnočasových institucích. Velmi významným krokem pro dospívající je odpoutání se od rodiny. Tento proces je velmi složitý pro obě strany. Vlivem těchto okolností se dospívající často staví do opozice s rodiči. V rodině dospívající toleruje stejně staré sourozence, naopak k jinému věku a pohlaví se jedinec staví nepřátelsky. Během tohoto osamostatňování si pubescenti hledají jinou sociální skupinu. Nejpreferovanější bývá vrstevnická skupina, kde si jedinec může vytvořit individuální identitu. Ukazuje se, že přátelství, které se vytvoří během dospívání, je pro jedince velmi důležité a silné. V tomto období mohou být kamarádi ti, co mohou poskytovat jedinci sociální oporu spíše než rodiče. Sociální

opora by měla jedinci usnadnit zvládat zátěž a působit na něj pozitivně, dokonce by mohla chránit před negativními účinky stresu. V tomto období dospívající obzvláště prožívají lásku a empatii, naopak od okolí převážně dospělých nesnáší usměrňování chování a pokládání zbytečných rad, což patří k funkcím sociální opory. Dobře míněné rady můžeme zařadit pod informační sociální oporu, kde informace a doporučení jsou základním stavebním kamenem. Sociální opora by jedinci měla usnadnit zvládání zátěže a působit pozitivně

Součástí dospívání je vývoj sebepojetí jedince. Každý mladý člověk si potřebuje vybudovat vlastní identitu tak, aby se odlišoval od ostatních a potvrdil si osobní hodnotu. Takovýto proces můžeme rozdělit do čtyř fází individuace: diferenciaci, experimentaci, postupnou stabilizaci a psychické osamostatnění. V období pubescence se u dospívajících může projevit duševní nerovnováha, která se projevuje jako fobie, úzkost či jako jiné somatické projevy.

3 Náročné životní situace

Každý člověk se v životě setká se zklamáním či komplikací, kdy musí překonat určitou překážku. Případně může jít o situaci, kdy je jedinec zcela bezradný, plný hněvu či strachu. Jako konkrétní příklad můžeme uvést např. smrt partnera, vážné onemocnění blízké osoby, výpověď v práci či neřešitelný životní úkol. V takových situacích je člověk vystaven velké psychické zátěži. Lidé prožívají psychické napětí a jsou nuceni projevit potřebnou psychickou odolnost. Díky níž se musejí s novými podmínkami účinně vyrovnat. (Mikšík, 2007, s. 170-171)

Řešení náročných životních situací v běžném životě člověka může být pro dospělého velmi složité, natož pro dítě či dospívajícího. Takový to mladý jedinec nemá tolik zkušeností, aby věděl, jak si poradit s konfliktem nebo stresem, se kterým se ještě nikdy nesetkal. Pokud jedinec není natolik silná osobnost, aby zvládl náročnou životní situaci sám. Je dobré, aby na blízku slabého jedince byla osoba, která mu poskytne potřebnou sociální oporu (emocionální, instrumentální, informační, aj.), tak jedinci může posílit sebedůvěru, pomoci praktickou oporou či poskytnout důležité informace.

V psychologii není zcela jednotný přístup k obecnému vyjádření vztahu mezi psychikou subjektu a situačními nároky. A tak se v běžné praxi používá různých termínů k označení závažných jevů v životě. Všechny mají společné znaky, proto je shrnujeme pod společný pojem náročné životní situace. Zde řadíme zatěžující situace, které jsou ovlivněné psychikou člověka pod skupinu s názvem náročné životní situace. První kdo užil tento pojem u nás, byli autoři Čáp a Dytrych, od té doby jej můžeme nalézt v dalších publikacích. I přesto se nesetkáme se zcela jednotným pohledem, který by se dal zcela standardizovat.

3.1 Běžné typy náročných životních situací

Náročné životní situace se vyznačují zvýšenou zátěží pro většinu lidí. Tyto situace se nám mohou zdát jako: nečitelné, kde je důvodem nedostatečný náhled jedince na situaci; neřešitelné, přičemž jedinci chybí představa řešení situace; neovladatelné, protože jedinci chybí prostředky k řešení a v neposlední řadě ohrožující, což může znamenat změna situace a následné ohrožení jedince a dalších osob (Řezáč, 1998, s. 134).

Už od nejranějšího dětství se setkáváme s řadou překážek, někdy i s takovými, které nelze překonat vlastními silami. Náročné životní situace ovlivňují lidské pocity štěstí, spokojenosti a jistoty. Může jít o běžné problémy mezi partnery, v rodině, v zaměstnání. Obecně můžeme tvrdit, že se s náročnými životními situacemi pojí výchovné problémy, delikvence, kriminalita, sociálně patologické jevy či duševní nemoci dětí i dospělých.

„Náročné životní situace (tak budeme souhrnně označovat situace, které působí konflikty, frustraci a stres) dávají o sobě vědět často až příliš důrazně a nepříjemně.“ (Čáp, Dytrych, 1968, s. 8) Lidé by se měli naučit tyto situace poznávat, překonávat a následně zvládat, protože jsou jimi ohroženi denně.

Je řada situací, které přesahují určitou míru zátěže, zpravidla jde o tyto situace: frustraci, stres, deprivaci, konflikt, nemoc, úzkost, bolest, krizi či problém. Čáp a Dytrych se ve své publikaci tyto náročné životní situace snažili popsat.

3.1.1 Konflikt

„Obecně konflikt znamená střet dvou protikladných sil, srážku protichůdných, vzájemně neslučitelných tendencí, zájmů, cílů, názorů, a představuje destabilizující prvek v systému.“ (Paulík, 2010, s. 52) Konflikt nemusí být vždy negativní, naopak může mít i pozitivní význam, např. hádka, která pomůže k vyjasnění situace.

Konflikty lze dělit na řadu druhů. Mezi základní rozlišení patří: intrapersonální a interpersonální konflikty. Intrapersonální konflikty se týkají jedné osoby. Jedná se o konflikty, které jsou vnitřní. Tedy uskutečňují se v nitru naší osoby. Nejčastějším případem vnitřního konfliktu u jedince bývá konflikt rolí, které člověk ve společnosti zastává. Výsledkem takového konfliktu je pocit nejistoty, nesoustředěnosti či nespokojenost se sebou samým. Lidé s nevyřešenými intrapersonálními konflikty působí jako nerozhodní, neklidní či nevyrovnaní. Interpersonální konflikty jsou takové konflikty mezi lidmi, které mají minimálně dva účastníky. Z pozice jedince mohou mít konflikty dopad i do oblasti vnitřních, intrapersonálních konfliktů, kde se mohou vzájemně prolínat (Paulík, 2010, s. 53).

Další běžné rozlišení konfliktů rozpracoval Kurt Lewin, který vyšel z běžných situací konfliktů každodenního života dítěte. Na Lewina navázala spousta dalších badatelů, a tak se ustálilo rozlišení čtyř základních druhů konfliktů (Čáp a Dytrych, 1968, s. 14-16):

- 1) Konflikt dvou pozitivních sil. Jde o konflikt, kdy na jedince působí současně dva lákavé cíle, přičemž obou naráz nemůže dosáhnout. Např. maminka nabízí svoji dceři, že si může za odměnu vybrat sladký dort nebo zmrzlinu.
- 2) Konflikt dvou negativních sil. Jedinec musí splnit nepříjemný úkol nebo musí přijmout trest za jeho nesplnění. Např. dítě se nechce učit na prověrku, avšak při špatné známce mu rodiče vynadají. Jde o těžší situaci, jedinec se velmi často snaží z ní uniknout nebo vymyslet třetí řešení.
- 3) Konflikt mezi pozitivní a negativní silou. Tato situace neobsahuje překážky, které by znemožňovaly únik, protože kladná síla dokáže udržet jedince v jeho záměru k cíli. Např. dítě si přeje pohladit psa, ale má z něho strach.
- 4) Dvojí konflikt kladných a negativních sil. Např. dítě si chce zkusit zakouřit svoji první cigaretu, ale ví, že by nemělo. Zároveň si dítě chce získat obdiv party, ale bojí se, že na to přijdou rodiče.

3.1.2 Frustrace

Frustrace byla definována jako stav, který vzniká tehdy, když existují určité okolnosti, jenž znemožňují dosáhnout cíle. Což znamená, že frustrace je výsledkem neschopnosti jednotlivce ukončit probíhající sekvenci chování (Výrost, Slaměnik, 1997, s. 325).

Nakonečný uvádí, že frustrace může mít různé významy. Je potřeba odlišit intrapsychický stav frustrace, jenž je důsledkem frustrující situace, základem je nedosažení cíle. Dále se jedná o frustrované chování, což je behaviorální reakce na situaci frustrace, přesněji projev vnitřního stavu frustrace. Frustrované chování je reakcí na frustraci, které se vyznačují určitými znaky. Situace frustrace vyvolávají negativní emoce. V zásadě lze rozlišit dva druhy frustrujících situací: prvním typem je exogenní frustrace, kde jde o vnější překážku, často se jedná o skutečnou fyzickou překážku (autobus, který ujel) nebo psychickou blokádu (zákaz rodičů jít za partou). Druhým typem je endogenní frustrace, čímž je pro nás vnitřní překážka tedy zábrana k uspokojení nějaké potřeby (vzít si něco bez dovolení). Což znamená, že člověk se frustruje sám. O frustracích bychom mohli uvažovat v několika stupních. Existuje drobné každodenní frustrace (např. ztracené předměty, různé omezení), dále významné životní frustrace (např. nedostatek pomoci či lásky) jako nejzávažnější frustrace se ukazuje existenciální, kdy jedinec ztrácí smysl života, což může vést až k sebevraždě (Nakonečný, 1998, s. 38).

„S. Rosenzweig (1938) poukázal na to, že stav frustrace vyvolávají i konflikty arazil pojem deprivace (strádání) jako stav prolongované vnitřní frustrace.“ (Nakonečný, 1998, s. 38) Konkrétně stav deprivace nastává, když se nám něčeho nedostává, co je pro nás velmi důležité, až nezbytné. Nejčastěji se jedná o nedostatek jedné z potřeb (Maslowova pyramida potřeb).

Nejzávažnější z psychického vývoje dítěte je deprivace emoční, která může vzniknout tehdy, když je dítě odložené v raném věku do ústavního zařízení. Charakteristické pro tuto deprivaci je dlouhodobá separace od matky, čímž jsou dlouhodobě neuspokojovány emoční potřeby dítěte (nedostatek lásky, trvalého emočního vztahu). Jednou z dalších reakcí na takovou situaci může být anaklitická deprese, tedy ztráta zájmu o okolí. Vlivem všech těchto faktorů dochází k poruchám v citové a vztahové oblasti. Dále k potížím v navazování a udržení osobních vztahů. Dalším druhem deprivace může být motorická, kdy jedinec nemá dostatek pohybu. V neposlední řadě se objevuje deprivace sociální, pro níž je charakteristický nedostatek přiměřených sociálních kontaktů. V poslední době se ve společnosti objevuje opačný problém. Máme na mysli subdeprivaci tedy přesycení či zaplavování jedince podněty. Někdy vede až k přetížení a útlumu. Příkladem může být rozmazlování a „bombardování“ dítěte láskou (Sawicki, Wedlichová, Fleischmann, 2008, s. 26).

3.1.3 Stresové situace

O stresu mluvíme, když se lidé nacházejí v zátěžové situaci, která je nad jejich psychické síly. Nejčastěji se jedná o situace, které představují výzvu nebo hrozbu pro lidský blahobyt.

„Pojem „stres“ je používán ve velmi rozmanitých vazbách a významech. ... Stresová situace je takový typ zátěže, kdy nějaká rušivá okolnost působí na organismus (zvláště pak na psychiku) jedince v období realizace cílové činnosti a svým působením (specifickým tlakem na psychiku) výrazně narušuje její optimální či zdárný průběh přesto, že je jinak plně v silách a schopnostech daného jedince danou cílovou činností bez větších problémů a obtíží realizovat (Mikšík, 2007, s. 223)“

Stresor je podnět, který způsobuje stres. Stres pociťujeme, jsme-li pod tlakem. Stresory jsou tedy podněty, které reagují na prostředí, v němž se nacházíme. Jako příklad stresoru můžeme uvést: hluk, zaprášené prostředí, agresivní lidé, rychlá jízda

v autě, ale i první rande. Obecně můžeme říci: čím více se setkáváme se stresory, tím více pocít'ujeme stres. (Nordqvist, 2009)

Stres podle většiny autorů nepůsobí pouze negativně. Naopak může působit i jako významný aktivizační činitel. Člověk, který by neměl možnost zdolávat stresové situace, by neměl možnost se rozvíjet. Stres může jedince motivovat k pozitivním změnám. A tak můžeme konstatovat, že přiměřené množství stresu může vést k psychickému zocelení. Stres, který působí spíše kladně ve vztahu k psychice, nazýváme eustres. Naopak maladaptivní stresové reakce (např. trvalé psychické napětí či závislost na alkoholu), které mají negativní vliv na duševní a psychické zdraví, snižují odolnost organismu. Stres, jenž má negativní vlivy a vede až k ohrožení jedince, se nazývá distres. (Baštecká, 2009, s. 384)

Pro stresové situace je charakteristické: nadměrně ztížené podmínky činnosti, časová tíseň, riziko či vnější nátlak. Stres se projevuje následujícími příznaky: narušením pozornosti, negativní anticipací, zvýšením kontroly činností, narušením rozhodování, snížením sebedůvěry, emocionální labilitou, narušením plynulosti prováděné činnosti. (Švehlík, 1998, s. 146)

V životě člověka existují události, které vnímáme jako stresové. Mezi ně patří traumatické události, což jsou velmi nebezpečné situace, s nimiž se člověk setkává minimálně. Nejčastěji jde o přírodní katastrofy (povodně, zemětřesení, atd.), katastrofy způsobené člověkem (války, jaderné nehody), katastrofické nehody (autonehody, letecké neštěstí) či fyzické útoky (znásilnění, vražda). Lidé po traumatické události prožívají specifické psychické reakce. (Sawicki, Wedlichová, Fleischmann, 2008, s. 29)

V každodenním životě se setkáváme se stresovými událostmi. Dle Atkinsonové běžné příčiny stresových reakcí mají tři charakteristiky: neovlivnitelnost, nepředvídatelnost a výzva pro hranice našich schopností. Neovlivnitelné jsou takové stresové situace, které člověk nemůže ovládat, zabránit jim či je přerušit (př. smrt milovaného člověka, ztráta zaměstnání či vážná nemoc). Studie dokazují, že lidé dávají přednost předvídatelným nepříjemným událostem před nepředvídatelnými. Existují také situace, které jsou pro jedince předvídatelné i ovlivnitelné, ale i přesto jsou pocít'ovány jako stresové, protože nás tlačí za hranice našich schopností a představují výzvu pro naše sebepojetí (př. poslední týden před maturitou). (Vašina, Strnadová, 2009, s. 212-213)

3.2 Copingové strategie

Coping v češtině znamená umět si poradit a vypořádat se s mimořádně obtížnou situací nebo též stačit na těžký úkol. Člověk se do takové situace může dostat životní krizí, konfliktem, nedorozuměním, atp. V publikaci Psychologie osobnosti I. autoři zmiňují citaci W. Shakespeara, který napsal: „... když bylo moře klidné, zvládly čluny svůj úkol na výtečnou. Když však přišla bouře, pak se ukázalo, kdo a jak mistrně situaci ovládá a dovede se s ní vypořádat (coping).“ (Vašina, Strnadová, 2009, s. 241)

Nejvíce se problematikou zvládání stresu ve Spojených státech amerických zabýval Lazarus, který společně s Cohenem formuloval definici copingu: „Zvládáním (dopingem) se rozumí snaha – jak intrapsychická (vnitřní), tak zaměřená na určitou činnost – řídit, tolerovat, redukovat a minimalizovat vnitřní i vnější požadavky kladené na člověka a střety mezi těmito požadavky. Jde přitom o požadavky mimořádně vysoké, které člověka značně namáhají a zatěžují nebo převyšují zdroje, které má daná osoba k dispozici.“ (Křivohlavý, 1994, s. 43)

Normální stav člověka by se dal popsat rovnovážnou situací. Přesto na každého jedince působí neustále spousta faktorů: fyzikálních, fyziologických, psychických a sociálních. V rámci obrany člověk využívá své fyzické zdatnosti, znalosti a dovednosti, životní zkušenosti, inteligenci, vazbu na druhé lidi, odolnost a nezdolnost. Existuje mnoho způsobů, jak zvládat stres. Mezi prvotní klasifikace zvládacích strategií můžeme pokládat čtyři Lazarusem vytypované strategie zvládání stresu (Paulík, 2010, s. 80):

- 1) strategie netečnosti (apatie) – člověk, který je ve stresu se chová apaticky. Vlivem toho upadá do pocitu bezmoci až deprese;
- 2) strategie vyhnutí se působení škodlivin – v emocionální sféře vyvolává pocit obav a strachu;
- 3) strategie napadení útočníka – útok na příčinu, která vyvolává pocit nebezpečí;
- 4) strategie posilování vlastních zdrojů síly – výcvik sebekontroly.

Lazarus ve svém pojetí zvládání stresu se nejvíce přikláněl k myšlenkovému zpracování toho, co se děje. Popisuje situaci, kdy člověk ve stresové situaci prochází nejdříve šokem, který doprovází první fázi styku se stresorem. Další fází je určitá forma zvažování toho, co a jak jedince ohrožuje. Tato fáze má kognitivní charakter, během níž člověk aktivuje schopnosti, dovednosti ohroženého, ale také vztahy k druhým lidem, případně možnostem pomoci odborníků. Poslední fáze se nazývá převažování. V rámci níž mluvíme o neustálém znovuvažování nad tím, jak se vyvíjí situace, která je pro mě

ohrožující, jaké máme zdroje a možnosti zvládnout danou situaci. (Křivohlavý, 1994, s. 45-47)

3.3 Techniky sloužící k vyrovnání se s náročnými životními situacemi

Základní poznatky o reakcích na frustraci byly získány experimentální cestou. Posléze se ukázalo, že se shodují s obrannými mechanismy či ego-defenzivními mechanismy. Každý jedinec reaguje na frustrační situaci odlišně, někdo se snaží opětovným úsilím překážky zdolávat, jiný rezignuje nebo se zaměří k náhradnímu cíli. Další jedinec zkouší jednu z technik, které mají vést k překonání napětí a úzkosti, jenž pramení z nemožnosti dosažení cíle. (Čáp, Dytrych, 1968, s. 60)

Níže popisujeme 16 technik, pomocí nichž se lidé vyrovnávají s náročnými životními situacemi:

1) Agrese a únik.

Tyto dvě metody patří mezi dvě nejranější techniky. Psychologové Dollard a Miller konstatovali, že agrese je důsledkem frustrace a naopak existence frustrace vede k nějakému druhu agrese. Agrese vzniká tehdy, když na cestě k cíli se objeví překážky, jenž nelze obejít. Jediným možným řešením je jejich odstranění či rozbití, což nazýváme přímou agresí. (Čáp, Dytrych, 1968, s. 61)

Američtí psychologové dokládají vztah mezi agresivním chováním rodičů a následné tendenci k agresi u jejich dětí. Pokud rodiče ukládají svým dětem fyzické tresty. Agrese se často přenáší na náhradní objekt. Děti si svoji agresivitu obvykle nevybíjejí proti dospělým, nýbrž proti ostatním dětem, což následně může být učiteli (ve školním kolektivu) považováno za šikanu. Výše popsaná agrese se obecně nazývá jako aktivní – zaměřená na druhé lidi či okolnosti. Existuje druhý typ této agrese, a to pasivní. Jedná se o agresi zaměřenou na sebe (dovnitř). Projevuje se až svými důsledky např. psychogenními somatickými změnami (lupénkou) či funkčními změnami (narušením srdečního rytmu). (Švehlík, 1998, s. 138-139)

U dětí můžeme vidět, že komplikovanější situaci řeší útekem. Tato reakce se objevuje i u dospělých. Např. ujíždějí z místa nehody, kterou zavinili. Prostý útek nebývá vždy účelný.

2) Projekce

U této techniky člověk promítá své vlastní názory, vlastnosti, postoje a motivy do druhých lidí. Projekce třídíme dle: promítání příčin vlastního neúspěchu do jednání jiných lidí např. student nepřinesl domácí úkol, protože nešla elektřina; promítání svých vlastností do jiných lidí např. učitel vidí v projevech žáků své vlastní způsoby chování; promítání příčin vlastního chování do interpretace motivace chování jiných lidí např. člověk, který pomlouvá si myslí, že všichni ostatní též pomlouvají. (Švehlík, 1998, s. 140)

3) Racionalizace

Tato technika dokáže snížit napětí, pocity viny, výčitky svědomí tím, že si člověk dokáže rozumově vysvětlit motivaci svého jednání. Racionalizace může sloužit k tomu, aby se člověk vyrovnal s pocitem neúspěchu tím, že si zkresluje skutečnosti. Např. Bajka o lišce. Liška nedosáhla na hrozny, které byly příliš vysoko, uklidnila se tím, že si řekla: „Nestojím o ně, jsou příliš kyselé!“ (Čáp, Dytrych, 1968, s. 78)

4) Sublimace

Za sublimaci můžeme považovat tendenci nahradit cíl či sociální chování schvalovaným chováním, cílem či hodnotou. Dle Camerona a Magaretové je sublimace tedy nahrazování špatného chování společensky schvalovaným, zejména altruisticky zabarveným chováním. Lidé, kteří uznávají tuto techniku, berou neúspěch či frustrující situaci jako spravedlivý trest za své prohřešky. Pokud nejsou potrestáni za nesprávný čin, trestají se sami. Např. Odepřou si něco, po čem touží. (Čáp, Dytrych, 1968, s. 76)

5) Somatizace

Tato obranná technika vytěšňuje psychické napětí do somatické oblasti. Např. kožní onemocnění, žaludeční vředy.

6) Potlačení

Za potlačení můžeme charakterizovat tendenci vytěsnění a následné odmítnutí nezvládnuté situace. Technikou potlačení se z velké části nedaří motivy zlikvidovat a konflikt vyřešit, proto problém vyvstává později znovu. Neřešený konflikt vyvolává stavy úzkosti a pocity viny. (Čáp, Dytrych, 1968, s. 86)

7) Kompenzace

Techniku kompenzace můžeme charakterizovat jako zablokování původního cíle a nahrazení jej cílem blízkým, jehož dosažení se jeví jako reálné. Kompenzací se lze vyrovnat s různými neúspěchy či frustracemi. Např. Neúspěch v učení si žák kompenzuje zájmovou činností, ve které je dobrý. (Švehlík, 1998, s. 141)

8) Únik nebo ústup

Většinou se jedinci snaží uniknout z tíživé reality. Častý únik u dětí bývá do světa fantazie, kde vzniká fantazijní konstrukce místo reálného světa. V extrémních případech se může fantazijní svět stát dominantou existence jedince. Rychlým únikem od reality se mohou stát drogy, počítačové hry, virtuální realita či workoholismus. Např. člověk, který není spokojený s partnerským životem, může začít více pracovat. Domů se bude vracet minimálně a veškerý volný čas bude věnovat práci, což odborně nazýváme jako workoholismus. (Švehlík, 1998, s. 141)

9) Identifikace

Snížit negativní prožitek frustrace umožňuje identifikace s nějakou osobou (dětský hrdina, významná osobnost) nebo začlenění do skupiny (vrstevníků). Důležitým faktorem identifikace je sdílení a společné zvládnutí zátěže. Mechanismy identifikace mají velmi důležitou roli ve vývoji osobnosti. U jedinců, kteří neměli v dětství možnost se trvaleji identifikovat s dospělými (především s rodiči), k nimž by měli blízký vztah, může docházet k vážnému psychickému narušení. (Čáp, Dytrych, 1968, s. 73)

10) Regrese

Regrese se projevuje důvodem frustrace či stresu jako takové vzorce chování, které jsou charakteristické pro dřívější vývojové stádium. Vždy jde o podvědomou logiku. (Švehlík, 1998, s. 142)

11) Transgrese

Tuto techniku můžeme nazvat jako útěk dopředu. Projevem může být předčasná (pseudo)zralost. Pro tuto techniku je typická nesouměrnost. Jedinec se projevuje zralými reakcemi, avšak v rámci nezralé osobnosti. (Švehlík, 1998, s. 142)

12) Stereotypizace

Stereotypizace je druh chování, které většinou nevede k cíli, ale tvoří bariéru před neúspěchem. Je to jaká si obrana před připuštěním si zátěže, což by vedlo ke změně chování či realizaci nového postupu. (Švehlík, 1998, s. 143)

13) Vytváření reakcí

Máme na mysli vznik reakcí, které maskují negativní prožitky před společností. Sociálně závislí jedinci se bojí ztráty společenské prestiže. U frustrovaného člověka můžeme považovat ironizování za projev agrese tedy jako zdroj sebeobran. Samozřejmě, že se tato agrese může projevit i vůči sobě (sebeironie). (Švehlík, 1998, s. 143)

14) Rezignace

Tato technika se projevuje ztrátou úsilí něčeho dosáhnout. Cíl tak ztrácí svůj význam. Rezignace může být dvojího typu: situační (méně závažná), ta je spojená s aktuálním dílčím cílem a rezignace globální, což je ztráta úsilí na celý život.

(Švehlík, 1998, s. 143)

15) Manipulování

Během frustrace mají někteří jedinci tendenci použít manipulační techniky. Ti se snaží dosáhnout svých cílů neadekvátními prostředky. Manipulace je určitý druh patologických vztahů. (Švehlík, 1998, s. 144)

16) Substituční chování

Takové chování pramení z frustrační situace. Někdy se stává, že frustrovaná potřeba je uspokojována náhradní činností (substituující). Substituční chování je spojováno se situací, kde je původní blokový záměr nahrazen cílem povahy asociální, rozpornými s normami sociálního prostředníka. (Švehlík, 1998, s. 144)

3.4 Význam náročných životních situací pro pedagogiku

Důležitý význam mají náročné životní situace ve výchově, ale také pro pedagogickou teorii i praxi.

Výchova je bohatá na náročné životní situace. Vychovávaní a výchovní pracovníci se setkávají s různými nebezpečnými či náročnými situacemi. Mnoho dětí se setkává s různými druhy frustrace, stresu či konfliktními situacemi, ať už v rodinném, ústavním či školním prostředí vlivem spolužáků či učitelů. Je dobré, že škola připravuje pro dítě první překážky v podobě očekávaných náročnějších výkonů. Není však v pořádku, že učitelé či vychovatelé nereagují na náročné životní situace v životě dětí zvláště tehdy, když dochází k patologickým formám reakcí. Přitom má škola možnost soustavně a cílevědomě připravovat v bezpečném prostředí dítě na ještě komplikovanější překážky než jen pouze na ty, které je v životě čekají. (Čáp, Dytrych, 1968, s. 8)

Náročné životní situace jsou jedním ze základních činitelů, které utvářejí osobnost dítěte. Dostatečná znalost všeho, co na dítě působí a co ovlivňuje jeho reakce, je nutné pro úspěšný pedagogický a výchovný proces. To platí o situacích, ve kterých je výchovný pracovník přítomen, ale i v těch kde není přítomen. Proto je potřeba přistupovat ke každému dítěti individuálně. (Čáp, Dytrych, 1968, s. 9)

Důležitým úkolem vychovatelů je připravit člověka na to, aby se dovedl vyrovnávat s náročnými životními situacemi. Vychovatel i rodič by měl dítě naučit, jak jej připravit na budoucí náročné situace a napomoci mu s vytvořením odolnosti vůči nim. Pokud výchova neplní tento úkol, jak překonávat nástrahy života, jsou ohroženy výsledky výchovy. (Čáp, Dytrych, 1968, s. 9-10)

K pochopení osobnosti dítěte jako celku potřebujeme rozumět ústřednímu životnímu problému a porozumět vztahům mezi jednotlivými částmi osobnosti. Za ústřední životní problém pokládáme konflikt, frustraci či jinou stresovou situaci. Tudíž můžeme konstatovat, že poznatky o náročných životních situacích nám usnadní porozumět známkám vážných problémů. (Čáp, Dytrych, 1968, s. 102)

3.5 Sociální opora jako pomoc při zvládnání náročných životních situací

Pojem sociální opora jsme si vysvětlili v první kapitole. Psychologové rozdělují potřeby lidí do třech skupin: biologické (nutné pro život), psychologické a sociální. Do sociální skupiny můžeme zařadit potřebu začlenění do určité společenské skupiny, potřebu spolupráce, potřebu sociálního uznání a uspokojování potřeb sociální komunikace. Jestliže nejsou uspokojovány sociální potřeby, dochází ke stavu frustrace.

Poskytování sociální opory může mít různé formy. Níže uvedeme některé z nich dle Křivohlavého (1994, s. 179-180) a zasadíme je do kontextu dětí a dospívajících:

- Doprovázeč je člověk, který je dítěti stále na blízku, když potřebuje. Stává se pomocí i posilou.
- Terapeutická aliance, tímto pojmem máme na mysli osobní vztah mezi dítětem a vychovatelem či učitelem. Pro dítě může být výchovný pracovník posilou a uklidňujícím faktorem.
- Kladný sociální vzor. Děti se stejným problémem si jsou vzájemně podporou, mohou hovořit o svých trápeních a obavách. Na dítě působí pozitivně vidět jedince se stejným problémem.
- Skupinová terapie pomáhá vytvářet smysluplné lidské vztahy. Dochází k resocializaci dětí, kteří se nemohou realizovat ve svých společenských rolích.
- Dobrovolné společnosti. Existuje mnoho spolků, občanských sdružení, nadací, apod., které se snaží pomoci lidem v nouzi. Jedná se například o společnosti,

kteře poskytují finanční pomoc lidem se zrakovým postižením (Nadační fond Českého rozhlasu - Světluška) či finanční pomoc pěstounským rodinám (nadace J&T)

Shrnutí

Náročné životní situace jsou součástí našeho života, jenž vyvolávají určité reakce v našem životě a určitým způsobem ovlivňují naše chování. Tyto situace mají vliv na naši činnost, fantazie a myšlení. Jestliže se nám nepodaří si správně prožít náročnou životní situaci, může dojít k různým poruchám přizpůsobení člověka požadavkům prostředí.

Za náročné životní situace považujeme konflikt, frustraci a stresové situace. Za konflikt považujeme střet dvou protichůdných tendencí. Už malé děti se setkávají s konflikty, např. ve školce si děti mohou vybrat odměnu, ale děvčátko se nemůže rozhodnout, zda si vzít obrázek nebo lízátko. V daném příkladu se holčička musí rozhodnout. Tím chceme ukázat, že konflikty slouží také k nezbytné podmínce vývoje jedince. Tak dochází k motivaci či ke zvýšení psychické odolnosti.

Frustrace je příznačná tím, že se během života vyskytne jakási překážka na cestě k cíli. A tak nám frustrace zabraňuje uspokojení potřeby. Je zjištěno, že dlouhodobá frustrace tedy dlouhodobé neuspokojování určitých potřeb může vést až k deprivaci (emoční, motorické či sociální).

O stresových situacích mluvíme tehdy, když součástí situace jsou takové faktory, které dokáží ovlivnit psychický stav člověka. Tyto faktory, jež ztěžují či jinak znesnadňují aktivity jedince, nazýváme stresory. Za stresory můžeme považovat časový tlak či předpokládaný neúspěch. Při stresových situacích jedinec dosáhne cíle, kterého si vytyčil, ale za ztížených okolností většinou musí vynaložit více sil než obvykle.

Zvládání stresu neboli coping se vztahují k aktivitě člověka v náročné životní situaci. Volba copingové strategie se ukazuje jako velmi náročná, protože v ní hrají roli i osobnostní charakteristiky jedince, který strategii volí. Nepříznivé situace řeší člověk od člověka jinak, tedy různými způsoby, které jsou v danou situaci různě účinné.

Pro člověka je velmi důležité, aby se uměl vyrovnat s náročnými životními situacemi. Je několik možností, jak k tomu přistupovat. Jedinec může zvolit aktivní nebo naopak pasivní přístup. Jako aktivní přístup můžeme uvést na příkladech: snaha upoutat pozornost okolí, zdůvodnění vlastního jednání před sebou samým, nahrazením neúspěchu úspěchem v jiné oblasti, atd. Naopak o pasivním přístupu mluvíme tehdy,

když se jedinec uzavře do sebe, vrátí se do nižšího stádia vývoje či zaujme záporný postoj ke všemu, atd.

Pro pedagoga či učitele je vhodné znát význam náročných životních situací. Celkově můžeme označit výchovu za bohatou na náročné životní situace, na to by měl být připraven vychovatel, pedagog či jiný pracovník, který pracuje s dětmi či dospívajícími. Tento pracovník by měl rozeznat náročné životní situace a vědět, jaké jsou možnosti vypořádání se s nimi. Případně aby jim mohl poradit, jak se zachovat. Čímž chceme říci, že by každý, kdo pracuje s lidmi, se měl naučit, jak pomoci lidem, kteří se ocitli v náročné životní situaci.

4 Výzkumný design

V předchozích kapitolách jsem se zabývala teoretickými informacemi o sociální opoře, dospívání a náročných životních situacích. V této části práce věnujeme pozornost rozboru výzkumného problému, výzkumnému plánu, strategii výzkumu, metodám výzkumu, charakteristice výzkumného vzorku a na závěr uvádíme, jak docházelo k získávání dat. Zbylá část práce věnuje pozornost rozboru sociální opory u dětí, které jsou v zařízení vyžadující okamžitou pomoc.

Cílem práce je popsat a analyzovat sociální oporu jako součást péče o klienta v zařízení a zjistit, jak je u dětských klientů sycena potřeba sociální opory. Teoretické základy výzkumu stojí na tématu sociální opory. O sociální opoře se napsalo spoustu odborných publikací a výzkumů. Avšak toto zkoumání se věnuje dětem a dospívajícím, které se nachází v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Tedy jde o takové děti, které se nacházely v tíživé, nepříznivé životní situaci, a proto byly umístěny do tohoto zařízení. Styčné body s tématem sociální opory nalezneme s tématy dospívání a náročnými životními situacemi.

Osobním důvodem ke zkoumání sociální opory u dětí, které pobývají v zařízení, bylo ovlivněno mým působením v této organizaci. Práce s ohroženými dětmi mě velmi naplňovala, ale po nějaké době se začaly vynořovat otázky, zda jsou děti v tomto zařízení spokojené, a zda jsou saturovány jejich potřeby, dle Maslowa (Maslowova pyramida potřeb). Z harmonogramu dne v zařízení jsem pochopila, že fyziologické potřeby dětí (např. potřeba vody, spánku, přijímání potravy i fyzické aktivity) jsou zcela naplňovány. Potřeba bezpečí a jistoty jsou u většiny dětí jen z části naplňována. Ale co potřeba lásky, přijetí a sounáležitosti? Rozhodla jsem se zjistit na tuto otázku odpověď.

4.1 Cíl výzkumu a výzkumný problém

Předešlé kapitoly se zabývají teoretickými informacemi o daném tématu, který vychází z hlavní výzkumné otázky, která zní: Jak vnímají dětské klienti zdroje sociální opory?

Každý badatel musí mít jasně stanovený výzkumný problém, kterým se ve svém výzkumu zabývá. Strauss a Corbinová sestavili tři různé zdroje pro badatele, pomocí nichž, si mohou vybrat zkoumaný problém. Prvním zdrojem pro výzkumníka může být doporučení či uložení výzkumného problému od přednášejícího. Dále si výzkumný problém badatel může vybrat dle odborné literatury, kterou zkoumá. Poslední možností,

jak se výzkumník dostane k výzkumnému problému, je osobní či profesní zkušenost. (Strauss, Corbinová, 1999, s. 21-22)

Pro tuto práci jsem si vybrala výzkumný problém na základě mé profesní zkušenosti, které se mi dostalo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc¹, kde jsem pracovala. „Vybrat si výzkumný problém cestou osobních nebo profesních zkušeností se může zdát riskantnější než výběr z návrhů nebo literatury. To ovšem nemusí být nutně pravda. Vaše osobní zkušenost pro vás naopak může být ještě lepším indikátorem potenciálně úspěšného výzkumného snažení.“ (Strauss, Corbinová, 1999, s. 23) Tato práce spatřuje výzkumný problém v odpovědi na otázku: Jak je u dětských klientů sycena potřeba sociální opory. Daný problém se týká vzorku respondentů, který se konal v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Poznatky představené v první části této práce jsou podkladem pro samotné výzkumné zkoumání, která se snaží dosáhnout vytyčených cílů porozuměním náročné životní situace, ve které se děti nacházejí. Hlavní pozornost výzkumu je přikládána k sociální opoře a následnému zjištění, zda je dětem v daném zařízení dostatečně poskytována pomoc a podpora ze strany zaměstnanců.

Ve ZDVOP jsou umístěovány děti, které se do ústavního zařízení povětšinou nedostaly vlastní volbou, nýbrž vlivem náročných životních situací, do kterých se dostali z větší části jejich rodiče. Snažím se odpovědět na otázku, zda děti vnímají sociální oporu ze strany vychovatelů, zdravotních sester zařízení, rodiny či sociálních pracovníků. Je důležité, aby děti v takových to zařízeních věděly, na koho se mohou obrátit, když mají nějaký problém. Mnohokrát si jistě potřebují odpovědět na otázku, kdo jim pomůže vyřešit jejich problém či kdo jim poskytne radu na, pro ně neřešitelný, problém.

4.1.1 Výzkumné otázky

Každý výzkum musí obsahovat výzkumné otázky, jenž jsou základem každého výzkumného projektu. Dle Švaříčka plní výzkumné otázky dvě základní funkce: pomáhají zaostřit výzkum k poskytnutí výsledků v souladu se stanovenými cíli a ukazují cestu, jak vést správně výzkum. (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 69)

Hlavní výzkumná otázka vychází z teoretického východiska sociální opory a je stanovena následovně: Jak je u dětských klientů sycena potřeba sociální opory? Tato

¹ Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc = ZDVOP

hlavní výzkumná otázka byla rozčleněna do dalších dílčích výzkumných otázek, pro něž se teoretický základ spatřujeme v jednotlivých druzích sociální opory (emoční opora, informační opora, opora poskytovaná společenstvím a opora potvrzením platnosti) a sociální sítě, v rámci širšího sociálního útvaru je poskytována sociální opora. Dílčí výzkumné otázky jsou definovány následovně:

1. Jakým způsobem se vyvíjela interakce mezi dětmi ve ZDVOP a jejich okolím?
2. K jakým změnám došlo ve vztazích dětí s jejich okolím?
3. Jakou emoční oporu poskytovalo dětem jejich okolí?
4. Jakou informační oporu poskytovalo dětem jejich okolí?
5. Jakým způsobem ovlivnil děti pobyt ve ZDVOP?
6. Jaká je sociální síť dětí ve ZDVOP?

4.2 Výzkumný plán

Návrh plánu je důležitou částí celého výzkumu. Výzkumný plán by měl být zásadou v tom, že výzkumná strategie a použité metody musí být vhodné pro zodpovězení výzkumné otázky v souladu s teoretickým rámcem, výzkumnou otázkou, metodami a výběrem.

Pro správný výzkum je důležité si precizně naplánovat kroky zkoumání. Pro náš výzkum byl prvním krokem rozbor sociální sítě respondentů, pro níž byla připravena obrazová metoda. Díky této metodě, která je více popsána v podkapitole 4.4 Metody výzkumu, vyvstali čtyři respondenti z původních sedmi oslovených. Nevybraní respondenti ze zařízení odešli či nesplňovali dostatečný náhled na daný problém. Druhým krokem byla analýza dokumentů, kde jsem se zaměřila rovnou na dané čtyři respondenty, u nichž byla vyhotovena kasuistika. Po analýze dokumentů jsem s respondenty vedla rozhovor.

4.3 Strategie výzkumu

Vzhledem k hlavní výzkumné otázce, cíli a mému zaměření jsem si vybrala kvalitativní strategii. V centru pozornosti kvalitativního výzkumu je člověk, tím pádem problém, který si vytyčujeme, nemůže být zcela ohraničený. „Creswell definoval kvalitativní výzkum takto: Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“ (Hendl, 2005, s. 50)

Díky kvalitativnímu výzkumu můžeme ukázat problémy konkrétních případů, které se týkají malého počtu jedinců. Výsledky však nemůžeme zobecňovat. Tím chceme poukázat na to, že kvalitativním výzkumem můžeme zachytit pouze subjektivní realitu.

S kvalitativním výzkumem se pojí několik různých přístupů. K základním přístupům patří: případová studie, etnografický výzkum, zakotvená teorie či fenomenologický výzkum. Pro tuto práci jsem si vybrala výzkum pomocí případové studie, jenž se zaměřuje na podrobný popis a rozbor jednoho nebo několika případů. (Hendl, 2005, s. 103)

4.4 Metody výzkumu

V kvalitativním výzkumu se velmi často používá rozhovor jako jedna z metod výzkumu. Tato práce je také postavena na metodě rozhovoru. Úkolem rozhovoru je studium členů určitého prostředí či specifické sociální skupiny a následné pochopení jednání v určitých událostech, ve kterých se nacházejí členové sociálních skupin. Výhodou rozhovoru je zachování celých odpovědí pomocí, nichž badatel může porozumět pohledu jiných lidí. (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 159-160) V tomto výzkumu jsme využili polostrukturovaného, hloubkového rozhovoru, jenž obsahoval otevřené otázky. Rozhovor byl prováděn s respondenty jednorázově.

Další používanou metodou sběru dat je analýza dokumentů, která představuje vyhledávání vhodných dokumentů, z nichž chceme získat informace o daném jevu. Analýza dokumentů zprostředkuje spoustu pravdivých informací, které by výzkumník pomocí rozhovoru či pozorování nezískal. (Hendl, 2005, s. 132) Ve ZDVOP mi dovolili

nahlídnout do úředních složek dětí, s nimiž jsem posléze provedla rozhovory. Na základě analýzy dokumentů jsem sestavila čtyři kasuistiky dětí, které se nacházely a některé se ještě nachází ve ZDVOP.

Pro danou práci jsem využila nepříliš známou obrazovou metodu, kterou použil J. Křivohlavý ve své publikaci. Díky obrazovým metodám můžeme zjistit velikost a strukturu osobní sociální sítě, jenž dítě cítí zcela subjektivně. Na obrázku jsou zachycené vnímané sociální vztahy a vnímaná sociální opora. Metoda mapuje, kolik sociálních vztahů je pro dítě důležitých. Konkrétně pro tuto práci jsem použila tzv. metodu pavouk, kdy má dítě za úkol kolem určené postavičky, která znázorňuje samotné dítě, zakreslit všechny osoby, jež mu pomáhají zvládnout obtíže. K nakresleným postavičkám má dítě napsat, o koho jde. Druhou částí je metoda teploměr pomoci, kterou jsem pro své potřeby trochu upravila od původní myšlenky. Dítě napíše k nakresleným postavičkám číslo od jedné do pěti s tím, že pět je nejvíce, čímž znázorní, jak moc mu lidé v jeho okolí pomáhají. (Mareš, 2003, s. 120-121)

4.5 Charakteristika výzkumného vzorku

Výběr respondentů pro případovou studii se zcela liší např. od statistického šetření, výběr je cílený. Jednotkou výzkumného vzorku jsou děti, tedy chlapeci i dívky, kterým je ve věku od 13 do 16 let. Je pro ně charakteristické, že v jejich životě nastal nějaký problém (jistá náročná životní situace), který jejich rodiče nedokázali řešit a vlivem všech okolností byly tyto děti umístěny do ZDVOP². Jako další kritérium jsem si stanovila dobu pobytu respondentů ve ZDVOP, která byla minimálně 6 měsíců. Dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve ZDVOP by děti měly být maximálně jeden rok, pokud soud neurčí jinak. Dané kritérium bylo složité dodržet, ale zároveň 6 měsíců je dost dlouho na to, aby se děti zorientovali v kolektivu dětí i dospělých a dokázaly navázat blízké vztahy s okolím.

Od všech respondentů jsem získala informovaný souhlas, který mi dali především na nahrávání našeho rozhovoru za účelem jeho přepisu. Plný informovaný souhlas jsem dostala také od ředitelky zařízení, která byla v dané době stanovena jako

² Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP) dle § 42 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů poskytují ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy, jde-li o dítě tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané anebo o dítě, které se ocitlo v prostředí nebo situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva.

zákonný zástupce dětí. Informovaný souhlas mi byl dán po příslibu zachování anonymity respondentů. Z tohoto důvodu jsou u všech dětí změněna jména, přesná data nejsou uváděna, pouze rok a měsíc pro lepší představu daného problému. Ve výzkumu jsou použita data z otevřeného rozhovoru, z metody pavouk a ze spisu dětí.

4.5.1 Popis výběrového souboru

Výběrový soubor se skládá ze čtyř dětí ze ZDVOP. Konkrétně se jedná o dvě dívky a dva chlapce. V této části naleznete krátké představení respondentů. Více je popsáno o respondentech v příloze E-H.

Karel

Chlapci je 14 let, do ZDVOP byl umístěn před 8 měsíci. Karel pochází z neúplné rodiny. Do zařízení byl chlapec umístěn vlivem špatných životních podmínek a z důvodu neodpovídajícího bydlení. Karel má čtyři sourozence, tři z nich jsou společně s ním ve stejném zařízení, čtvrtý se nachází v odlišném ústavním zařízení.

Klára

Dívce je 15 let, do ZDVOP byla umístěna před 23 měsíci. Klára pochází z úplné rodiny. Děvče bylo umístěno do zařízení na vlastní žádost. Klára roku 2012 zaslala e-mail své sociální pracovníci o tom, že matka na ni křičí a tahá ji za vlasy. Na tento podnět bylo děvče převezeno do ZDVOP. Klára má dva sourozence (oba jsou hendikepovaní), kteří zůstali v rodině.

Tomáš

Chlapci je 16 let, do ZDVOP byl umístěn před 10 měsíci. Tomáš pochází z neúplné rodiny. Do zařízení byl chlapec umístěn kvůli špatným bytovým podmínkám a zanedbávaní péči ze strany matky. Tomáš má jednu sestru, která je společně s ním ve stejném zařízení.

Jitka

Dívce je 15 let, do ZDVOP byla umístěna celkem už třikrát. První pobyt se uskutečnil v roce 2011, který trval 4 měsíce. Druhý pobyt začal v květnu a skončil v srpnu roku 2012. Třetí pobyt trvá již 20 měsíců. Zprvu byla Jitka umístěna do zařízení vlivem

špatných bytových podmínek, při dalších pobytech byl důvodem vždy alkoholismus u otce. Děvče má jednoho bratra, který je už dospělý a pracuje jako zedník.

4.6 Získávání dat a vedení rozhovoru

Data pro toto zkoumání jsem získával ve třech fázích. První fází byla obrazová metoda, druhou fází jsem analyzovala dokumenty a ve třetí fází jsem vedla s dětmi rozhovor.

Při první fází obrazové metodě jsem se snažila ověřit, zda respondenti, které jsem si vytypovala, jsou vhodné pro daný výzkum. První obrazové metody se účastnilo sedm dětí, z nich vzešly jen čtyři. Dvě děti odešly z daného zařízení a třetí respondentka nepochopila zcela správně zadání, proto jsem ji vyloučila z výzkumu. První shromažďování dat se konalo v březnu, kdy mi ředitelka i hlavní vychovatelka zařízení umožnily s dětmi, budoucími respondenty, uskutečnit první část výzkumu: obrazovou metodu. Tato metoda se skládá ze dvou částí: metoda pavouka a metoda teploměr. Dětem byly rozdány listy papíru, kde byl vytisknutý panáček a pod ním popisek Já. Panáček měl označovat dané respondenty. Jejich úkolem bylo dokreslit k panáčkově další postavy (kamarády, rodiče, atd.), které mu jsou blízké a nějakým způsobem mu pomáhají či ho podporují. Ke každé postavice měly děti napsat číslo od jedné do pěti (s tím, že pět je nejvíce), jak moc jim tato osoba poskytuje sociální oporu (pomoc). Respondenti mi rádi vyplnili list papíru. Dvě dívky se dokonce snažily, aby panáček vypadal jako jejich skuteční přátelé či jejich blízcí. Veškeré obrázky z grafické metody nalezneme v příloze (označení A-D).

Při druhé fází jsem analyzovala dokumenty, které mně zapůjčila sociální pracovnice zařízení. Spisy respondentů jsem pečlivě prostudovala a vypsala jsem osobní, rodinnou a ústavní anamnézu. Vypásané informace o každém respondentovi jsem zkompletovala do jednotlivých kasuistik, které nalezneme v příloze (označení E-H).

Na závěr jsem s respondenty provedla rozhovor, který byl veden jednorázově a individuálně s každým respondentem zvlášť, v klidné a důvěrné atmosféře v prostorách kanceláře. Celý rozhovor byl použit pouze pro účely výzkumu, nikoliv pracovníků zařízení. Všem respondentům jsem upřesnila průběh rozhovoru a zopakovala jsem jim informace týkající se nahrávání a zpracování dat. Realizace rozhovoru se řídila dle připravených polostrukturovaných otázek. Výzkumné otázky jsem se snažila poskládat tak, aby je děti pochopily a zároveň, abych je nevystavovala nepříjemným pocitům.

V průběhu rozhovoru jsem se dětí doptávala a parafrázovala jejich výpovědi a ověřovala si jejich význam a správnost. Během rozhovoru byla znát důvěra, kterou v mou osobu měli. Na konci rozhovoru se několik otázek věnovalo budoucnosti dětí a jejich příjemným zážitkům ve ZDVOP, což děti značně rozmluvilo. Po skončení samotného rozhovoru následoval téměř vždy neformální rozhovor. Při závěru naší komunikace se všichni vyjádřili, že rozhovor pro ně byl příjemný. Scénář rozhovoru nalezneme v příloze (označení I). Rozhovor byl záměrně zařazen až nakonec, abych měla dostatek podkladů pro případné doptání či upřesnění informací k celému výzkumu.

5 Interpretace získaných dat

Cílem této kapitoly je interpretovat získaná data za pomoci dílčích výzkumných otázek, které byly položeny v předešlé kapitole. Proto vycházíme z předešlé kapitoly, ale i z teoretických poznatků. Tato kapitola vychází z dat, která byla získána pomocí obrazové metody, analýzou dokumentů a rozhovorů s respondenty. Získaná data vycházejí z rozhovorů a obrazové metody s respondenty, které jsem oslovila ve ZDVOP. Interpretovaná data jsem pro přehlednost rozčlenila do šesti podkapitol.

5.1 Interakce s prostředím

Děti, které jsou umístěné do ZDVOP se ocitly bez jakékoliv péče. U většiny z nich byl předpoklad, že je ohrožen jejich život, příznivý vývoj nebo zdravotní stav. Často se jedná o děti týrané, zneužívané, které nemohou zůstat v rodinném prostředí, protože by mohla být ohrožena jejich základní lidská práva či jsou odebrána ze sociálních důvodů. Pro většinu dětí je přechod z rodinného prostředí do ústavního zařízení velkým šokem. Avšak sociální pracovníce orgánu sociálně-právní ochrany dětí většinou nemají jinou možnost, kam by mohly umístit dítě. V této části jsem chtěla zjistit, jak se respondenti cítili ve ZDVOP.

V souvislosti s otázkou, jak na respondenty po příjezdu reagovalo jejich okolí. Chlapci odpovídali, že se cítili první dny v zařízení dobře. Dívky se naopak styděly a byly si nejisté v novém kolektivu. Jitka řekla: *Jakože vychovatelé byli v pohodě, děti na mě prostě jen koukaly a moc se semnou nechtěly bavit. Už si to přesně nepamatuju, už je to dlouho.* Pro respondentku bylo důležité, co si o ní myslí její vrstevníci a bylo jí nepříjemné, že jí dětský kolektiv zprvu nepřijal.

Před příjezdem děti neměly konkrétní očekávání. Dívky se do zařízení těšily a chlapci očekávali, že pobyt bude daleko horší. Naopak je zařízení mile překvapilo, hlavně přístupem vychovatelů. Klára jednoznačně odpověděla: *Já jsem se sem těšila!* Dívka viděla jako jediné možné řešení odjezd z rodiny do ústavního zařízení. Přemýšlela nad útekem z rodiny, ten však neuskutečnila. Jitka vyprávěla: *Když jsem tu byla před třemi lety, tak taťka říkal, že je to jako tábor, tak jsem si říkala, že to bude možná v pohodě. A když jsem se dověděla, že sem jedu zase, tak jsem z toho byla zklamaná.* Dívka byla především zklamaná z otce, který propadl alkoholismu a

nedokázal se o ni postarat. Jitka byla zároveň ráda, že jede opět do stejného zařízení, kde zná personál i dětský kolektiv. Po roce v zařízení se ukázalo, že by dívka v žádném případě nechtěla odjet do jiného zařízení, protože ve ZDVOP se cítí jako v jednom ze dvou domovů, které má.

Respondenti byli téměř všichni spokojeni s péčí a chováním vychovatelů těsně po příjezdu. Většina dětí neměla jasnou představu, co by se jim nelíbilo, či co by se mělo změnit. Pouze Tomáš nebyl příliš spokojený s přístupem vychovatelů: *Tady je to tak, že když někdo něco udělá, tak jsou všichni na všechny hned protivní*. Chlapec si stěžoval na přístup některých vychovatelů, který spočívá dle jeho názoru v tom, že jedno z dětí provede průšvih a celá skupina dětí na to doplatí. Jitka naopak říkala, že neměla problém s vychovateli, ale s jednou dívkou, která byla v zařízení, a z jejího pohledu docházelo k šikaně její osoby.

Pro obě dívky bylo velmi náročné a těžké začlenit se do dětského kolektivu, protože byly stydlivé. Dívky při příjezdu byly v podobném věku (puberta), proto pro ně bylo velmi složité se zapojit do stávajícího kolektivu, ale zároveň bylo pro obě velmi důležité, aby si je vrstevníci oblíbili a všímali si jich. Chlapci naopak nepocíťovali ostych či strach. Nejtěžší pro ně bylo si zvyknout na prostředí ZDVOP a zároveň se jim velmi stýskalo po rodině, jak řekl Karel: *Nejtěžší pro nás bylo, když nás přivezl taťka. No tak jak odjížděl odsud, tak jsme začali brečet, bylo nám to líto*. Chlapci bylo líto, že jeho a tři sourozence otec nechává v zařízení. Sám Karel měl otce rád, věděl, že doma to společně zvládali, nechápal, proč najednou musejí být ve ZDVOP. Vlivem všech životních událostí došlo k tomu, že se otec nakonec nedovedl postarat o čtyři děti, a proto byly převezeny do daného zařízení.

5.2 Opora poskytovaná společenstvím

Všechny děti, které přijedou do ZDVOP, si vytvoří nové vztahy s dětmi, které mají podobnou životní zkušenost. Často se stává, že některá stará kamarádství zaniknou. Podobně mohou zaniknout nebo může dojít k potlačení vztahu s rodiči. Naopak jsou také případy, kdy se začne zajímat o dítě širší rodina (babička, dědeček, teta atd.). Ti mohou kontaktovat dítě ve ZDVOP, potažmo sociálního pracovníka dítěte či obráceně. Pokud se tento pracovník domnívá a je-li to v souladu s blahem dítěte, může si širší rodina podat návrh k soudu o svěřeni dítěte do péče (jiné fyzické osoby než rodiče, pěstounské nebo poručenské péče).

V rozhovoru byla položena otázka, zda si respondenti myslí, že se změnili vztahy v jejich rodině. Oba chlapci odpověděli, že nemají zprávy o tom, zda se u nich doma něco změnilo. Karel upřesnil odpověď: *Nevím, my jsme s nikým nemluvili od Vánoc.* Klára naopak odpověděla: *Jo, asi k lepšímu.* Děvče má dojem, že po jejím odchodu je doma klidnější atmosféra. Myslí si, že ona je v rodině ta špatná, která narušuje rodinnou pohodu. Naopak Jitka odpověděla pozitivně: *Tatka už není alkoholik, mamka ta vůbec nevím, co s ní je a to je všechno. No a brácha, ten za mnou občas jezdí, byl tady jednou, ale to nevdá. A jinak jezdím k tetě na víkendy, to je skvělý.*

Všichni respondenti odpověděli, že se k nim rodiče chovají stále stejně, ať už jsou rodiče na návštěvě v zařízení či děti jsou na pobytu doma. Karel byl zklamaný, nechtěl se příliš vyjadřovat, protože za ním a jeho sourozenci nikdo nejede ani telefonický kontakt s ním nikdo z rodiny nenavázal. Klára odpověděla: *Tatka a sourozenci se ke mně chovají dobře, mamka ne moc dobře.* Po jejím odchodu z rodiny se po dvou letech příliš nezměnilo. Sociální pracovníce si myslela, že změnou prostředí a rodinnou terapií dojde k tomu, že si dívku začnou rodiče brát domů rádi. To se však nestalo, jediný kdo měl z návštěv radost, byl pouze otec děvčete a sestra.

Všechny děti odpověděly, že s kamarády, které měly doma, už nejsou příliš v kontaktu, protože se nevidají, občas si napíší pouze přes facebook. Respondenti si našli jiné kamarády, jak v zařízení, tak i ve škole, kam pravidelně docházejí ze ZDVOP. Doplňující otázka pro tuto kategorii se zajímala o to, zda děti napadlo uvažovat o tom, že se nějak odlišují od svých vrstevníků ve třídě. Všichni se shodli, že se v podstatě od vrstevníků neodlišují. Jitka odpověděla: *No, maximálně tím, že jsem tady (ZDVOP).* Tomáš s Klárou vidí rozdíl sami na sobě. Tomáš si myslí, že se odlišuje od jeho vrstevníků talentem ve fotbale. Klára se při této otázce podívala na své poškrábané předloktí a ukázala na něj.

5.3 Emoční opora u dětí

Ke správnému rozvoji potřebují mít děti na blízku nějakého člověka, který je vyslechne a pomůže jim s jejich trápením. Možnost promluvit si o problémech s chápajícím člověkem či poskytování důležitých emocí jako je empatie či víra, je velmi důležitá. Obzvlášť pro děti, které se nacházejí ve složitém období puberty či adolescence si potřebují více než jiní povídat o všem, co je trápí i o tom, z čeho mají radost i strach. Ve ZDVOP tomu

není jinak. V tomto zařízení však děti nemohou mluvit s rodiči, nýbrž pouze s vychovateli, psychologem, dalšími pracovníky či s ostatními dětmi.

V rozhovorech děti popsaly, že pociťují emoční oporu od vychovatelů, veškerého personálu, ale i od kamarádů v zařízení. S podporou, která jim je ve ZDVOP poskytována, jsou všichni spokojeni. Každý respondent uvedl, že mají někoho z pracovníků ZDVOP, komu věří a dokáže mu svěřit svá tajemství, ale i problémy. Na otázku, kdo je Ti největší oporou? Odpovídaly děti, podle svých sympatií. Jitka odpověděla: *No, z dětí určitě Klára, a z dospělých, já nevím, skoro všichni. Tak určitě hlavní vychovatelka, jedna mladá vychovatelka. Ta když tady ještě pracovala, tak jsem jí říkala všechny moje problémy. Takže ta mi byla hodně podporou, jakože i teď, ale je mi líto, že tu tolik nepracuje.* Tomáš se snažil říci, v čem jsou mu dospělí oporou: *Já nevím, tak třeba pan vychovatel v tom že, když mám nějaký problém, tak mi řekne, že mám jít za ním a on ho vyřeší třeba za mě. No a paní hlavní vychovatelka v tom, že mi prostě věří. To je pro mě hodně důležitý.* Klára odpověděla podobně jako výše zmiňovaný: *Teďka je mi podporou mladá paní vychovatelka, paní ředitelka, paní hlavní vychovatelka a z dětí určitě Jitka.* Karel do své odpovědi zahrnul jiné osoby než ostatní: *Podporu pociťuju od Tomáše, od dalšího kamaráda, od pana psychologa a od paní učitelky ve škole.*

Respondenti se vyjádřili, že emoční opora je pro ně v zařízení na velmi dobré úrovni. Všechny děti dostávají očekávající oporu. V opačném případě tedy při nedostatečné očekávající opoře se Jitka vyjádřila: *Já si když tak pomůžu sama.* Děti z rodin, kde se jim rodiče příliš nevěnují, se musí umět postarat sami o sebe a často i o mladší sourozence. Tím pádem věta, já si pomůžu sama, není neobvyklá.

Děti mi vypověděly, že chodí pravidelně na skupinovou terapii. V zařízení danou terapii nazývají: Kolečko. Cílem Kolečka je říci, co se dětem za uběhlý týden povedlo či nepovedlo a následně společně zhodnotit jejich chování v zařízení či ve škole. Případně se může otevřít nějaký problém, který zažívá někdo z dětí, a následně všichni navrhnou společné řešení.

V jistých případech může dojít k selhání emoční opory. Např. vychovatel poskytne dítěti jiný druh sociální opory, než by bylo potřeba, mluvíme tedy o neočekávané sociální opoře. Dítěti se pomoc nemusí líbit. V návaznosti na to může mít potřebu ventilovat svoje pocity. V rozhovorech se ukázalo, že každý respondent ventiluje svoje pocity různě. Jitka při zlosti nebo smutku brečí a naopak, když má radost, tak se směje a dělá opičky. Karel, když má zlost, tak nadává a mlátí do něčeho.

Chlapec používá aktivní agresi jako techniku k vyrovnání se s náročnými životními situacemi. Naopak Klára projevuje zlost či smutek pasivní agresí. Důsledkem pasivní agrese mohou být psychogenní somatické změny. U děvčete se konkrétně pasivní agrese projevuje zhoršením lupénky a navíc i sebepoškozováním, které u děvčete bylo jednu dobu natolik závažné, že ředitelka zařízení byla nucena rozhodnout o hospitalizaci dívky na dětské psychiatrické oddělení.

5.4 Informační opora

Informační oporou máme na mysli zprostředkování rad či informací, ale také poskytnutí důležitých informací a poznatků, které umožní lidem vyrovnání se s náročnou životní situací.

V zařízení jako je ZDVOP je velmi důležité, aby dětem byly předkládány pravdivé informace o jejich pobytu. Délka pobytu je vždy stanovena určitým termínem a děti by měly vědět, kdyby mohly předpokládat, že ze zařízení odjedou. I přesto může nastat situace, kdy sociální pracovnice neví, jak se celá situace v rodině dítěte vyvine. V těchto případech se v zařízení čeká na pravdivé informace, které by se dětem mohli předložit. Tato situace nastala u Jitky, což svědčí o jejím třetím pobytu ve ZDVOP.

Začátek celého rozhovoru jsem začala otázkou, zda děti vědí, z jakého důvodu se dostaly do ZDVOP. Všichni respondenti znali příčinu svého pobytu. Tomáš uvedl: *Dostal jsem se sem, kvůli rodičům. Měl jsem problémy a měl jsem problémy se školou.* Když byl chlapec doma, chodil často za školu, což bylo následně i důvodem k opakování ročníku. Matka nebyla schopná pohlídat chlapcovo záškoláctví, což byl jeden z důvodů, proč byl chlapec umístěn do ZDVOP. Nyní Tomáš ve škole prospívá. Klára na otázku odpověděla, že se do zařízení dostala kvůli mámě. Dívka sama požádala sociální pracovníci o umístění do ZDVOP. Dívku tato otázka rozesmutnila. Karel popsal jako důvod umístění do zařízení: *Mamka se rozešla s tátou, a tak.* Na chlapci bylo vidět, že se mu o jeho důvodu umístění nechce povídat. Naopak Jitka je se svojí situací zcela vyrovnaná, její odpověď zněla: *Je to kvůli tomu, že můj táta je alkoholik a mamka se o mě nestará.* Zcela racionálně přijala celou situaci i formu pobytu ve ZDVOP a chápe ho jako jedno z těch lepších řešení.

Veškerý personál v zařízení se snaží s klidem a rozvahou odpovědět na různé i záludné otázky dětí. Jitka po zjištění, že její otec je v protialkoholní léčbě, se zeptala sociální pracovnice ve ZDVOP, co by pro otce mohla udělat. Pracovnice jí vše

vysvětlila a dohodly se společně na tom, že otci může každý druhý den volat do léčebny, aby ho podpořila v léčbě. Díky těmto informacím děvče pochopilo vážnost situace a snažilo se otce opravdu podporovat. V současné době je otec po léčbě a zatím se alkoholu nenapil. Díky informační opoře si dcera vyzkoušela sama emoční oporu, kterou zvládla a vidí výsledek ve formě úspěchu.

5.5 Zpětná vazba

Zpětná vazba má celkově zhodnotit sociální oporu z pohledu dětí, jedná se o zamyšlení nad jejich pobytem, co jim zařízení dalo a jak je ovlivnilo. Smyslem položených otázek v této kategorii bylo, aby se respondenti zamysleli nad tím, jak se do zařízení dostali a co vše prožili ve ZDVOP. Následně si mohli sami zhodnotit, co přínosného si odnesou do jejich samostatného života.

Na otázku, zda si děti myslí, že je pobyt ovlivnil. Všichni respondenti odpověděli kladně. Tomáš odpověděl: *Já nevím. Vlastně jo, změnil jsem se v chování a ve škole je to lepší.* Chlapec si je vědom, že to co dělal doma, nebylo správné. Jeho časté absence ve škole a následně drobné krádeže se promítli na jeho chování, ať už doma či ve škole. Jeho chování se díky novému prostředí ve ZDVOP zcela změnilo. Do zařízení se Tomáš skvěle adaptoval. I přesto se dopustil společně s kamarádem jednoho prohřešku a to okradení řidiče autobusu. Po vyšetřování policií se přišlo na to, že strůjcem celé akce byl právě jeho kamarád.

Jitka souhlasila s tím, že jí pobyt v zařízení ovlivnil, ale nedokázala zprvu říci v čem: *Já nevím, ale jako pořád mě ovlivňuje v tom, že se mám pořád učit a učit a učit. – Jako je to dobře, ale něco mi třeba nejde v tom učení. Já za to fakt nemůžu, když mi to fakt nejde a nechápu to. Ale je to dobře, že mě takto ovlivňuje, že jo.* Děvče nebylo zvyklé z rodiny se příliš učit. V zařízení se pravidelně kontrolují žákovské knížky a pracovníci se snaží motivovat děti k lepším výkonům, což se některým dětem příliš nelíbí. Klára odpověděla: *Asi jo, naučila jsem se líčit, rozmluvila jsem se tady, začala jsem nosit lepší oblečení, každý den si měním ponožky a přibrála jsem.* Když děvče přijelo poprvé do zařízení, tak bylo velmi hubené a zakřiknuté. Klára se na sebe snažila, co nejméně upozornit. Dnes je to slečna, která získala větší sebedůvěru, na první pohled se chová jako její vrstevnice, avšak musí brát pravidelně léky předepsané od psychiatra. Následkem léků ztloustla, s čímž má momentálně největší problém.

Všichni respondenti hodnotí pobyt jako prospěšný, vyjadřují se, že jim přinesl něco pozitivního. Tomáš odpověděl: *No pozitivního. Já si myslím, že jo. – Já nevím, třeba že jsem mohl chodit na fotbal. Požádat, že chci hrát fotbal. No a ostatní kroužky, že jo. Hudební a fotbal. To bylo dobrý, za to jsem byl rád, no.* O chlapce se doma příliš matka nestarala, proto dokázal ocenit, že ho někdo vede pravidelně k fotbalu, jenž má rád. Pozitivní emoce v něm vybudoval i učitel tělocviku, který v něm podporuje sportovní talent. Obě dívky zareagovaly stejně. Jsou rády, že se v zařízení poznaly. Navzájem se podporují a snaží se společně projít těžkými chvílemi.

Poslední otázku jsem položila tak, abychom se s respondenty příjemně rozloučili, a odcházeli s úsměvem. Položená otázka zněla: *Vybavíš si nějakou milou vzpomínku, co jsi tady zažila?* Jitka odpověděla: *Tak s Klárou zažívám pořád nějaký vzpomínky nebo prostě blbosti. Nevím, tak hodně věcí se tady stalo dobrých, fakt hodně. Já už si ani nemůžu vzpomenout. Tady jsem měla prvního kluka, se kterým jsem chodila. No a nevím hodně věcí, ale už přesně nevím další.* Klára naopak odpověděla: *S Jitkou jsme zažily různé hezké chvílky.* Tomáš řekl, že toho bylo mnoho: *To nevím, čím mám začít. No tak já myslím, že dobrá vzpomínka je, když jsme jeli s panem vychovatelem sami do města od rána a přijeli jsme odpoledne. Byli jsme vlastně sami, že jo. A další já nevím třeba, když jsme jeli s kamarádem sami do města. Tady jsme se domluvili, že pojedeme do města, tak jsme jeli. To bylo taky dobrý, no. No ono je toho hodně, že jo.* Nezapomenutelnou vzpomínkou pro Karla bylo, že v zařízení chodil se dvěma dívkami.

5.6 Sociální síť

Sociální síť vychází z obrazové metody dle J. Křivohlavého, která již byla popsána v kapitole 4.4 Metody výzkumu. Tato metoda jménem Pavouk se snaží zachytit soubor sociálních vztahů mezi jednotlivcem a okolím.

Kvalitní sociální vztahy mohou poskytnout pozitivní hodnocení reality, zdroj identity nebo sebeuplatnění, mohou také přispět v životě člověka k duševnímu zdraví. Proto můžeme konstatovat, že sociální opora přispívá k dobrému zdravotnímu stavu.

Každé dítě má různou šířku sociální sítě. Pro některé jedince je důležité, aby měl hodně kamarádů, a všechny členy rodiny považuje za důležité, naopak jiným dětem stačí zahrnout do sociální sítě jen pár kamarádů a rodiče. Děti ve ZDVOP mají velmi často omezené možnosti vidět a komunikovat se svými rodiči či kamarády. Důvodem může být nezáměr rodiče či zákaz kontaktu rodiče s dítětem, což je vždy odůvodněné

např. soudní zákaz. Podobný scénář mají kontakty s kamarády. Děti ze ZDVOP povětšinou své kontakty z dřívějšího ztrácejí. Důvodem bývá vzdálenost a diferenciací od bývalých kamarádů. Naopak v samotném zařízení se vytváří nová přátelství. Veškeré tyto faktory se projevují v sociální síti dítěte.

Všichni respondenti, kteří byli osloveni, jsou podobně staří. I přesto jsem mezi nimi zaznamenala značné rozdíly v jednání i chování. Jedním z důvodů bude různé pohlaví. Sociální síť dívek je širší než u chlapců. Pro dívky je 7-8 osob natolik důležitých, že jim mohou důvěřovat. Chlapci naopak uvedli velmi malý počet osob (2-4 osoby), kterým mohou věřit.

První hodnocený obrázek patřil Jitce. Při první fázi okolo svého panáčka, který byl daný, Jitka nakreslila sedm dalších postaviček, ke kterým měla v tu dobu největší důvěru. Dle jejích slov jí dokázaly pomoci v těžkostech. Postavičky jsou rovnoměrně rozvrstvené kolem panáčka Já, dokonce se všechny usmívají. Po bližším zkoumání a krátkém rozhovoru s respondentkou jsem zjistila, že 2 postavičky pochází z rodiny, 3 postavičky ze ZDVOP a 2 postavičky ze školy, kam respondentka nyní dochází. Jitka nakreslila do pravého dolního rohu tatínka, který je pro ni nejdůležitější, napsala mu pět bodů. Bratra nakreslila nahoru doprostřed, jehož sociální oporu ohodnotila čtyřmi body. Na obrázek dále nakreslila 3 kamarádky, dvě kamarádky ze třídy, které jsou zakreslené v levém horním rohu a dolním rohu, jež ohodnotila pěti body. Třetí kamarádka pochází ze ZDVOP a je zakreslena uprostřed napravo a ohodnocena pěti body. Dále se na obrázku nachází dvě pracovnice ze ZDVOP, které jsou ohodnoceny čtyřmi body. Po třech měsících měla respondentka možnost upravit daný obrázek, kdo je jí největší oporou s tím, že nesmí škrtat, ale postavičky, které jí nejsou oporou, uvede do závorky a může přikreslit postavičku, která jí teď podporuje. Jitka přikreslila postavičku do pravého horního rohu, již označila jako tetu s pěti body a nakonec dala do závorky jednu z kamarádek ze školy. Jinak všechny ostatní postavičky nechala tak, jak byly.

Rozestup tří měsíců ukazuje, že se změnila situace v rodině a nově se o dívku zajímá teta, která je pro ni nyní velmi důležitá. Naopak kamarádka z dolního levého rohu pro Jitku už není důležitá a nevěří jí. Zbylé postavičky se nijak nezměnily. Tedy můžeme konstatovat, že Jitčina sociální opora je celkem stabilní, vzhledem k jejímu věku se podobně rozložený obrázek dal očekávat.

Druhý obrázek v příloze patří Karlovi. Při první fázi kreslení respondent namaloval tři postavičky kolem svého panáčka uprostřed. Všechny pojmenoval jmény dětí ze ZDVOP. V tu dobu pro něho byli kamarádi nejdůležitější. Po třech měsících

obrázek změnil tak, že dívka, která ze ZDVOP odjela, už pro něho nebyla kamarádkou a dal ji do závorčky a přikreslil novou postavičku. Označil chlapce, který se nově dostal do ZDVOP. Z daného obrázku vyplývá, že jsou pro Karla nejdůležitější kamarádi, avšak jen ti ze ZDVOP. Bohužel tito kamarádi pro něho nemohou být do budoucna stabilní sociální oporou, protože kdokoliv z nich může během chvíle odjet ze zařízení. Karel jako jediný nezakreslil do obrázku nikoho z personálu ani z rodiny. Může to být protest proti všem dospělým, kteří mu ublížili, a on se bojí navázat na nové lidi, proto si vybírá kamarády svého věku, u nichž jsou běžné pomíjivé vztahy.

Třetí obrázek v příloze náleží Kláře. Při první fázi kreslení respondentka namalovala šest postaviček, které jsou kolem panáčka rovnoměrně rozvrstvené. Dvě postavičky jsou členové rodiny a čtyři další postavičky jsou pracovníci ZDVOP. Táta dívka nakreslila blízko sebe napravo, jeho výraz v tváři vypovídá o tom, že je nešťastný. Klára přiřadila otci jeden bod. Sestru dívka nakreslila do levého horního rohu s neutrálním výrazem a napsala jí také jeden bod. Zbylé postavičky patří zaměstnancům zařízení a její nejlepší kamarádce ze ZDVOP. Kamarádku Kláru děvče nakreslilo do levého rohu s velkým úsměvem. Postavička Jitky je velká oproti ostatním a přiřadila jí pět bodů, což znamená, že Jitka pro Kláru velmi důležitou osobou. Uprostřed dole děvče nakreslilo vychovatelku ze ZDVOP, též s úsměvem. Postavička je ze všech největší a ohodnocená pěti body, což znamená, že Klára této vychovatelce velmi důvěřuje. V pravém dolním rohu Klára nakreslila hlavní vychovatelku se čtyřmi body. Uprostřed nahoře nakreslila paní ředitelku, též se čtyřmi body. Tyto tři dospělí ze ZDVOP měli víc bodů než rodiče, což vypovídalo o špatné rodinné situaci. Po třech měsících dostala Klára do rukou obrázek, jenž namalovala, měla možnost přikreslit či nějak pozměnit daný obrázek. Rozhodla se, že u postavičky táta přepíše body z jednoho na pět. Dále přikreslila matku na levou stranu, avšak dosti daleko od sebe a s jedním bodem. Děvče si moc přeje vrátit se domů, proto pozměnila důležitost v počtu bodů u táty a přikreslila do obrázku matku, již ohodnotila pouze jedním bodem. Čímž říká, že se jí bojí, ale chce se zkusit vrátit domů.

Čtvrtý obrázek od Tomáše obsahuje pouze dvě postavičky. Jedním z nich je vychovatel ZDOVP a Tomášův kamarád. Daný obrázek nakreslil v březnu a po třech měsících na něm nechtěl nic měnit. Obě postavičky zaujímají stejné postavení (vedle panáčka Já) a obsahují i stejný počet bodů. Otázkou je proč, chlapec nepřikreslil nikoho z jeho rodinných příslušníků. Dle osobní anamnézy Tomáš s rodiči vycházel dobře. Dokonce matka se za chlapcem přijela párkrát podívat, i přesto nemá v rodinu žádnou

důvěru. V rozhovorech se ukázalo, že mají děti pocit dostačující emocionální opory, která jim je v zařízení poskytována. Ať už z pohledu vychovatelů či kvalifikovaného odborníka – psychologa. Tomáš nemá příliš důvěru k ostatním lidem a v nitru je velmi uzavřený.

6 Diskuse

V této části práce je mým záměrem představit zjištění získaná výzkumem s respondenty v kontextu teoretických poznatků, které jsou zastoupeny v teoretické části a tím zodpovědět dílčí výzkumné otázky a hlavní výzkumnou otázku, která byla stanovena v úvodu této práce.

Způsoby chování a schopnosti komunikace okolí s dětmi ve ZDVOP souvisí s první kategorií 5.1 Interakce s okolím, kterou se výzkum zabýval. DVO1: *Jakým způsobem se vyvíjela interakce mezi dětmi ve ZDVOP a jejich okolím?* Hlavní myšlenkou sociální opory je pomoc postiženému člověku zdat zátěžovou situaci a ochránit ho před jejími následky (Mareš, 2003, s. 162). Tuto pomoc poskytly sociální pracovníce dětí, jenž daly návrh k soudu o nařízení ústavní výchovy. Sociální pracovníce vyhodnotily nepříznivou situaci v rodině a jako jediné účelné řešení se jim zdálo, odebrat dítě z rodiny a umístit ho do ZDVOP. Vstoupí-li člověk do jakékoliv interakce, stává se i jejím nositelem. Během interakce dochází ke komunikaci, což je výsledkem psychické kvality. Tedy emocionální stavy vypovídaly o smutku, či studu, které děti pociťovaly. Tyto emoce si povětšinou nesly z rodiny.

S přihlédnutím k rozhovorům můžeme konstatovat, že se respondenti dobře adaptovali do kolektivu dětí. S pracovníky si děti dokázaly vytvořit velmi blízké a přátelské vztahy. Nejvýznamnější skupinou k utváření vztahů by měla být rodina. Avšak ne v každé rodině se podaří poskytnout žádoucí rodinné vztahy. Dané zařízení se snaží nahradit rodinnou péčí po stanovenou dobu soudem. Dle odpovědí respondentů je tato snaha oceňována a je pro děti velmi důležitá. Ve zprávě sociální pracovníce k soudu jedna z respondentek uvedla, že má dva domovy jeden ve ZDVOP a druhý s otcem, kterého však vídá pouze o víkendech a při telefonických kontaktech. Při kontaktu s rodiči se pracovníci zařízení snaží, vyjít vstříc rodičům tak, aby byl dodržen hlavně zájem dítěte, který je na prvním místě.

Vztahy mezi respondenty a okolím se zabývala kategorie 5.2 Opora poskytovaná sociálním společenstvím, která odpovídala na DVO2: *K jakým změnám došlo ve vztazích dětí s jejich okolím?* Opora poskytovaná společenstvím může vyvolávat pocit sounáležitosti a začlenění, jestliže je poskytovaná opora správně vedena může u jedince navodit kladné emoce, což mu umožní se odpoutat od zátěže (Mareš, 2002, s. 38). ZDVOP je určité společenství, kde se děti cítí bezpečně a mohou pociťovat jisté zázemí,

kteří doma většina z nich neměla. Přicházející děti vidí, že v podobné životní situaci nejsou sami, ale jejich více, což pozitivně podporuje jejich sebevědomí a kladné emoce. Respondenti obecně uvedli, že jejich vztah ke kamarádům se změnil, protože se nevidají tolik jako dříve. I přesto se občas kontaktují přes rozšířenou elektronickou sociální síť. Celkově hodnotím, že vztahy rodičů a dětí se v důsledku pobytu ve ZDVOP zásadně nezměnily. Myslím si, že dle rozhovorů se rodiče ke svým dětem chovali stejně, ať byly děti doma či ve ZDVOP. Někteří respondenti nemají žádné zprávy o svých rodičích déle, jak půl roku, čímž leckdy dá vysvětlit jejich agresivita.

Vztahy úzce souvisí se zdroji a poskytováním emoční opory, která je součástí kategorie 5.3 Emoční opora, jenž využívali respondenti během zvládání náročných životních situací. Tato kategorie si pokládá DVO3: *Jakou emoční oporu poskytovalo dětem jejich okolí?* Emocionální opora je poskytována lidmi v blízkém okolí, tedy nejčastěji odbornými pracovníky ZDVOP. Příjemci bývá poskytována ujišťující opora o úctě a důležitosti člověka. Tato opora může probíhat mezi osobami, které spolu mají důvěrný vztah. Při správném poskytnutí sociální opory, by měl být posun ke změně v jedincově hodnocení míry svého ohrožení událostmi. Emoční opora by měla posílit sebedůvěru a snížit úzkost a depresi. Dále by měla motivovat ke zvládání náročných životních situací (Mareše, 2002, s. 38). Respondenti v rozhovoru uvedli, že mají někoho ze ZDVOP, který jim poskytuje emoční oporu. Každý respondent má alespoň jednoho pracovníka (vychoovatele, vychovatelku, psychologa, ředitelku), komu může svěřit své trápení, tajemství či radost. Respondenti se shodli, že veškerá emoční opora, která je poskytována v zařízení, je na dobré úrovni.

V rámci čtvrté podkapitoly 5.4 Informační opora jsem se zabývala informovaností dětí v souvislosti s jejich pobytem ve ZDVOP. Odpovídala jsem na DVO4: *Jakou informační oporu poskytovalo dětem jejich okolí?* Informační opora poskytuje jedinci informace, rady a doporučení, které jsou mu nápomocny v tíživé situaci, ve které se nachází. Poskytovatel touto oporou může nasměrovat jedince k důležitým zdrojům informací a napomoci tak předcházet náročným životním situacím (Mareš, 2002, s. 38). Pro děti ve ZDVOP je velmi důležité podávání pravdivých informací o jejich pobytu. Pokud děti mají představu, jak dlouho budou v zařízení, lépe se přizpůsobí chodu zařízení a tím snáze se začlení do kolektivu. Z rozhovoru jsem se dověděla, že respondenti znali hlavní důvod jejich umístění do zařízení. K mému překvapení děti neměly velký problém mluvit o jejich důvodu k umístění.

Součástí páté podkapitoly je 5.5 Zpětná vazba, která se zabývá zkušenostmi dětí ze zařízení. DVO5: *Jakým způsobem ovlivnil děti pobyt ve ZDVOP? Zpětná vazba neboli opora potvrzením platnosti. Tato opora ukazuje poskytovateli vhodnost případně nevhodnost jeho chování. Pokud je opora poskytována správně, je u jedince snížen pocit, že je mimo normu a současně mu umožňuje srovnání, které na něj působí.* (Mareš, 2002, s. 38) V rozhovorech respondenti uvedli, že jim prospěl pobyt ve ZDVOP, protože se začali pečlivě připravovat do školy. K tomu nebyli doma motivováni ani vybízeni. V zařízení za dobré známky dostávají různé odměny. Pracovníci se snaží dětem předat pozitivní vztah ke škole a ukázat jim její důležitost. Dále byly v rozhovorech zmíněny kladné vztahy mezi dětmi ve ZDVOP, vzájemně k sobě mají velmi blízko.

Poslední šestá podkapitola se zabývala 5.6 Sociální sítí respondentů. DVO6: *Jaká je sociální síť dětí ve ZDVOP? Každý jedinec má vlastní osobní síť kontaktů, kterou tvoří vztahy jednotlivce k druhým osobám a institucím v jeho sociálním okolí.* (Mareš, 2002, s. 279) Ve výzkumech o sociální síti uvádí J. Mareš, že pro děti na základní škole jsou nejdůležitější kamarádi a následně rodiče, nejčastěji byla uváděna matka. Podobné výsledky vyšly i u dětí ze ZDVOP, ale v sociální síti rodiče nahrazovali často vychovatelé a zdravotní sestry. U dvou dívek se objevili i rodiče, nicméně jedna z nich jim dala velmi nízký počet bodů. Ukazuje se, že pracovníci daného zařízení mají status vychovatele či zdravotní sestry, ale dokáží obsáhnout i další funkce, ať už se jedná o autoritativní, rodičovskou či přátelskou. Daná metoda také ukázala, že rozdíl tří měsíců může změnit celý postoj respondentů. Dívky po třech měsících lehce změnilly jejich obrázek, dokreslily do něj někoho z rodiny v naději, že se jejich situace do budoucna zlepší. V obrazové metodě označili respondenti také své kamarády, to je v jejich věku zcela běžné a velmi důležité. V době puberty se děti odvrací od rodičů a hledají nové podněty u kamarádů a vrstevníků. Tento krok je v jejich věku velmi důležitý a slouží k postupnému osamostatňování.

Hlavní výzkumná otázka této práce se ptala na to, jak vnímají dětské klienti zdroje sociální opory? Teoretické poznatky a prezentované výsledky poukazují na to, že sociální opora má značný význam pro všechny děti, obzvláště ty, které jsou z důvodu náročné životní situace umístěny do ZDVOP. Pro tyto děti je nejdůležitější emoční opora, ale i ostatní druhy sociální opory, kterou získávají od pracovníků zařízení i od svých přátel, případně rodiny pokud figuruje v jejich životě. Velkým překvapením pro mě byly výsledky, které ukazují na to, že pro respondenty jsou velmi důležití pracovníci

ZDVOP. Konkrétně pro Kláru a Tomáše jsou pracovníci dokonce důležitější než vlastní rodiče. Důvodem je skutečnost, že Klára se do ZDVOP dostala na svoji žádost. Téměř po všech návštěvách se Klára vrací zpět do zařízení od rodičů ve špatném psychickém stavu a důkazem toho je i obrazová metoda, kde děvče přisoudilo pracovníkům zařízení vyšší počet bodů než svým rodičům. Tomáš naopak o svých rodičích ve ZDVOP vůbec nemluví. Stejně tak se i tato situace projevila v obrazové metodě, kde chlapec nevyobrazil vůbec nikoho z rodinných příslušníků, pouze pracovníka zařízení a Tomášova kamaráda. Myslím si, že v těchto dvou případech mohou děti přisuzovat některým pracovníkům dočasné role tzv. náhradních rodičů, jelikož od biologických rodičů se jim nedostává dostatečné lásky a porozumění, proto si hledají osoby, který jim nahradí pocit chybějícího či nefungujícího rodiče.

Z rozhovorů a obrazové metody u respondentů vyplynulo, že mezi zdroje sociální opory patří: rodinní příslušníci, vychovatelé či zdravotní sestřičky, kamarádi či jiná dospělá osoba, která je respondentovi blízká. Při porovnání výzkumů J. Mareše, které se věnují sociální opoře dospívajícím většinové společnosti, uvádějí jako hlavní zdroje sociální opory: rodiče (a to nejčastěji matku) a kamarády. Zde je markantní rozdíl od respondentů tohoto šetření, protože nikdo z dětí neuvedl matku jako zdroj sociální opory v obrazové metodě. Objevila se pouze na obrázku Kláry z důvodu, že chce vyhovět otci a přijet na delší dobu domů, což byl skutečný důvod, proč ji zakreslila do obrázku. Navíc ji obodovala pouze jedním bodem.

Pracovníci zařízení neposkytují pouze emocionální oporu, která je pro děti ve ZDVOP velmi důležitá, ale snaží se poskytnout všechny druhy sociální opory, máme na mysli tedy informační (konzultace během přípravy do školy) a instrumentální oporu (kapesné), oporu poskytovanou společenstvím (kolektivní hry) a v závěru také oporu potvrzením platnosti, která probíhá mezi dětmi v daném společenství. Dle mého názoru, kamarádi ani většina rodičů dětí ze ZDVOP nedokáží poskytnout tyto všechny druhy sociální opory, které jsou předpokladem ke zdravému rozvoji jejich duševního i mentálního zdraví, ale také celé osobnosti jedince.

Zde bych ještě chtěla poukázat na pozitivní vliv zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Tento malý výzkumný vzorek poukazuje na to, že i tato zařízení mohou mít svůj velký význam pro děti, které v nich vyrůstají. Při případném rušení těchto zařízení by se mělo myslet i na tyto pozitivní vlivy, která zařízení rozhodně přinášejí.

ZÁVĚR

V této diplomové práci byla věnována pozornost dětem, které se vlivem náročných životních situací dostaly do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Toto téma bylo zpracováno z pohledu teoretických hledisek, ale také byl realizován výzkum z hlediska souboru respondentů, které se nacházejí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

První kapitoly vycházely z teoretických hledisek. První až třetí kapitole patřila témata týkající se sociální opory, dospívání a náročných životních situací. U těchto kapitol jsem se snažila popsat základní charakteristiku daných námětů a propojovat je s hlavním tématem, což byla sociální opora.

V následujících kapitolách bylo popsáno výzkumné šetření. Provedené kvalitativní výzkumného šetření je zaměřeno na zjištění, Jak vnímají dětští klienti zdroje sociální opory? Z výše zmíněných poznatků, které jsem získala ve výzkumu, je možno říci že sociální opora u dětí je velmi významná pro správný duševní a zdravý vývoj jedince, ale také celé jeho osobnosti. Do zařízení jsou přijímány různé děti, které si prošly různorodými náročnými životními situacemi.

Výzkumné šetření se zabývalo u respondentů šesti druhy námětů. Jednalo se o interakci s prostředím, oporu poskytovanou společenstvím, emoční oporu u dětí, informační oporu, oporu potvrzením platnosti (zpětná vazba) a sociální síť respondentů. Pro všechny děti jsou velmi důležité jejich zdroje sociální opory. Ve výzkumném šetření se ukázalo, že mezi nejdůležitější zdroje sociální opory pro naše respondenty patří: rodinný příslušník, zaměstnanec zařízení, kamarád – kamarádka, případně jiná dospělá osoba, která je respondentovi blízká. Každý respondent přikládal různou důležitost svým zdrojům sociální opory. V odborné literatuře jsou uváděny výzkumy, které se věnují sociální opoře dospívajícím většinové společnosti, kde uvádějí jako hlavní zdroje sociální opory: rodiče (a to nejčastěji matku) a následně kamarády. Zde je markantní rozdíl od respondentů tohoto šetření, protože nikdo z respondentů nevedl matku jako zdroj sociální opory v první fázi obrazové metody. Na místo matky se dostal otec, zaměstnanec ZDVOP či kamarád.

Nakonec bych chtěla zhodnotit výsledky spojené s výzkumným šetřením. Myslím si, že velkým pozitivem v průběhu výzkumu byla moje zkušenost se zařízením pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Po většinou se tato skutečnost ukazovala jako výhoda. Pracovníci zařízení (počínaje od ředitelky po řadové zaměstnance) mi vyšli

vstříc se vším, v čem jsem se na ně obrátila. Nakonec i respondenti byli velmi sdílní a otevření při rozhovoru i při obrazové metodě. Myslím si, že kdyby přišel za respondenty cizí výzkumník, nejspíš by se toho tolik nedozvěděl o jejich soukromí. Velkou výhodou mi byla znalost celé rodinné situace u dětí, stačilo mi jednou nahlídnout do spisu dětí a nemusela jsem se k dokumentům vracet.

Cílem této práce bylo popsat a analyzovat sociální oporu jako součást péče o klienta v zařízení a zjistit, jak je u dětských klientů sycena potřeba sociální opory. Popis sociální opory je uveden v první kapitole a následná analýza sociální opory je popsána v interpretaci získaných dat a v diskusi. Výsledky ukazují na to, že klienti jsou s poskytovanou sociální oporou spokojeni. Hlavní výzkumná otázka se ptala na otázku: Jak vnímají dětští klienti zdroje sociální opory? Vyhodnocení poskytlo neočekávanou odpověď a to v podobě velmi kladných referencí na pracovníky zařízení. V obrazové metodě se ukazuje, že pro dvě děti jsou zaměstnanci důležitější než rodiče.

Práce je určena pracovníkům ústavních zařízení, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, sociálním pracovníkům, pěstounům a všem těm, kteří nějak pečují o děti. Díky této diplomové práci by si mohli pracovníci, kteří pracují s dětmi či jinak ovlivňují jejich život, uvědomit, jak je jejich práce důležitá. Z tohoto důvodu by měli všichni tito pracovníci vykonávat svoji práci svědomitě, zodpovědně, profesionálně a obětavě se starat o blaho dětí. Protože případné neposkytnutí pomoci v potřebné chvíli může mít katastrofický scénář pro slabšího jedince po dobu jeho celého života.

Další směřování tématu by se mohlo vyvíjet cestou k pěstounské péči. Důvodem je současný trend umisťování dětí do pěti let do pěstounské péče na přechodnou dobu. Do budoucna se plánuje umisťování i starších dětí do pěstounské péče na přechodnou dobu. Tím pádem zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc budou pomalu přicházet o klienty, pokud nedojde k zákonné úpravě. Potencionálně ke zkoumání by tedy mohla být sociální opora u dětí, které jsou umístěné v přechodné pěstounské péči.

Seznam použité literatury

1. BAŠTECKÁ, Bohumila a kol. *Psychosociální krizová spolupráce: psychoanalytický přístup*. Praha: Grada, 2013, 320 s. ISBN 978-80-247-4195-6.
2. BAŠTECKÁ, Bohumila a kol. *Terénní krizová práce: psychosociální intervenční týmy*. Praha: Grada, 2007, 299 s. ISBN 80-247-0708-X.
3. BAŠTECKÁ, Bohumila. *Psychologická encyklopedie: aplikovaná psychologie*. Praha: Portál, 2009, 515 s. ISBN 978-807-3674-700.
4. BRISCH, Karl Heinz. *Poruchy vztahové vazby: od teorie k terapii*. Překlad Petr Patočka. Praha: Portál, 2011, 311 s. ISBN 978-80-7367-870-8.
5. ČAČKA, Otto. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno: Jan Šabata, 2000, 377 s. ISBN 80-7239-060-0.
6. ČÁP, Jan a Zdeněk DYTRYCH. *Utváření osobnosti v náročných životních situacích*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968, 118 s.
7. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80-736-7040-2.
8. JEDLIČKA, Richard a kol. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, 2004. 478 s. ISBN 80-7312-038-0.
9. JIŘÍ, Mareš a kol. *Sociální opora u dětí a dospívajících I*. Hradec Králové: Nucleus, 2001, 152 s. ISBN 80-86225-19-4.
10. JIŘÍ, Mareš a kol. *Sociální opora u dětí a dospívajících II*. Hradec Králové: Nucleus, 2002, 152 s. ISBN 80-86225-19-4.
11. JIŘÍ, Mareš a kol. *Sociální opora u dětí a dospívajících III*. Hradec Králové: Nucleus, 2003, 252 s. ISBN 80-86225-47-1.
12. KEBZA, Vladimír. *Psychosociální determinanty zdraví*. Praha: Academia, 2005, 263 s. ISBN 80-200-1308-5.
13. KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Implementace - intervenční postupy sociální opory. *Jaro.krivohlavy.cz* [online]. Praha: Institut pro postgraduální vzdělávání ve zdravotnictví, nevedeno [cit. 2014-03-10]. Dostupné z: http://mujweb.cz/j.krivohlavy/clanky/c_impl.html
14. KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. 2. vyd. Praha: Portál, 2003, 279 s. ISBN 80-7178-774-4.

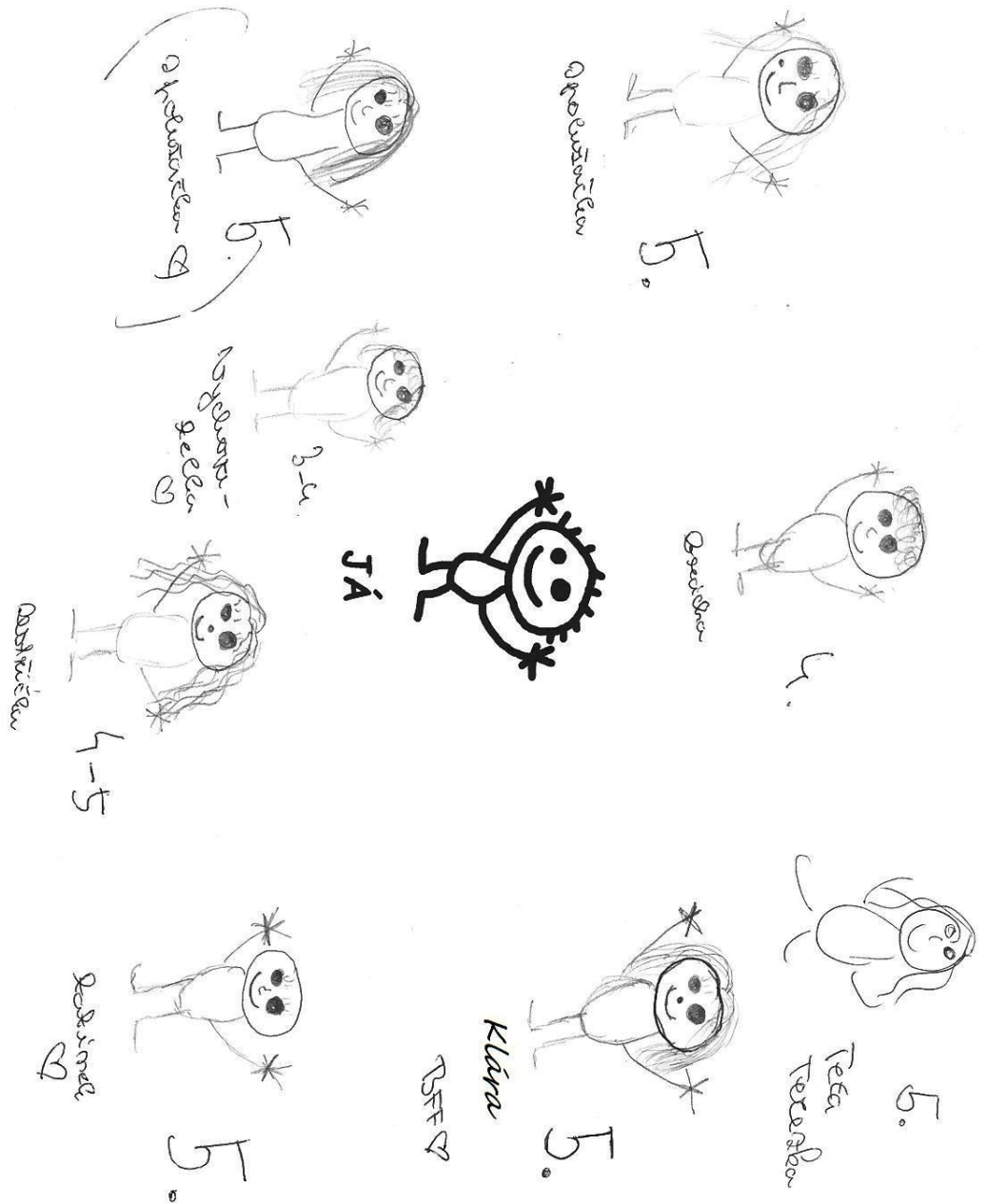
15. KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Jak zvládat stres*. Praha: Grada - Avicenum, 1994, 190 s. ISBN 80-716-9121-6.
16. LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍROVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006, 368 s. ISBN 80-247-1284-9.
17. MAREŠ, Jiří. a kol. *Sociální opora u dětí a dospívajících II*. Hradec Králové: Nucleus, 2002, 188 s. ISBN 80-86225-25-9.
18. MAREŠ, Jiří. *Posttraumatický rozvoj člověka*. Praha: Grada, 2012, 198 s. ISBN 978-80-247-3007-3.
19. MAREŠ, Jiří. *Diagnostika sociální opory u dětí a dospívajících*. Pedagogika [online]. 2002, LII, neuvedeno [cit. 2014-6-27]. Dostupné z: file:///C:/Users/Ji%C5%99ina/Downloads/Pedag_2002_3_02_Diagnostika_267_289.pdf
20. MIKŠÍK, Oldřich. *Psychologická charakteristika osobnosti*. 2. přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2007, 273 s. ISBN 978-80-246-1304-8.
21. NAKONEČNÝ, Milan. *Encyklopedie obecné psychologie*. 2., rozšířené vyd. Praha: Academia, 1998, 437 s. ISBN 80-200-0625-7.
22. NORDQVIST, Christian. What Is Stress? How To Deal With Stress. *Medical News Today* [online]. 2009-04-11, 2013-07-27 [cit. 2014-05-02]. Dostupné z: <http://www.medicalnewstoday.com/articles/145855.php>
23. NOVOTNÁ, Lenka, Miloslava HŘÍCHOVÁ a Jana MIŇHOVÁ. *Vývojová psychologie*. 4. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2012, 84 s. ISBN 978-80-261-0115-4.
24. PAULÍK, Karel. *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada, 2010, 240 s. ISBN 978-802-4729-596.
25. PÖTHE, Peter. *Emoční poruchy v dětství a dospívání: psychoanalytický přístup*. Praha: Grada, 2008, 154 s. ISBN 978-80-247-2131-6.
26. PTÁČEK, Radek a Hana KUŽELOVÁ. *Vývojová psychologie pro sociální práci* [online]. Neuvedeno: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2013, 64 s. [cit. 2014-01-31]. ISBN 978-80-7421-060-0. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/14812/VP_nahled.pdf
27. ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998, 268 s. ISBN 80-859-3148-6.

28. ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998, 268 s. ISBN 80-85931-48-6.
29. ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: vývojová psychologie*. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2006, 390 s. ISBN 80-7367-124-7.
30. SAWICKI, Silvestr, Iva WEDLICHOVÁ a Otakar FLEISCHMANN. *Osobnost jedince a náročné životní situace*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2008, 158 s. ISBN 978-80-7414-068-6.
31. SLEZÁČKOVÁ, Alena. *Průvodce pozitivní psychologií: nové přístupy, aktuální poznatky, praktické aplikace*. Praha: Grada, 2012, 304 s. ISBN 978-80-247-3507-8.
32. SNOPEK, Mojmír a Veronika HUBLOVÁ. Sociální opora a její vztah k životní spokojenosti, sebehodnocení a osobnosti u adolescentů: rodové rozdíly. *Československá psychologie*. Praha: Academia, 2008, roč. 52, č. 5, s. 500-509. ISSN 0009-062X.
33. STRAUSS, Anselm a Juliet CORBINOVÁ. *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie Přel. S. Ježek*. Boskovice: Albert, 1999, 196 s. ISBN 80-858-3460-X.
34. ŠIRŮČEK, Jan, Michaela ŠIRŮČKOVÁ a Petr MACEK. Sociální opora rodičů a vrstevníků a její význam pro rozvoj problémového chování v adolescenci. *Československá psychologie*. Praha: Academia, 2007, roč. 51, č. 5, s. 476-488. ISSN 0009-062X.
35. ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Praha: Portál, 2007, 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
36. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, 467 s. ISBN 80-246-0956-8.
37. VAŠINA, Lubomír a Věra STRNADOVÁ. *Psychologie osobnosti I*. 3. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2009, 299 s. ISBN 978-807-0414-910.
38. VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie = Sociálna psychológia*. Praha: ISV, 1997, 453 s. ISBN 80-858-6620-X.
39. ŽALOUĐÍKOVÁ, Iva. *Změny v psychice a chování u dospívajících ve věku 11-15 let* [online]. Brno: Moravská zemská knihovna, 2013, roč. 27, č. 1, 2013-03-15 [cit. 2014-04-27]. ISSN 1804-4255. Dostupné z: http://duha.mzk.cz/sites/duha.mzk.cz/files/souboryredakce/duha_1-2_2013.pdf

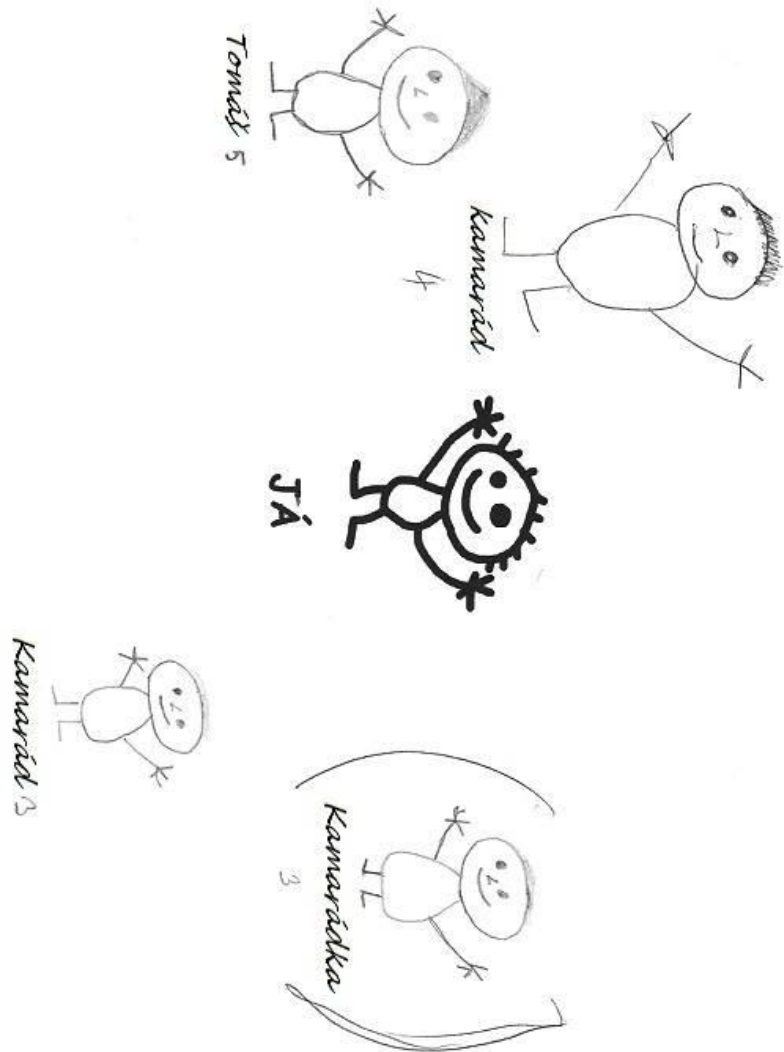
Seznam příloh

Příloha A: Grafická metoda (dle J. Křivohlavého) – Jitka	1
Příloha B: Grafická metoda (dle J. Křivohlavého) – Karel	2
Příloha C: Grafická metoda (dle J. Křivohlavého) – Klára	3
Příloha D: Grafická metoda (dle. Křivohlavého) – Tomáš.....	4
Příloha E: Kasuistika Jitky.....	5
Příloha F: Kasuistika Karla.....	7
Příloha G: Kasuistika Kláry	9
Příloha H: Kasuistika Tomáše	11
Příloha I: Vzorový rozhovor	13

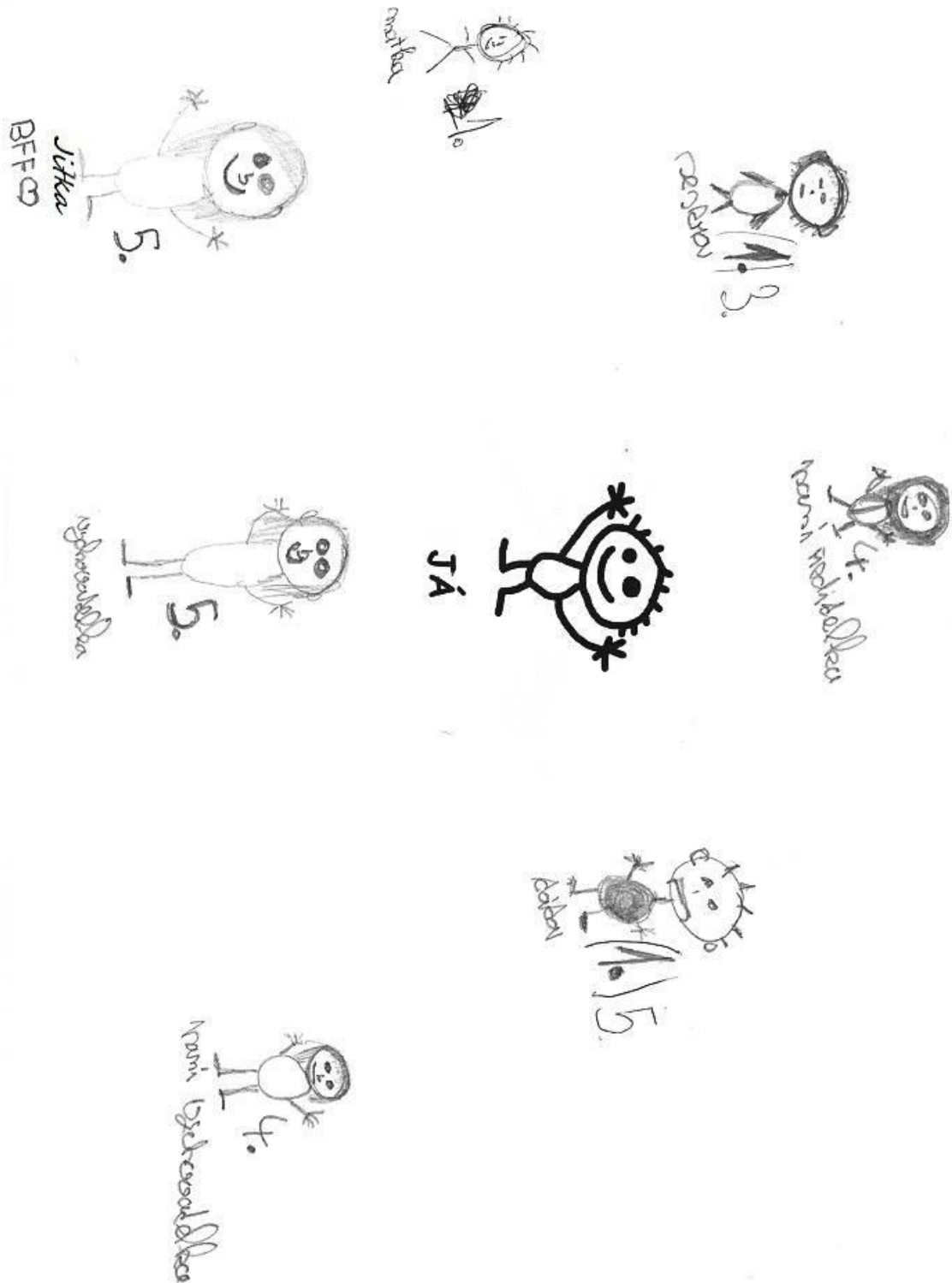
Příloha A: Grafická metoda (dle J. Křivohlavého) – Jitka

Příloha B: Grafická metoda (dle J. Křivohlavého) – Karel

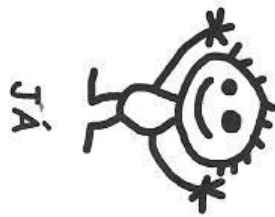
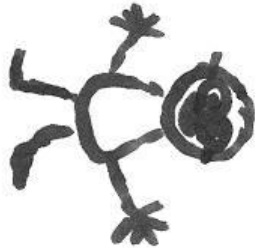

Příloha C: Grafická metoda (dle J. Křivohlavého) – Klára

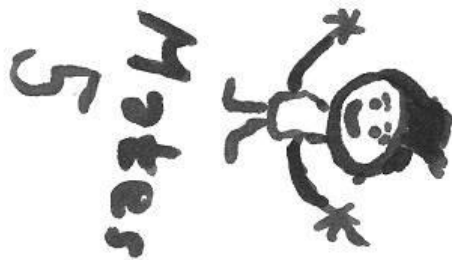

Příloha D: Grafická metoda (dle. Křivohlavého) – Tomáš

Vychovatel
5

JÁ

Mater
5

Příloha E: Kasuistika Jitky

Osobní anamnéza

Jméno: Jitka

Věk: 15 let

Národnost rodičů: otec i matka majoritní

Otec pečlivě zajišťoval zdravotní péči dívky.

Rodinná anamnéza

Jitka pochází z neúplné rodiny. Matka (41 let) v současné době nezvěstná. Otec (49 let) je evidován, jako uchazeč o zaměstnání zároveň pobírá invalidní důchod. Žije v azylovém domě, kam si plánuje vzít i dceru. Jeden sourozenec, starší plnoletý bratr je zaměstnaný jako zedník, žije na ubytovně. Rodina nežije společně. Dívka byla poprvé umístěna do ZDVOP z důvodu špatných bytových podmínek. Druhé a třetí umístění bylo z důvodu alkoholismu u otce.

Ústavní anamnéza

K prvnímu pobytu došlo v květnu roku 2011, kdy otec přišel o bydlení, snažil se situaci řešit azylovým bydlením, ale to bylo řešení jen chvilkové. Otec viděl, že dceři nemůže poskytnout adekvátní bydlení, proto si podal žádost o umístění do ZDVOP po dobu než si najde ubytování. Matka se o dceru dlouhodobě nezajímala. Navíc byla hledaná policií za krádež. Ve ZDVOP se dívka zařadila dobře do kolektivu dětí. Vychovatelé ji hodnotili jako hodnou, milou a ochotnou. Po dobu pobytu se otec snažil o pravidelný kontakt. Bylo vidět, že otec s dcerou mají hezký vztah. Pobyt byl ukončen v srpnu roku 2011, kdy Jitka šla do péče otce.

Důvodem druhého pobytu Jitky ve ZDVOP byl prokázaný alkoholismu u otce. Jeho zájem o dceru byl velký, a proto se šel léčit do protialkoholní léčebny. Pobyt měl být ukončen po třech měsících. Avšak otec předčasně ukončil protialkoholní léčbu. Myslel si, že závislost zvládne sám. Po prokázání, že si otec zařídil vhodné bytové podmínky pro dceru, mu byla svěřena do péče. Pobyt Jitky ve ZDVOP trval od května do srpna v roce 2012.

Třetí pobyt začal v listopadu roku 2012 a nadále pokračuje. V září se vedlo soudní jednání o prodloužení pobytu ve ZDVOP, které bylo následně schváleno. K tomuto soudnímu jednání byla poslána zpráva od sociální pracovnice, psychologa a

speciální pedagožky, v níž všichni doporučují ponechat děvče ve stejném zařízení z důvodu adaptace a nemožnosti umístit děvče do péče otce ani jiných příbuzných.

Jitka by si přála bydlet u otce, s nímž společně mají velmi hezký vztah, ale zároveň říká, že otec ji zklamal, protože má radši alkohol než ji. Od bratra měla informaci, že matka byla po amnestii zproštěna viny, ale při setkání s ním nejevila o syna zájem, z čehož Jitka byla velmi zklamaná. Vychovatelé hodnotí dívku jako hodnou, spolupracující, komunikativní, ale nepořádnou. Ráda se líbí a vyžaduje objetí, velmi často se na sebe snaží upoutat pozornost. Dle psychologa si dokáže vymýšlet příběhy, které nejsou pravda, což vede v dětském kolektivu ke sporům. Střídají se období, kdy by chtěla zůstat v zařízení, a kdy by chtěla být s otcem.

Předpokládaný budoucí vývoj

Tento rok otec ukončil dobrovolné ústavní léčení, které probíhala od září 2013 do ledna 2014. Dvakrát týdně dochází na protialkoholní terapie a užívá antabus. Zatím se mu daří abstinovat, nadále by chtěl vydržet bez alkoholu. Dle zpráv z ledna bydlel na azylovém domě a ucházel se o zaměstnání. Během pobytu Jitka nebyla s matkou vůbec v kontaktu.

Předpokládá se, že v nejbližší době půjde do péče k otci či širší rodiny. Posledních pár měsíců se o ni začala zajímat teta, se kterou jezdí na výlety.

Příloha F: Kasuistika Karla

Osobní anamnéza

Jméno: Karel

Věk 14 let

Národnost rodičů: otec – minoritní, matka – majoritní.

Návštěvy lékařů u Karla nebyly příliš časté.

Rodinná anamnéza

Karel pochází z neúplné rodiny. Matka (31 let) je nezaměstnaná, žije v azylovém domě s přítelem, kde nemůže ubytovat své děti. Otec (33 let) je evidován na úřadu práce, pobírá pouze dávky hmotné nouze. Otec žije různě u příbuzných či kamarádů. Čtyři sourozenci – 2 mladší bratři a 2 mladší sestry. Všechny děti jsou v ústavním zařízení. Rodina nežije společně. Děti byly umístěné do zařízení vyžadující okamžitou pomoc vlivem špatných životních podmínek a z důvodu neodpovídajícího bydlení.

Celá rodinná situace se začala zhoršovat v roce 2006, kdy bylo lékaři zjištěno zanedbávání hygieny a nedodržování lékařských pokynů. Od roku 2012 došlo k pravidelnému dohledu nad dětmi orgánem sociálně-právní ochrany dětí³. V březnu roku 2013 odešla matka ze společné domácnosti, děti zůstaly u otce. V červnu téhož roku byly děti rozhodnutím soudu svěřeny do péče otce. Otec zvládal výchovu, na radu sociálních pracovníků z OSPOD spolupracoval se sociálně aktivizační službou⁴. Zároveň navštěvoval protialkoholní terapie, na podzim roku 2013 došlo ke zhoršení celé situace. Nedodržoval termíny, vyhýbal se sociálním pracovníkům, dětem nezajistil pomůcky do školy a nevyzvedával děti ze školy. Od listopadu 2013 nařídil soud ústavní výchovu v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Rodiče s řešením dané situace souhlasili.

Ústavní anamnéza

Děti do ústavu přivezl otec. V prvních týdnech v ústavním zařízení se ukazuje, že jsou děti dosti vulgární a neshody řeší násilím, ale všechny čtyři děti mají hezký a pevný sourozenecký vztah. Chlapec se často stará o nejmladší sestřičku. Děti jsou v zařízení

³ Orgán sociálně-právní ochrany dětí = OSPOD

⁴ Sociálně aktivizační služba = SAS

dobře adaptované. Děti jsou ochotné a pomáhající. Karel je v nové škole snaživý a líbí se mu tam.

Budoucí vývoj

Otec spolupracuje s pracovníci OSPOD, s terapeuty v protialkoholní poradně i s pracovníky SAS. Vidí se posun k lepšímu. Otec se snaží o upravení poměrů, aby si mohl vzít děti zpět domů.

Příloha G: Kasuistika Kláry

Osobní anamnéza

Jméno: Klára

Věk: 15 let

Národnost rodičů: otec i matka – majoritní.

Návštěvy lékaře u Kláry rodiče zanedbávali.

Rodinná anamnéza

Klára pochází z úplné rodiny. Matka (41 let) pracuje jako dělnice. Její osobnost je svérázná. Otec (51 let) pracuje jako dělník v závodě. Otec je neprůbojný a hodný. Dva sourozenci: starší chlapec má diagnostikovou lehkou mentální retardaci. Mladší sestra má též diagnostikovanou lehkou mentální retardaci, u matky je preferována. Rodina žije společně. Děvče bylo umístěno do ZDVOP na vlastní žádost.

Situace s Klárou řeší OSPOD od dubna 2012. Důvodem je podezření z týrání matkou, na situaci upozornila třídní učitelka dívky. Pro nedostatek důkazů se celý případ odložil. Od té doby v rodině proběhlo sociální šetření – výslech matky, otce i tety. Ti přiznali, že matka na Kláru křičí a je na ni vysazená. Od matky měla zakázáno chodit sama ven, mohla pouze s rodiči. Stav se v rodině nezlepšoval, prokázalo se, že dívka nebyla nikdy u zubaře. Otec dokonce přiznal, že dochází k občasnému týrání ze strany matky, ale též on uznal, že s tím nemůže nic dělat. OSPOD dal podnět na trestné stíhání matky.

V červenci téhož roku se Klára svěřila spolužačce, že by chtěla utéci z domu. Samotné děvče dokonce kontaktovalo OSPOD formou e-mailu o tom, že se doma zhoršuje situace. Přesně popsala, že matka na ni křičí a táhá ji za vlasy. Na tento podnět bylo děvče převezeno do ZDVOP.

Zdravotní anamnéza

U Kláry je diagnostikována lupénka – chronické kožní onemocnění. Po dobu pobytu byla Klára několikrát hospitalizována ve fakultní nemocnici na kožním oddělení. V roce 2013 jsou u děvčete psychiatrickou diagnostikovány poruchy chování a emocí. Začátkem roku 2014 byla hospitalizovaná do dětské psychiatrické nemocnice, odkud přijela zpět do ZDVOP zaléčená antidepresivy.

Ústavní anamnéza

V prvních týdnech ve ZDVOP Klára nechtěla jíst a pít. Pracovníci zařízení ji museli hlídat, aby nedošlo k dehydrataci. Zprvu bylo velmi těžké navázat komunikaci s Klárou během dívčina pobytu v zařízení se sociální pracovníce, psycholog a další pracovníci snažili narovnat vztahy s rodiči, ale to se příliš nevedlo. Postupem času se ukázalo, že dívka je náladově nestabilní, proto docházelo k občasnému sebepoškozování a to především při rozhovoru s matkou nebo tehdy, když se něčeho bála.

V současné době je Klára v dětském kolektivu oblíbená a komunikativní. Dospělým ráda pomáhá a ráda se přijde pomazlit. Ve svém jednání si je nejistá a snadno ovlivnitelná. Ve škole je průměrná. Dostala se na střední odbornou školu.

Předpokládaný budoucí vývoj

Rodiče navštěvují poradnu pro manželství, rodinu a mezilidské vztahy. Otec se snaží, aby Kláru dostal zpět do rodiny, ale z pohledu odborníků je to nepravděpodobné.

Příloha H: Kasuistika Tomáše

Osobní anamnéza

Jméno: Tomáš

Věk: 16 let

Národnost rodičů: otec i matka – minoritní

Návštěvy lékaře rodiče zanedbávali.

Rodinná anamnéza

Tomáš pochází z neúplné rodiny. Matka (35 let) je nezaměstnaná, vedená na úřadu práce. Žije s přítelem v pronajatém bytě. Otec (37 let) nemá řádné zaměstnání jen příležitostně brigády a je vedený na úřadu práce. Bydlí na ubytovně, kde u sebe nemůže mít své děti. Jeden sourozenec: mladší sestra, porucha sluchu. Rodina nežije společně. Chlapec i s jeho sestrou byli umístěny do ZDVOP kvůli špatným bytovým podmínkám.

Situace s Tomášem a jeho sestrou se řeší od roku 2011, kdy bylo vysloveno napomenutí otci a dohled nad dětmi. Fakticky se starala o děti matka. V roce 2012 podali rodiče žádost o rozvod, děti byly svěřeny do péče matky. Ve stejném roce se sešla výchovná komise, protože chlapec měl několik neomluvených absencí ve škole. Matka přislíbila zlepšení, k čemuž nedošlo. Naopak Tomáš byl přistižen, že v obchodě krade. Několik měsíců na to byl navíc vyšetřován policií za krádež železného šrotu. V prosinci 2012 bylo zahájeno řízení o nařízení ústavní výchovy. Důvodem bylo zjištění nedostatečné péče ze strany matky (absence ve škole, zanedbání zdravotní péče u sestry i Tomáše). Matka nesouhlasila s návrhem na umístění do ZDVOP. Otec to viděl, jako jediné možné řešení pro danou situaci. K dubnu roku 2013 se nepodařilo prošetřit matčiny poměry, protože se nepovedlo zastihnout matku v jejím bytě. Na podnět sousedů ji sociální pracovníce našly v restauraci silně podnapilou. V červnu téhož roku došlo k prošetření poměrů. Ukázalo se, že matka s dětmi je vystěhovávána z bytu. V srpnu byly děti umístěny do ZDVOP.

Ústavní anamnéza

Chlapec se do dětského kolektivu velmi dobře začlenil, je velmi kamarádský a rád dbá na svůj zevnějšek. Během pobytu se Tomáš dopustil velkého prohřešku. Na podzim společně s kamarádem (též ze ZDVOP) odcizili peněženku řidiče autobusu. U výslechu

na policii se přiznali a následně omlouvali, že svého jednání velmi litují. Po odchodu kamaráda, který ho sváděl k nekalému chování. Je chlapec bez výchovných problémů. Ze strany vychovatelů je velmi chválen. Autoritu dospělých dodržuje, respektuje pravidla a je na něho spolehnutí.

Chlapec je vychovatelem a učitelem tělocviku podporován ke sportovním činnostem. Jeho přáním je vystudovat střední sportovní školu. Ze školy i od vychovatelů je podporován ke vzdělání i sportu. S přípravou do školy je slabší.

Předpokládaný budoucí vývoj

Ze strany široké rodiny je vidět zájem, tudíž se do budoucna předpokládá, že by si sourozence mohl vzít do péče někdo z příbuzných.

Příloha I: Vzorový rozhovor

Informační opora:

Můžeš mi vyprávět, proč jsi ve ZDVOP?

Interakce s prostředím:

Vybavíš si, jak na tebe reagovali děti a vychovatelé, když jsi poprvé přišel do ZDVOP?

Měl/a jsi nějaké očekávání, jak se k tobě budou chovat děti či dospělí?

Jak by sis přál/a, aby se k tobě chovalo tvé okolí po umístění do ZDVOP?

Co pro tebe bylo nejtěžší na začátku ve ZDVOP?

Jak jsi se cítil/a mezi novými dětmi?

Opora poskytovaná společenstvím:

Myslíš, že se změnily vztahy ve vaší rodině po tvém odchodu?

Jak se k tobě tvoje rodina chovala, když jsi byl ve ZDVOP?

Jak se změnily vztahy s tvými přáteli doma?

Emoční opora:

Poskytuje či nabízí Ti někdo emoční oporu ve ZDVOP?

Kdo Ti byl a je největší podporou ve ZDVOP?

Je někdo od koho podporu očekáváš či jsi ji nedostal/a?

Chodíte na pravidelné psychoterapie (Kolečko)? Jak často?

Měl/a jsi za tu dobu, co tu jsi potřebu ventilovat svoje pocity (zlost, radost)?

Opora potvrzením zpětné vazby:

Myslíš si, že pobyt ve ZDVOP Tě nějakým způsobem ovlivnil? Jak?

Myslíš, že se odlišuješ od tvých vrstevníků např. ve škole? Jak?

Přinesl Ti pobyt ve ZDVOP něco pozitivního?

Vybavíš si nějakou milou vzpomínku, kterou jsi zažil ve ZDVOP?